

Delaktighet i framtiden – utmaningar för jämställdhet, demokrati och integration

PATRICK JOYCE

Delaktighet i framtiden – utmaningar för jämställdhet, demokrati och integration

DELUTREDNING FRÅN FRAMTIDSKOMMISSIONEN

PATRICK JOYCE

Delaktighet i framtiden – utmaningar för jämställdhet, demokrati och integration

Delutredning från Framtidskommissionen

REGERINGSKANSLIET

Statsrådsberedningen

Delutredning från Framtidskommissionen.

Samtliga delutredningar finns att ladda ned gratis på www.framtidskommissionen.se eller kan beställas från Fritzes kundtjänst.

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss – hur och varför. Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/>

Omslag: Blomquist Annonsbyrå.
Omslagsbild: Barn leker utomhus under gymnastiklektion på mellanstadiet.
Foto: Johan Wingborg / Scanpix.

Tryckt av Elanders Sverige AB
Stockholm 2013

ISBN 978-91-38-23877-6
ISSN 0284-6012

Förord

Sverige är ett bra land att leva i. Men historiska framgångar är ingen garanti inför framtiden. Därför tillsatte regeringen i november 2011 Framtidskommissionen för att identifiera de utmaningar som Sverige står inför på längre sikt. Denna framtidsutredning tar upp några av utmaningarna.

I Sverige har *jämställdheten* mellan könen kommit längre än i de flesta länder. Men ännu har inte kvinnor och män samma inflytande eller ekonomiska självständighet. Att kvinnor och män får samma möjligheter inom arbetslivet är en av framtidens utmaningar.

Att alla är delaktiga i den demokratiska processen är viktigt för beslutsfattandet. Den svenska *demokratin* är djupt rotad, men kan inte tas för given. Det är viktigt att vara vaksam mot företeelser som kan försvaga eller hota demokratin.

Även *integrationen* är ett nyckelområde. Invandringen har tjänat Sverige väl och kan ge ett viktigt bidrag till välfärden framöver. Men det kräver att Sverige förblir ett tolerant land där integrationen av utrikes födda fungerar bättre än idag.

Utredningen har författats av Patrick Joyce, ämnessakkunnig på Framtidskommissionen. Jag har koordinerat och löpande följt arbetet. Författaren svarar själv för innehållet i utredningen.

Stockholm i januari 2013

Jan Björklund

Utbildningsminister, vice statsminister och partiledare för Folkpartiet.

Innehåll

1	Inledning och sammanfattning	9
1.1	Inledning och avgränsning	9
1.2	Sammanfattning	10
2	Jämställdheten i arbetslivet nu och i framtiden	21
2.1	Utgångspunkter	21
2.2	Jämställdheten i arbetslivet.....	23
2.3	Att kombinera arbete och familj.....	55
2.4	Kärlek eller pengar? En avslutande diskussion	60
2.5	Utmaningar för framtiden.....	64
3	Demokratin nu och i framtiden	67
3.1	Utgångspunkter	67
3.2	Valdeltagandet och de valda	68
3.3	Hot mot demokratin?.....	99
3.4	Utmaningar för framtiden.....	109

4	Integrationen på arbetsmarknaden nu och i framtiden	113
4.1	Utgångspunkter	113
4.2	Invandringen till Sverige	115
4.3	Integrationen i Sverige	134
4.4	Vad hindrar en bättre integration?	157
4.5	Framtida utmaningar för integrationen	164
	Referenser.....	167
	Presentation av Framtidskommissionen	183

1

Inledning och sammanfattning

1 Inledning och sammanfattning

1.1 Inledning och avgränsning

Denna utredning tar upp tre viktiga framtidsutmaningar för vårt land – jämställdheten, demokratin och integrationen. Syftet med utredningen är att beskriva dagens situation och visa viktiga utmaningar inom dessa områden.

Alla tre områdena är breda och berör de flesta delar av samhället. Utredningen är avgränsad till vissa delområden.

När det gäller jämställdheten tar utredningen främst upp förhållandena på arbetsmarknaden, i skolan och den högre utbildningen samt fördelningen av ansvar och arbete i hemmet. Kvinnors valdeltagande och politiska representation diskuteras i kapitlet om demokratin. Andra viktiga frågor för jämställdheten, som våld i nära relationer, som först och främst drabbar kvinnor, berörs dock inte.

När det gäller demokratin tar utredningen främst upp valdeltagande, hur de förtroendevalda representerar väljarna samt olika eventuella hot mot demokratin nu och i framtiden. Människors deltagande i det civila samhället är en viktig del av demokratin. Detta tas upp i den kommande framtidsutredningen om rättvisa och sammanhållning.

När det gäller integrationen tar utredningen främst upp den nuvarande och framtida invandringen till Sverige samt utrikes föddas situation på arbetsmarknaden och i skolan. Utrikes föddas valdeltagande och politiska representation diskuteras i kapitlet om demokratin. Andra viktiga frågor för integrationen, som värderingar, tolerans och religion, berörs däremot inte.

1.2 Sammanfattning

1.2.1 Jämställdheten

Sverige är fortfarande inte ett land där kvinnor och män har likvärdiga villkor när det gäller yrkesarbete och möjligheter till ekonomisk självständighet.

De oförklarade löneskillnaderna mellan kvinnor och män har minskat något under 2000-talet. Men huvudorsaken till de stora löneskillnaderna – att kvinnodominerade yrken genomgående har lägre löner än mansyrken och att kvinnor befinner sig i lägre befattningar i arbetslivet – består fortfarande. Andelen kvinnliga chefer växer långsamt men stadigt och kvinnor med högre utbildning söker sig alltmer till yrken som tidigare dominerades av män. Män rör sig däremot inte mot kvinnodominerade yrken.

Hemarbetet är mer jämnt fördelat mellan könen än för 20 år sedan, och kvinnor och män har en lika stor arbetsbörda om hemarbete och förvärvsarbete räknas samman. Däremot är det långt kvar till ett jämnt uttag av föräldraledigheten.

Kvinnors och mäns sjukskrivningar har minskat kraftigt under 2000-talet, men kvinnor är fortfarande betydligt mer sjukskrivna än män och skillnaden finns i alla yrken. Kvinnor blir alltmer välutbildade och år 2030 beräknas 60 procent av de som har en eftergymnasial utbildning vara kvinnor. Skillnaden mellan flickors och pojkars resultat i grundskolan fortsätter att växa och fler pojkar än flickor hoppar av gymnasiet. Orsakerna till detta är oklara men det finns vissa belägg för att den mer självständiga undervisningen kan ha passat flickor bättre än pojkar. Risken är stor att en grupp unga män i framtiden kommer att stå utan tillräckliga kunskaper för att kunna etablera sig arbetslivet.

Dessa utmaningar är viktigast för att skapa jämställda villkor mellan kvinnor och män i arbetslivet i framtiden:

Minska löneskillnaderna mellan könen

Fortfarande kvarstår stora löneskillnader mellan kvinnor. Löneskillnader som, tillsammans med det faktum att kvinnor oftare arbetar deltid, innebär att kvinnors livslöner och pensioner i genomsnitt är betydligt lägre än mäns.

Löneskillnaderna mellan män och kvinnor har i huvudsak två förklaringar: Kvinnor och män arbetar i olika yrken, och manliga yrken har högre löner än kvinnliga yrken med motsvarande kvalifikationer. Kvinnor har ännu inte nått de yrken i de allra högsta befattningarna där lönerna är som högst.

En utjämning av livsinkomsterna mellan män och kvinnor kommer att kräva att kvinnor fortsätter att söka sig in i mer vävalönade yrken och nå högre befattningar. Men det kan också kräva att vissa yrken som kräver en längre utbildning och där kvinnor idag dominerar som arbetstagare uppvärderas. Även med tanke på framtida rekryteringsbehov är en annan lönesättning av vikt.

Minska kvinnors höga sjukfrånvaro

Ökningen av sysselsättningen bland kvinnor har gått hand i hand med en ökning av kvinnors ohälsotal och sjukfrånvaro. Sedan början av 1980-talet har kvinnor haft högre sjukfrånvaro än män och skillnaden har ökat trendmässigt. Samma fenomen finns i andra nordeuropeiska länder där kvinnors sysselsättning har ökat under de senaste 30 åren. Viktiga insatser har gjorts under 2000-talet för att minska sjukfrånvaron. Åtgärderna innebar att framförallt kvinnors sjukfrånvaro minskade betydligt. Att se till att kvinnor kan yrkesarbeta i samma utsträckning som män utan att detta sker till priset av hög ohälsa bland kvinnor är en av de stora framtidsutmaningarna för att skapa ett jämställt arbetsliv.

Säkrare arbetsplatser för kvinnor och män

Förslitningsskador och psykosociala problem som kan kopplas till arbetet är vanligare hos kvinnor. Inte minst inom offentlig sektor är faktorer som stort ansvar, liten egen kontroll, brister i arbetsorganisationen, för många medarbetare per chef sådant som behöver åtgärdas.

Män är kraftigt överrepresenterade när det gäller allvarliga olyckor i arbetslivet. Skillnaden är störst mellan könen när det gäller dödsolyckor, vilka till 90 procent drabbar män.

Våld i arbetslivet är ofta kopplat till yrken där de anställda har kontakt med socialt utsatta och psykiskt störda människor och drabbar båda könen. Kvinnor är mer utsatta för våld i arbetslivet än män.

Att skapa säkrare arbetsplatser för båda könen är en av de stora framtidsutmaningarna för att uppnå ett jämställt arbetsliv.

Minska kvinnors ofrivilliga deltidsarbete

Den svenska arbetsmarknaden erbjuder både män och kvinnor större möjligheter att förena förvärvsarbete med föräldraskap. En av anledningarna till att kvinnor i Sverige – och i övriga nordiska länder – finns kvar i arbetslivet även under de barnafödande åren är att det finns en god tillgång på deltidsarbeten, inte minst inom den offentliga sektorn. Men deltidsarbete, som är frivilligt och attraktivt under småbarnsåren, kan bli både ofrivilligt och en fattigdomsfälla för kvinnor när barnen blivit äldre. OFrivilligt deltidsarbete är ett problem som i första hand slår mot kvinnor i LO-yrken. Att hitta vägar för att erbjuda heltidsarbeten till alla som önskar detta, utan att inverka negativt på arbetsgivares möjligheter att organisera sin verksamhet, är en utmaning för att stärka jämställdheten på arbetsmarknaden.

Öka antalet kvinnliga företagare

Sverige har brist på entreprenörer. Att uppmuntra företagsamhet bland både kvinnor och män och ge goda förutsättningar för nya företag att startas och växa är en viktig utmaning för framtiden. En ovanligt liten del av de kvinnor som förvärvsarbetar driver egna företag. Att äga och driva företag ger makt över den egna vardagen och inflytande i samhället. Kvinnor startar relativt många företag i Sverige men för få av dessa företag består eller växer. Att hitta sätt att hjälpa fler kvinnliga entreprenörer att driva sina företag vidare och få dem att växa är viktigt både för samhällsekonomin och för att stärka kvinnors ekonomiska självbestämmande och inflytande i näringslivet.

Minska unga mäns brister i utbildning

Redan i mitten av 1980-talet passerade kvinnorna männen i utbildningsnivå i den arbetsföra befolkningen. Sedan dess har gapet ökat. Inom 20 år kommer 60 procent av alla som har en högskoleutbildning att vara kvinnor. Pojkar har länge haft sämre resultat i grundskolan och betydligt fler pojkar än flickor hoppar av gymnasieskolan. Situationen är särskilt bekymmersam för pojkar med utländsk bakgrund.

Vissa pojkars och unga mäns problem i skolan riskerar att skapa en växande grupp av män i dubbelt utanförskap. Män som misslyckas i skolan och ratas på arbetsmarknaden löper också stor risk att ratas i familjebildningen och drabbas av sociala problem.

Att hitta effektiva sätt att höja skolresultaten och minska avhoppet från gymnasieskolan bland de unga, främst pojkar, som presterar sämst är därför en viktig utmaning för framtiden.

1.2.2 Demokratin

Demokratin är djupt rotad i Sverige och utmärks fortfarande av ett stort deltagande.

Om man bortser från de länder som har röstplikt så tillhör valdeltagandet i Sverige de högsta i världen. Nedgången i valdeltagande från mitten av 1970-talet fram till början av 2000-talet verkar också vara bruten för tillfället. Valdeltagandet har stigit i de senaste tre valen, och när det totala valdeltagandet går upp ökar det mest bland unga, utrikes födda, äldre och människor med lägre utbildning och lägre inkomster. Ett högt totalt valdeltagande är det bästa sättet att få ett representativt valresultat.

Antalet politiskt förtroendevalda minskar dock och de blir tydligt allt äldre. Detta är något som hänger samman med att de politiska partierna stadigt tappar i medlemmar. Andelen kvinnor bland de politiskt förtroendevalda växer, och det är egentligen bara bland de äldre förtroendevalda i kommunerna som det fortfarande finns en tydlig manlig övervikt. De utrikes födda blir också allt fler i de politiska församlingarna, men fortfarande är de klart underrepresenterade i förhållande till sin andel av väljarna.

Medborgarnas politiska intresse minskar inte, snarare ökar det, men viljan att identifiera sig med ett politiskt parti minskar. Färre partimedlemmar ger färre kontaktytor mellan partierna och medborgarna och kan leda till att det demokratiska deltagandet minskar mellan valen. Minskningen av tidningsläsande och att se på riksnyheter i TV, där en stor del av den politiska debatten förs, kan också minska det demokratiska deltagandet. Direkt dialog mellan förtroendevalda och väljare är ett sätt att upprätthålla deltagandet på lokal och regional nivå.

Hot och våld mot förtroendevalda från i första hand enskilda personer och i andra hand organiserade extrema grupper utgör ett allvarligt problem, men det finns än så länge få belägg för att problemet växer.

Korruption i politik och offentlig sektor är allvarliga hot mot demokratin, men trots en del uppmärksammade fall så tyder väldigt lite på att korruption är ett stort problem i Sverige.

Däremot finns det risk för att problemet kan växa. Risken för korruption i offentlig verksamhet är störst i kommuner och landsting där bland annat huvuddelen av den offentliga upphandlingen sker. Stävjandet av korruption sker främst genom öppenhet och insyn från medier och medborgare. Den formella revisionen i kommuner och landsting har kritiserats för att vara svag. Genom att fler offentliga tjänster lagts ut på privata entreprenörer och fler offentliga verksamheter organiserats som bolag har allmänhetens insyn i verksamheterna minskat. I förlängningen kan detta öka risken för korruption även i Sverige.

Dessa utmaningar är viktigast för att trygga och utveckla demokratin i framtiden:

Att behålla ett högt och jämnt valdeltagande

Sverige är bortskämt med ett högt och jämnt deltagande i allmänna val. Nedgången i valdeltagandet under 1990-talet ser också ut att vara bruten.

Det fortsatt låga valdeltagandet i valen till EU-parlamentet är ändå bekymmersamt, eftersom en stor del av de politiska besluten i riksdagen och i kommuner och landsting har sin grund i beslut på EU-nivå och en stor andel av nya svenska lagar och förordningar hänvisar till EU:s lagstiftning.

Det är enbart genom ett högt allmänt valdeltagande som det går att säkert uppnå att alla grupper i samhället deltar i valen. Om valdeltagandet är lågt kommer med sannolikt yngre, lågutbildade, människor med låga inkomster och utrikes födda att rösta i mindre utsträckning och påverka de demokratiska besluten i mindre utsträckning.

Att behålla ett högt valdeltagande i nationella val och höja valdeltagandet i EU-valet är en viktig utmaning.

Att behålla tillräckligt många och representativa förtroendevalda

Den allt glesare medlemsskaran i de politiska partierna riskerar att leda till att rekryteringsbasen för politiskt förtroendevalda krymper. Om partiernas medlemstal fortsätter att sjunka kommer partierna inom något decennium att få svårt att ställa upp tillräckligt med kandidater till alla förtroendeuppdrag. De förtroendevalda blir allt äldre. Att klara denna utmaning är något som varje parti måste hitta egna metoder för, alla partier brottas inte heller med minskande medlemstal. De politiska partierna har tidigare frivilligt lyckats förnya sina förtroendevalda för att förbättra sin representativitet. Den nästan jämna könsfördelningen bland de förtroendevalda och den ökande representationen av personer med utländsk bakgrund har partierna åstadkommit på frivillig väg.

Att säkerställa ett högt demokratiskt deltagande mellan valen

Den kraftiga nedgången i de politiska partiernas medlemstal och väljarnas minskade identifikation med något särskilt politiskt parti, minskar kontaktytorna mellan partierna och de förtroendevalda å ena sidan och väljarna å den andra. Väljarnas politiska intresse har inte minskat, även om deras vilja att identifiera sig med särskilda partier och till exempel delta i partimöten har gått ner. För att behålla en levande demokrati krävs därför även andra kanaler mellan de förtroendevalda och väljarna. De flesta kommuner och landsting försöker ha en aktiv dialog med medborgarna mellan valen. Att främja en sådan dialog och hitta andra metoder för att stimulera ett brett demokratiskt deltagande mellan valen är en viktig utmaning för demokratin.

Att vara vaksam mot våld och våldsbejakande extremism

Trakasserier, hot och våld mot politiskt aktiva och mot förtroendevalda kan, oavsett om det härstammar från enskilda individer eller organiserade grupper, försvaga och, om det skulle växa i omfattning, hota demokratin. Därför krävs vaksamhet även framöver.

Att vara vaksam mot tendenser till korruption

Korruption bland förtroendevalda och anställda i den offentliga förvaltningen försvagar medborgarnas förtroende för demokratin. I vissa demokratiska länder är korruptionen så pass allvarlig att den kan sägas vara ett hot mot demokratin. Omfattningen av korruption i Sverige är mycket liten och det finns få belägg för att den ökar. Däremot kan de förändringar som skett i kommuner och landsting under de senaste 20 åren med nya organisationsformer och fler privata utförare innebära en ökad risk för korruption. Att stävja detta genom bibehållen öppenhet och eventuellt förstärkta kontrollsystem kan bli nödvändigt.

1.2.3 Integrationen

Sverige har i drygt 60 år varit ett land med en betydande nettoinvandring. Invandringen har tjänat Sverige väl och har bidragit till att bygga den moderna välfärdsstat Sverige är idag.

Den internationella migrationen ökar och prognoserna tyder på att Sverige kommer att vara ett attraktivt invandringsland under en lång tid framöver. Invandringen från Europa beräknas dock minska framöver eftersom befolkningen åldras. Däremot förväntas invandringen från medelutvecklade länder fortsätta att vara hög och andelen invandrare från fattigare länder med lägre utvecklingsnivå kommer sannolikt att öka.

Integrationen av utrikes födda på arbetsmarknaden har dock hittills inte gått tillräckligt bra. Sverige har den största skillnaden i sysselsättning mellan inrikes och utrikes födda av alla OECD-länder. Orsakerna är många: bland annat att Sverige tar emot en större andel skyddsbehövande och anhöriga än andra länder, att språket är en svår barriär att övervinna, att trösklarna in på den svenska arbetsmarknaden är höga och att det sannolikt förekommer diskriminering.

Vinsterna av en lyckad integration i framtiden kan dock bli ännu större än idag. Den svenska befolkningen blir allt äldre, och fler inrikes födda pensioneras bort från arbetsmarknaden än som tillkommer. Ökningen av befolkningen i arbetsför ålder fram till 2030 förväntas helt och hållet bestå av personer som är födda utanför Sverige. Nästan var fjärde person i arbetsför ålder 2030 beräknas vara född utomlands. En ökning av sysselsättningen bland utrikes födda under de kommande åren kan kraftigt underlätta generationsskiftet på den svenska arbetsmarknaden.

Dessa utmaningar är centrala för att förbättra integrationen i framtiden:

Etablera fler lågutbildade på arbetsmarknaden

Sveriges befolkning blir allt äldre och fram till 2030 beräknas den enda ökningen av befolkningen i arbetsför ålder komma från utrikes födda. En bättre integration av de utrikes födda i Sverige och av de invandrare som anländer till Sverige i framtiden kan ge ett viktigt bidrag till försörjningen av den åldrande befolkningen. Även om huvuddelen av framtidens invandrare, precis som hittills, förväntas vara förhållandevis välutbildad så kommer troligen andelen med låg utbildning att vara större än tidigare. Det innebär en extra utmaning att etablera dem på en arbetsmarknad där det finns få enkla arbeten och där ingångslönerna är höga.

Ge skolutbildning till barn med bristfälliga förkunskaper

En större andel invandrare med låg utbildning innebär en utmaning för skolan i framtiden. Barn till föräldrar med låg utbildning har det svårare i skolan. Om barnen dessutom har anlänt efter åldern för skolstart, och utan skolutbildning, ökar utmaningen ytterligare.

Öka arbetskraftsdeltagandet bland utrikes födda kvinnor.

En stor del av sysselsättningsgapet mellan inrikes och utrikes födda förklaras av den stora skillnaden i sysselsättning mellan utrikes och inrikes födda kvinnor. Att hjälpa fler utrikes födda kvinnor ut på arbetsmarknaden är en mycket viktig framtidsutmaning.

Vinsterna av ett större deltagande på arbetsmarknaden för utrikes födda kvinnor är stora inte minst för de berörda familjerna. Arbete är en väg till egen trygghet för de invandrande kvinnorna. Det är också en väg in i det svenska samhället, som underlättar deras möjligheter att lära sig det svenska språket – något som kommer att hjälpa barnens skolgång och stärka deras möjligheter att integrera sig fullt ut i det svenska samhället.

Utveckla de socialt utsatta områdena

En tydlig symbol för hur integrationspolitiken delvis misslyckats är de stora socialt utsatta bostadsområdena i utkanterna av de tre storstäderna och andra mellanstora städer. I dessa områden är andelen utrikes födda nära 90 procent. Trots att bostadsområdena ligger i regioner där det finns gott om arbetstillfällen är sysselsättningen låg, arbetslösheten hög och bidragsberoendet stort. I dessa områden samlas nyanlända invandrare medan de utrikes födda som lyckats få fotfäste på arbetsmarknaden i stor utsträckning väljer att flytta till blandade bostadsområden. Att

hitta vägar att utveckla dessa socialt utsatta områden så att de inte hindrar de boende från att etablera sig i det svenska samhället är en stor utmaning för framtiden.

Bekämpa diskriminering och öka delaktigheten

Det är väl belagt att diskriminering hindrar utrikes födda att komma in på den svenska arbetsmarknaden. Diskriminering beror på främlingsfientliga attityder men också på osäkerhet om utrikes föddas kunskaper och förmåga. Att fortsätta att bekämpa diskriminering via lagstiftning och upplysning och att bekämpa främlingsfientliga attityder är en viktig utmaning för att skapa den delaktighet och samhörighet som krävs för en bättre fungerande integration i framtiden.

2

Jämställdheten i arbets- livet nu och i framtiden

2 Jämställdheten i arbetslivet nu och i framtiden

2.1 Utgångspunkter

Jämställdhetspolitiken vilar på en analys av hur makt skapas och upprätthålls i olika delar av samhället, i det offentliga såväl som i det privata. Utgångspunkten är att det finns ett socialt system inom vilket kvinnor och män inordnas – kvinnor i en underordnad och män i en överordnad position, där mannen eller det manliga utgör normen, det som kvinnor eller det kvinnliga har att förhålla sig till.

Normer kring kön och makt påverkar våra villkor, livsval och beteenden i alla skeden av livet. Det kan observeras såväl på en övergripande nivå i statistiken som i enskilda kvinnors och mäns liv. Från tidig ålder anpassar vi oss till koderna för hur vi ska bete oss och vilka val vi förväntas göra beroende på vilket kön vi tillhör.

Detta sociala system är föränderligt och möjligt att påverka genom förändrade processer i samhället, genom lagstiftning, opinionsbildning eller genom incitament av olika slag. Ibland kan sådana förändringar ske snabbt, ibland går de mycket långsamt. Det som vi idag uppfattar som manligt eller kvinnligt uppfattades inte nödvändigtvis på samma sätt för hundra år sedan.

Men det som knyts till manlighet tenderar fortfarande att värderas högre än det som knyts till kvinnlighet. Jämställdhetspolitiken syftar främst till att förändra sådana ordningar som

innebär att kvinnor generellt har en svagare social, ekonomisk och politisk position i samhället än vad män har. Kring detta finns en bred politisk samsyn. Kvinnor och män ska ha samma möjligheter att forma samhället och sina egna liv.

Denna vilja kommer bland annat till uttryck i att kvinnor och män ska ha samma möjligheter att yrkesarbeta och att vara ekonomiskt självständiga. Detta är det primära fokuset i denna underlagsrapport. Sverige är fortfarande inte ett land där könen möter likvärdiga villkor på dessa områden.

Det finns 2,6 miljoner män och 2,4 miljoner kvinnor på den svenska arbetsmarknaden. Skillnaderna mellan enskilda individer är stor, men i genomsnitt har män fortfarande en starkare ställning i arbetslivet än kvinnor. Män förvärvsarbetar fler timmar, är frånvarande mindre från sina arbeten, har oftare tillsvidareanställningar, har högre inkomster och har större inflytande i arbetslivet. Männens högre livslön innebär att de också får högre pension när de slutar yrkesarbeta. Av samtliga nyblivna pensionärer har i genomsnitt en tredjedel enbart garantipension. Bland kvinnor är det hälften.¹

Även i ett jämställt samhälle där män och kvinnor har samma möjligheter kan det finnas skillnader mellan könen på arbetsmarknaden. Men dessa skillnader ska inte bero på diskriminering eller hinder som håller kvinnor och män tillbaka. Så länge skilda förväntningar och skilda värderingar av mäns och kvinnors arbete bidrar till sämre villkor har samhället ett misslyckande att ställa till rätta.

¹ SOU 2012:28, sid. 81.

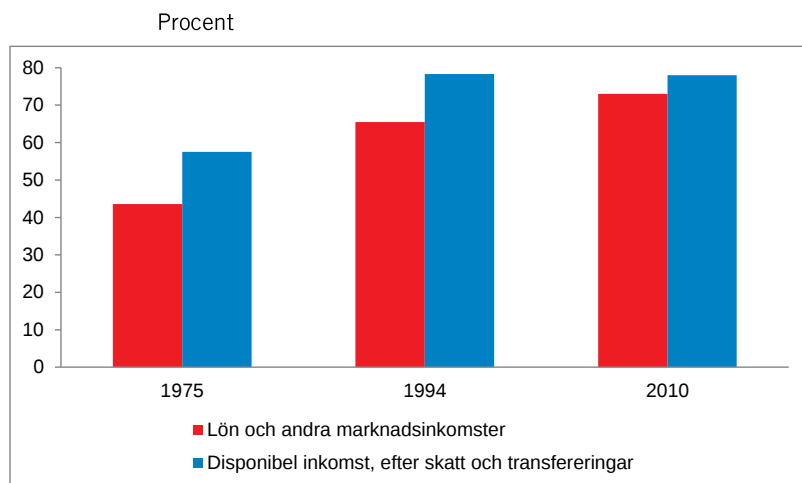
2.2 Jämställdheten i arbetslivet

2.2.1 Bakgrund

Framtidskommissionen ska identifiera framtidens utmaningar inom olika områden. Tidsperspektivet kan sträcka sig till år 2050. Om man vänder på huvudet och blickar 40 år tillbaka ser man att stora förändringar har skett i framför allt kvinnors livsmönster.

I mitten av 1970-talet utgjorde kvinnorna runt 40 procent av den förvärvsarbetande befolkningen, mot nästan 50 procent idag. Att kvinnor med små barn yrkesarbetade var långtifrån självklart. Om de arbetade var deltidsarbete normen. Hälften av kvinnorna som arbetade i slutet av 1970-talet arbetade deltid. Idag arbetar 40 procent av kvinnorna deltid. Kvinnors väg till större ekonomisk självständighet syns i diagram 2.1. År 1975 var den genomsnittliga disponibla inkomsten bland kvinnor i arbetsför ålder 57 procent av männens. Idag är den närmare 80 procent.

Diagram 2.1 Kvinnors andel av mäns inkomster bland befolkningen i arbetsför ålder 1975–2010

Källa: SCB samt Regeringen, 2012a.

Fram till 1974 hade enbart mammor rätt till betald mödraledighet i sex månader. Offentlig barnomsorg fanns bara till en mindre del av barnen. I början av 1970-talet fanns 90 000 platser i kommunala daghem eller hos så kallade dagmammor. Idag finns närmare en halv miljon platser i kommunala eller enskilda förskolor.²

Denna enorma mobilisering av kvinnor som resurs i arbetslivet som skedde från slutet av 1960-talet fram till 1980-talets slut gav ett betydande bidrag till den ekonomiska tillväxten under en 25-årsperiod. Förändringarna stannade av i början av 1990-talet. Kvinnors arbetskraftsdeltagande och andel av sysselsättningen slutade att öka och stabiliserade sig en bit under männens. Däremot har andelen kvinnor som arbetar heltid fortsatt att öka.

På andra punkter har kvinnor flyttat fram sina positioner på arbetsmarknaden. Deras uttåg på arbetsmarknaden tog vägen via högskolor och universitet. Redan 1985 fanns det fler högskoleutbildade kvinnor än män i den arbetsföra befolkningen.³ Sedan dess har skillnaden i utbildning mellan könen ökat stadigt för varje år. Det har lett till att kvinnor gjort tydliga inbrytningar i högutbildade yrken där män tidigare dominerade. Kvinnornas andel av cheferna i arbetslivet har ökat, om än för långsamt.⁴

2.2.2 Kvinnor deltar i lägre grad i arbetskraften

Svenska kvinnor har det högsta arbetskraftsdeltagandet i världen. Trots detta är andelen betydligt lägre än för männen. 68 procent av kvinnorna jämfört med 74 procent av männen i åldern 15 till 74 år ingick i arbetskraften 2011. Enbart Finland har en mindre skillnad i arbetskraftsdeltagande mellan könen. Arbetskrafts-

² www.barnomsorgsguiden.se: År 2011 fanns 470 00 platser i förskolor och ytterligare 20 000 i så kallad pedagogisk omsorg som tidigare kallades familjedaghem/dagmammor. www.skolverket.se

³ Regeringen 2011b, sid. 15. Gäller befolkningen 25–64 år.

⁴ Se avsnitt 2.2.5.

deltagandet har varit i stort sett oförändrat för båda könen sedan mitten av 1990-talet.⁵

Nästan hälften av skillnaden i arbetskraftsdeltagande mellan män och kvinnor förklaras av att kvinnor studerar längre, oftare är sjukskrivna utanför arbetskraften och pensionerar sig tidigare än män. Arbetskraftsdeltagandet bland utrikes födda kvinnor är också märkbart lägre än bland inrikes födda. Tar man hänsyn till dessa skillnader så är männens arbetskraftsdeltagande två procentenheter högre än kvinnornas.⁶

Ingen grupp är så förvärvsaktiv som män med små barn. 97 procent av alla småbarnspappor finns i arbetskraften.⁷

2.2.3 Män är mer arbetslösa

Män arbetar oftare än kvinnor i konjunktürkänsliga delar av arbetsmarknaden och blir oftare arbetslösa när konjunkturen vänder nedåt. Å andra sidan sjunker mäns arbetslöshet snabbare i konjunkturuppgångar. Över en hel konjunkturcykel är arbetslösheten en aning högre bland män än bland kvinnor. Bland de arbetande kvinnorna finns det en stor grupp undersysselsatta som vill arbeta mer än de gör för närvarande.⁸

För både män och kvinnor är arbetslösheten högst bland de lågutbildade. Arbetslösheten är dessutom märkbart högre bland lågutbildade kvinnor än bland lågutbildade män. År 2011 var 20 procent av kvinnorna med enbart förgymnasial utbildning arbetslösa. Motsvarande andel för männen var drygt 15 procent.⁹ Kvinnor är i genomsnitt bättre utbildade än män, men de kvinnor som har låg utbildning har svårare på arbetsmarknaden än lågutbildade män.¹⁰

⁵ Konjunkturinstitutet 2012a, sid. 26.

⁶ Konjunkturinstitutet 2012a, sid. 27.

⁷ SCB, arbetskraftsundersökningarna.

⁸ Regeringen 2012a, sid. 19.

⁹ SCB, arbetskraftsundersökningarna.

¹⁰ Boschini et al. 2011 visar att inkomstgapet mellan 45-åriga män och kvinnor är större för de som saknar universitetsutbildning.

Kvinnor har oftare tidsbegränsade anställningar än män. År 2010 hade 17,6 procent av de anställda kvinnorna en tidsbegränsad anställning. Bland männen var samma andel 14 procent. Skillnaden har varit konstant sedan 2005.¹¹

2.2.4 Kvinnor yrkesarbetar färre timmar

Kvinnor deltar alltså i arbetskraften i lägre grad än män. De arbetar dessutom färre timmar. De arbetar oftare deltid och är mer frånvarande från sina arbeten på grund av barnledighet och sjukdom.¹²

Den faktiska arbetstiden när all frånvaro räknats bort var 2011 33 timmar i veckan för män och 27 timmar i veckan för kvinnor. Skillnaden minskar dock och snabbast bland småbarnsföräldrar. Kvinnor med barn under sju år har ökat sin arbetstid med nästan två timmar i veckan de senaste fem åren. Skillnaden i arbetstid mellan könen är störst i LO-yrken och minst i SACO-yrken.¹³

Deltid kan bli en fälla

Av Sveriges drygt fyra miljoner anställda arbetar en dryg miljon deltid. De allra flesta är kvinnor. Medan 86 procent av de sysselsatta männen arbetar heltid arbetar 40 procent av kvinnorna deltid.¹⁴

Kvinnor med små barn arbetar deltid betydligt oftare än andra kvinnor. Det motsatta gäller för småbarnspappor. De arbetar oftare heltid än andra män. Den främsta orsaken till att kvinnor med barn arbetar deltid är att de tar hand om för sina barn, medan män med barn arbetar deltid om de inte kan få ett heltidsarbete. En anledning till att även medelålders kvinnor

¹¹ Eftersom SCB:s arbetskraftsundersökningar lades om 2007 finns inte äldre helt jämförbara siffror.

¹² Mer om kvinnors högre sjukfrånvaro finns i avsnitt 2.2.9.

¹³ Konjunkturinstitutet 2012, sid. 28; Regeringen 2012a, sid. 16.

¹⁴ Regeringen 2012a, sid. 15.

arbetar deltid kan vara att de behöver ta hand om sina äldre föräldrar. En nedbrytning av SCB:s tidsanvändningsstudie från år 2000 visade att var femte kvinna och var tionde man mellan 45 och 64 år gav regelbunden omsorg till en nära anhörig utanför sitt eget hushåll.¹⁵

Deltidsarbetet har varit, och är fortfarande, ett sätt att förena föräldraskap och förvärvsarbete. Frivilligt deltidarbete kan bli en inkörsport till ofrivillig deltidarbetslöshet längre fram och leder till sämre karriärutveckling, löneutveckling och i slutändan lägre pension. Kvinnor med små barn kan söka sig till yrken och branscher där det är vanligt med deltidsanställningar och svårare att få heltidsanställningar när barnen blivit större.

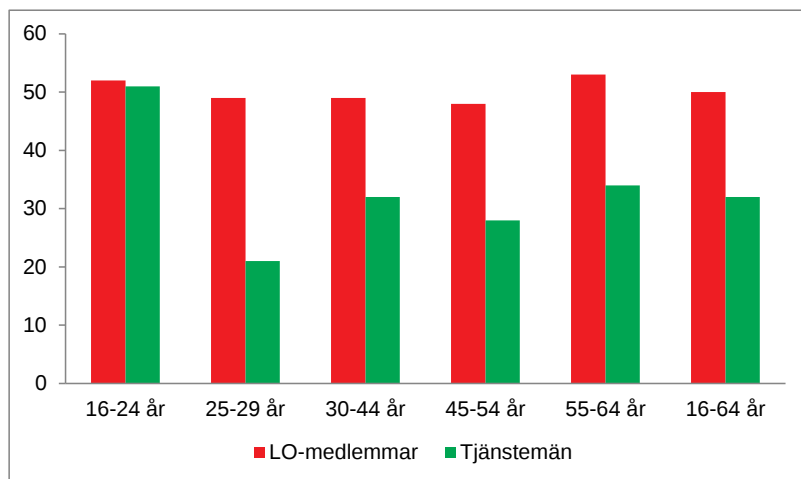
Som framgår av diagram 2.2 arbetar hälften av alla kvinnor i LO-yrken deltid, medan andelen inom TCO-yrken är en tredjedel och inom SACO-området en fjärdedel.¹⁶ Orsakerna till deltidarbetet skiljer sig också åt. Bland tjänstemännen i TCO och SACO som arbetade deltid gjorde merparten detta frivilligt. Runt hälften av dem hade en heltidsanställning i grunden. I ett hushåll med goda sammanlagda inkomster finns det större möjligheter för en medlem att minska sin arbetstid för att t.ex. ta hand om barnen. Bland de deltidarbetande kvinnorna inom LO-yrkena uppgav 66 procent däremot att de arbetade deltid ofrivilligt. Hälften av dem för att de inte orkade arbeta mer och hälften för att ett heltidsarbete saknades. Över 70 procent av de deltidarbetande kvinnorna i LO-yrken hade inte heller någon heltidsanställning i grunden.

¹⁵ Szebehely 2009.

¹⁶ Larsson 2010.

Diagram 2.2 Andel deltidsarbetande kvinnor efter yrkesgrupp och ålder 2009

Procent

Källa: Larsson, 2010.

Som framgår av diagram 2.2 så ökar andelen deltidsarbetande kvinnor i tjänstemannayrken under den barnafödande åldern för att sedan minska igen. Bland kvinnor i LO-yrken är andelen deltidsarbetande konstant över alla åldrar.

2.2.5 En könsuppdelad arbetsmarknad

Den svenska arbetsmarknaden är tydligt könssegregerad. Det finns en fördelning mellan könen där yrken inom vård, omsorg och utbildning tillhör den kvinnliga sfären av arbetsmarknaden, medan män dominerar inom industri och tekniska yrken. Eftersom huvuddelen av vård, omsorg och utbildning drivs i offentlig regi dominerar kvinnor kraftigt bland de offentlig-anställda, även om de flesta kvinnorna på arbetsmarknaden arbetar i privat sektor. År 2010 arbetade 81 procent av männen i

den privata sektorn och 19 procent i den offentliga. Bland kvinnorna arbetade 52 procent i privat sektor och 48 procent i offentlig sektor.

Fler kvinnor blir chefer

Svenska män har också en större andel av de ledande befattningarna inom samtliga sektorer. Kvinnornas andel av chefsbefattningarna växer dock stadigt.

Tabell 2.1 Anställda och chefer efter sektor och kön 2010

Procent

	Anställda		Chefer	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Privat sektor	39	61	28	72
Offentlig sektor	75	25	64	36
varav:				
Stat	51	49	42	58
Kommun	78	22	65	35
Landsting	78	22	72	28
Totalt	50	50	35	65

Källa: SCB, lönestrukturstatistiken.

Att göra en chefskarriär på den svenska arbetsmarknaden är ganska sällsynt. Av de drygt 4 miljonerna anställda på arbetsmarknaden klassificerades ungefär 5 procent eller drygt 200 000 personer som chefer på olika nivåer 2010. Drygt 160 000 av dem fanns i den privata sektorn.¹⁷

Som framgår av tabell 2.1 är en klar majoritet av cheferna i den offentliga sektorn kvinnor, men de är underrepresenterade i förhållande till andelen kvinnliga anställda. Andelen kvinnor

¹⁷ SCB, Lönestrukturstatistiken.

tunnas dessutom ut på högre chefsnivåer. Av de 3 000 chefer i offentlig sektor som klassificeras som verkschefer, verkställande direktörer, högre ämbetsmän med mera är 58 procent män.

Inom den privata sektorn är nästan tre av fyra chefer män. Andelen män är ännu större i de högre chefsbefattningarna. Av de 13 500 privata chefer som klassificeras som verkställande direktörer eller liknande är 86 procent män.

I börsbolagens ledningar är kvinnorna i en ännu tydligare minoritet. 2012 var 16 procent av personerna i ledningsgrupperna och 5 procent av de verkställande direktörerna i börsbolagen kvinnor. I börsbolagens styrelser var 23 procent av ledamöterna kvinnor. År 2002 var 11 procent av personerna i ledningsgrupperna och 6 procent av ledamöterna i styrelserna kvinnor.¹⁸

Andelen kvinnliga chefer växer för sakta både i den privata och i den offentliga sektorn. Kvinnornas andel av cheferna i privat sektor har ökat från 19 procent år 2000 till 28 procent år 2010. I staten har andelen kvinnliga chefer under samma period ökat från 35 procent till 42 procent och i kommunerna från 59 procent till 65 procent.¹⁹

Om andelen kvinnliga chefer på arbetsmarknaden fortsätter att växa i samma takt som under det senaste decenniet kommer kvinnorna att utgöra hälften av cheferna före år 2030.

Tydlig yrkesuppdelning

Könsuppdelningen av den svenska arbetsmarknaden blir än mer tydlig när man studerar sammansättningen inom enskilda yrken.

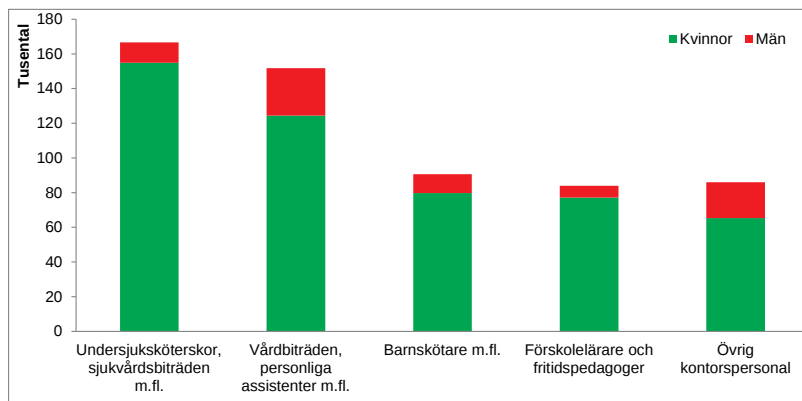
EU-kommissionen tar fram ett index över könsfördelningen på arbetsmarknaden i medlemsländerna. Enligt detta IP-index är den svenska arbetsmarknaden något mer könsuppdelad än genomsnittet inom EU. Könsuppdelningen har minskat något sedan 1990-talet men är i stort sett stabil.²⁰

¹⁸ Regeringen 2012a, sid. 14; Svenskt Näringsliv 2012.

¹⁹ Regeringen 2012a, sid. 14.

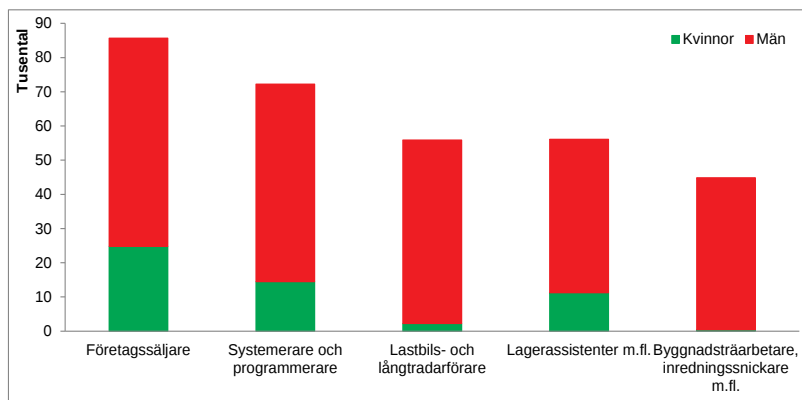
²⁰ EGGE 2009.

Diagram 2.3 Antal personer och könsfördelningen i de fem största kvinnliga yrkesgrupperna 2011

Källa: SCB, yrkesregistret.

Diagram 2.4 Antal personer och könsfördelningen i de fem största manliga yrkesgrupperna 2011

Källa: SCB, yrkesregistret.

Den lilla minskning av könsuppdelningen på arbetsmarknaden som ägt rum har skett genom att kvinnor gått in i vissa av de mansdominerade yrken som kräver eftergymnasial utbildning.

Detta är en naturlig följd av att kvinnor sedan en lång tid utgör majoriteten av de studerande på universitet och högskolor och börjar söka sig utanför de kvinnliga högkvalificerade yrkena till andra yrken som domineras av män. Eftersom mäns yrken oftare har högre löner så finns det motiv för kvinnor att söka sig i den riktningen. Mellan 2001 och 2010 har antalet anställda inom yrken som kräver minst tre års eftergymnasial utbildning ökat med 200 000 personer. 140 000 av dem var kvinnor. Kvinnor har både förstärkt sin dominans inom traditionellt kvinnliga högutbildade yrken och ökat sina andelar i alla typer av högutbildade yrken.²¹

Inom vissa yrken som kräver eftergymnasial utbildning kan männen idag vara i majoritet bland de äldre medan kvinnorna dominerar bland de yngre. Detta gäller till exempel för advokater, åklagare och arkitekter.²²

Något inflöde av kvinnor till manliga yrken som kräver lägre utbildning har däremot inte skett. Det finns heller ingen som helst tendens från män att röra sig in i några av de traditionellt kvinnodominerade yrkena.²³ Detta är inte så förvånande med tanke på att kvinnoyrken i de flesta fall har lägre lön än manliga yrken på motsvarande kvalifikationsnivå.²⁴

Män driver de flesta företag

En annan väg till mer inflytande för kvinnor inom det privata näringslivet är att starta och driva fler egna företag. Än så länge är det betydligt fler män än kvinnor som driver egna företag.

År 2011 var 15 procent av de sysselsatta männen mellan 15 och 74 år egna företagare men bara 6 procent av kvinnorna.²⁵ Om man istället räknar antalet företag så drevs 77 procent av alla företag i Sverige av män och 23 procent av kvinnor. Personer

²¹ Lofström 2012.

²² Regeringen 2012a, sid. 13.

²³ Lofström 2012.

²⁴ Mer om löneskillnader mellan kvinnor och män finns i avsnitt 2.2.7.

²⁵ SCB, arbetskraftsundersökningarna.

med utländsk bakgrund driver 24 procent av alla svenska företag.²⁶ En av förklaringarna till att utrikes födda startar fler små företag är att de har svårare än inrikes födda att få anställning. Inrikes födda kvinnor behöver däremot inte starta företag av detta skäl.²⁷

Kvinnors och mäns företagande är koncentrerat till tjänstesektorn och följer samma könsuppdelning som arbetsmarknaden i stort. Den största andelen kvinnliga företagare finns inom de branscher där kvinnor vanligtvis arbetar. Inom branschen kultur, nöje och fritid som samlar olika personliga tjänster drev kvinnor 54 procent av alla företag 2011. Inom vård och omsorg drev de 52 procent av företagen och inom utbildningssektorn 40 procent.²⁸

Tabell 2.2 Andel av företagen som drivs av kvinnor och andelen kvinnliga sysselsatta i olika branscher 2011

Procent		
	Andel företag	Andel sysselsatta
Kultur, nöje, fritid och annan service	54	57
Vård och omsorg	52	82
Utbildning	40	73
Hotell och restaurang	30	56
Juridik, ekonomi, vetenskap och teknik	26	44
Totalt	23	47

Källa: Tillväxtverket, 2012a; SCB, arbetskraftsundersökningarna.

²⁶ Tillväxtverket 2012a.

²⁷ I kapitel 4 om integration finns en längre beskrivning av utrikes föddas företagande.

²⁸ Tillväxtverket 2012a.

Offentlig regi hämmar kvinnligt företagande

En viktig förklaring till den låga andelen kvinnliga företagare är att så många svenska kvinnor har utbildningar som riktar sig mot och arbetar i verksamheter som fortfarande i stor utsträckning drivs i offentlig regi: vård och omsorg, utbildning med mera.

Det kvinnliga företagandet i Sverige ligger strax under EU:s genomsnitt. Detta är något förvånande eftersom sysselsättningen bland kvinnor i Sverige är den högsta i EU. Även Danmark, som har en hög kvinnlig sysselsättning, har färre kvinnliga företagare än EU-genomsnittet. Finland ligger däremot över EU:s genomsnitt.²⁹

År 2010 startades 32 procent av alla nya företag i Sverige av kvinnor och ytterligare 7 procent av kvinnor och män tillsammans.³⁰ Studier har visat att män och kvinnor har ungefär samma drivkrafter för att starta företag, även om kvinnor oftare uppger att de startar ett eget företag för att kunna styra över sin arbetssituation och bryr sig mindre om den förväntade inkomsten från företaget än vad männen gör. Tillgång till kapital är viktigt för både män och kvinnor, likaså föräldrars erfarenhet av företagande. Personer som arbetar i den privata sektorn eller inom en bransch med många småföretag har större sannolikhet att starta företag.³¹

Eftersom svenska kvinnor oftare arbetar inom den offentliga sektorn kan detta delvis förklara deras lägre företagande. Att män generellt också har högre inkomster och förmögenheter än kvinnor underlättar deras möjligheter att starta företag.³²

En del av det lägre kvinnliga företagandet beror på att kvinnor i något mindre utsträckning än män driver sina nystartade företag vidare efter några år. Studier på både svenska och internationella data tyder på att de företag som män driver i större utsträckning lever vidare och ger högre inkomster till

²⁹ Företagarna 2012b.

³⁰ Tillväxtverket 2012a.

³¹ Regeringen 2012a.

³² Eklund & Vejsiu 2009.

företagaren. En studie på ett urval svenska kvinnor och män som startade företag mellan 1998 och 2002 visade att redan under det första året hade män högre inkomster som egenföretagare och skillnaden i inkomster växte sedan under fyraårsperioden. Det var mer sannolikt att kvinnor upphörde med sitt företagande inom fyra år än männen, framför allt om de hade små barn.³³

En studie av 4 200 svenska mindre företag i olika branscher visade att företag som drevs av kvinnor växte långsammare och hade sämre lönsamhet än de företag som drevs av män. Detta förklarades av att kvinnor drev andra typer av företag. Deras företag var mindre, inte lika exportorienterade och hade oftare hushåll än andra företag som kunder.³⁴

Ett flertal amerikanska studier har funnit att kvinnliga företagare oftare låter familjens behov gå före det egna företags, vilket beror på att ett av deras syfte med att bli företagare var att få mer flexibla arbetstider och kunna kontrollera sin arbetssituation bättre. Kvinnliga företagare med små barn arbetade också oftare deltid än manliga.³⁵

Det behövs fler kvinnliga och manliga företagare

Att andelen kvinnliga företagare är liten i Sverige är visserligen ett mindre problem än att företagandet över lag är lågt i Sverige. Samtidigt är den låga företagarefrekvensen bland kvinnor ett tecken på att gruppen också i detta avseende i högre grad än män begränsas i sina möjligheter till egen försörjning och makt över sina liv.

Fler enmansföretag bidrar inte nödvändigtvis till tillväxt och sysselsättning. Fler nya snabbväxande företag kan absolut göra det. Entreprenörsnivån i Sverige är låg jämfört med andra EU-länder, och det gäller både män och kvinnor. En studie visar att upp till en tredjedel av den svenska arbetskraften var latent

³³ Andersson Joona & Wadensjö 2008.

³⁴ Du Rietz och Henreksson 2000.

³⁵ Carter & Cannon 1992; Gurley-Calvez et al. 2008 ; Lohmann 2001.

entreprenörer och skulle vilja vara egna företagare. Andelen latententa entreprenörer var störst bland kvinnorna.³⁶

I en mätning av individers attityder och aktiviteter för entreprenörskap i 54 länder hamnar Sverige på den undre halvan bland jämförbara länder i rankningen av entreprenöriell aktivitet – den andel av befolkningen som är i färd med att starta ett företag eller driver ett nystartat företag – även om vissa förbättringar har skett under de senaste åren. Ungefär 5,5 procent av den svenska vuxna befolkningen är inblandade i en entreprenöriell aktivitet. Andelen är runt 7 procent för män och drygt 4 procent för kvinnor. Kvinnornas andel av entreprenörerna i dessa mätningar har ökat markant i Sverige sedan 2007.³⁷

2.2.6 Arbetstid och könsuppdelad arbetsmarknad skapar löneskillnader mellan män och kvinnor

År 2010 var kvinnornas utbetalda arbetsinkomster 73 procent av männens inkomster.³⁸

Den allra största förklaringen till skillnaderna i inkomst mellan könen är skillnaden i arbetstid. Kvinnor arbetar färre timmar än män och är oftare frånvarande från arbetet. Det är i sig ett problem. Om man tar hänsyn till skillnader i arbetade timmar och räknar om alla inkomster till månadslöner på heltid var kvinnornas andel av männens löner 86 procent 2011. Denna så kallade *ovägda löneskillnad* har minskat med drygt 2 procent sedan 2005.³⁹

Den näst viktigaste förklaringen till att kvinnor genomsnittligt har lägre inkomster än män är den könsuppdelade arbetsmarknaden där kvinnor oftare har yrken och befattningar där lönerna är lägre även när yrkena motsvarar varandra i kvalifikationer eller när de kvinnodominerade yrkena kräver

³⁶ Grilo et al. 2005.

³⁷ Entreprenörskapsforum 2012.

³⁸ Regeringen 2012a, sid. 25.

³⁹ Medlingsinstitutet 2012, sid. 16.

längre utbildning. Diagram 2.5 visar genomsnittslönerna 2011 i ett par mans- och kvinnodominerade yrken på motsvarande kvalifikationsnivå. Genomsnittslönerna i de mansdominerade yrkena är genomgående högre.

Diagram 2.5 Genomsnittslöner i kvinno- och mansdominerade yrken 2011

Källa: SCB, yrkesregistret.

I takt med att flickor söker sig in på utbildningar som tidigare varit mansdominerade förändras bilden. Processen går dock långsamt.

Diskriminering en viss förklaring till löneskillnaden

Efter en så kallad *standardvägning* av lönerna, som tar hänsyn till skillnader i yrke, befattningar, sektorer, utbildning, ålder och arbetslivserfarenhet mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden, ökar kvinnornas andel av männens löner till 94

procent 2011. Denna vägda löneskillnad har minskat med en knapp procent sedan 2005.⁴⁰

Den löneskillnad som återstår efter standardvägningen är en *oförklarad löneskillnad*. Den oförklarade löneskillnaden kan bero på individuella faktorer som inte fångas upp av standardvägningen. Den kan också bero på lönediskriminering. Den så kallade Miljongranskningen av 703 000 löner som gjordes i alla sektorer av den dåvarande Jämställdhetsombudsmannen 2006–2008 fann en viss, men liten, direkt lönediskriminering av kvinnor.⁴¹

Tabell 2.3 Kvinnors löner i andel av mäns i olika sektorer 2011

Procent		
	Ovägt	Standardvägt
Privat sektor varav:	87,2	92,8
Arbetare	90,1	96,2
Tjänstemän	79,4	90,8
Offentlig sektor varav:	85,9	97
Kommuner	93,9	99,4
Landsting	74	95,4
Staten	90,6	94,4
Totalt	85,9	94,1

Källa: Medlingsinstitutet, 2012.

Som framgår av tabell 2.3 så skiljer sig den oförklarade löneskillnaden kraftigt mellan sektorer på arbetsmarknaden. Skillnaden är större i privat sektor än i offentlig och större bland tjänstemän än bland arbetare. Bland tjänstemän inom den privata sektorn var den oförklarade löneskillnaden mellan könen nästan 10 procent 2011. Bland kommunanställda var den oförklarade löneskillnaden praktiskt taget noll.

⁴⁰ Medlingsinstitutet 2012, sid. 16.

⁴¹ JämO 2008.

Även om det förekommer oförklarade löneskillnader är detta inte den riktigt stora löneutmaningen, utan det är fortsatt så att många kvinnodominerade yrken, särskilt de som kräver längre utbildning, är undervärderade.

Glastaket sätter hinder

Det finns också ett tydligt samband mellan inkomstnivåer och löneskillnaderna mellan könen. Bland låginkomsttagare är lönespridningen liten inom och mellan olika yrken och skillnaden mellan kvinnors och mäns löner liten. I den nedre halvan av inkomsttagarna år 2010 fanns det en oförklarad löneskillnad mellan könen på 2–4 procent. Bland de högsta inkomsttagarna är skillnaderna mellan könen dramatiskt mycket större. Inom den högst avlönade tiondelen av inkomsttagarna var den ovägda löneskillnaden mellan könen 35 procent.

Detta illustrerar den så kallade glastakseffekten; att kvinnor än så länge inte har tagit sig in i de bäst avlönade yrkena och befattningarna i samma utsträckning som män. Det är en effekt av strukturer i samhället. Den oförklarade löneskillnaden ligger bland de högst avlönade på hela 14 procent.⁴²

Både den ovägda och standardvägda löneskillnaden mellan könen har minskat under 2000-talet. Den främsta förklaringen är att kvinnor har tagit sig in i bättre avlönade befattningar under denna period. Jämfört med början av 1990-talet har dock löneskillnaden mellan könen minskat högst marginellt. En förklaring till detta anses vara ökade löneskillnader under 1990-talet mellan kvinnor och män bland de tio procent högst avlönade, en form av glastak för kvinnors löner.⁴³

Jämfört med andra industriländer så utmärks Sverige av att ha små löneskillnader mellan könen bland låg- och medelinkomsttagare men betydligt högre löneskillnader bland de högsta inkomsttagarna. En jämförelse mellan Sverige och USA

⁴² Medlingsinstitutet 2012, sid. 33; Konjunkturinstitutet 2012.

⁴³ Albrecht et al. 2003

på data från slutet av 1990-talet visade att löneskillnaden mellan kvinnor och män var lägre i Sverige bland de tre fjärdedelar av inkomsttagarna som tjänade minst. Bland den fjärdedel som tjänade mest var löneskillnaden mellan kvinnor och män mindre i USA.⁴⁴

En bredare jämförelse av en rad indikatorer över jämställdhet på arbetsmarknaden mellan fjorton utvecklade länder visar att i de nordiska länderna innebär familjepolitiken med föräldraledighet och subventionerad barnomsorg att kvinnor har en bättre anknytning till arbetsmarknaden efter att de fött barn och även när barnen är i förskoleåldern. Kvinnor i Norden är också mindre beroende av sina mäns inkomster för sin egen försörjning och fattigdomen bland ensamstående mödrar är lägre än i andra utvecklade länder. Däremot är arbetsmarknaden mer könssegregerad i de nordiska länderna och andelen kvinnor i ledande befattningar och höglöneyrken är färre.

Den svenska familjepolitiken har framgångsrikt ökat kvinnors deltagande i arbetslivet utan att barnafödandet har minskat. Men den kan också ha bidragit till ett glastak för vissa kvinnors karriärambitioner genom att den fått arbetsgivare att förvänta sig att kvinnor ska ta långa barnledigheter eller gå ner på deltid under småbarnsåren. I länder utan möjlighet till lång föräldraledighet kommer inte arbetsgivare att förvänta sig att kvinnor ska vara föräldralediga mer än män och kvinnor har lättare att göra karriär på samma villkor som män, om de avstår från att skaffa barn.⁴⁵

⁴⁴ Albrecht et al. 2003.

⁴⁵ Mandel 2011; Datta Gupta et al. 2008.

2.2.7 Kvinnor utbildar sig mer

Dagens skola framtidens arbetsmarknad

Könsskillnaderna på dagens arbetsmarknad beror till stor del på vilka utbildningsval dagens kvinnor och män gjorde i sin ungdom. De val som dagens flickor och pojkar gör i skolan och på de högre utbildningarna och hur de presterar kommer att få en avgörande inverkan på framtidens arbetsmarknad. Flickor har idag betydligt bättre skolresultat än pojkar. Kvinnorna utgör en allt större majoritet av de studerande på högskolor och universitet. Detta kommer förhoppningsvis att ändra balansen mellan könen på framtidens arbetsmarknad. Processen är igång, men en blick bakåt i tiden visar att högt utbildade kvinnor inte per automatik medför ett jämställt samhälle.

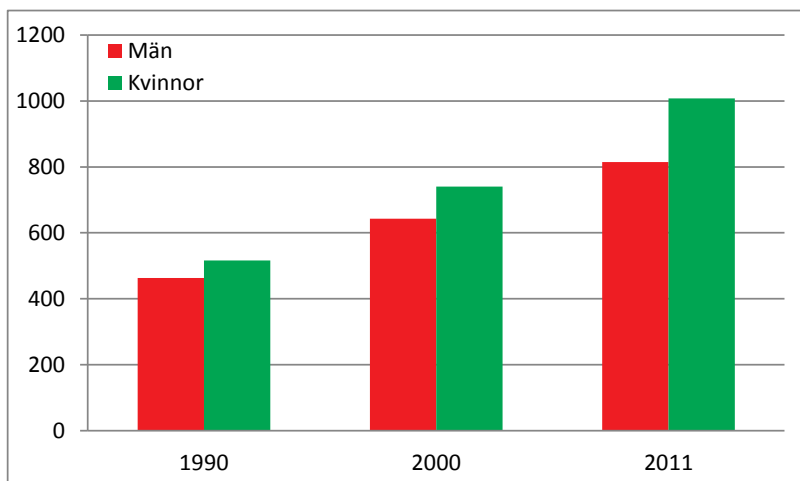
Kvinnor är bättre utbildade

Redan 1985 fanns fler högskoleutbildade kvinnor än män i befolkningen i åldern 25 till 64 år.⁴⁶ Sedan dess har antalet högskoleutbildade vuxit kraftigt bland både män och kvinnor. Ökningen har varit mycket kraftigare bland kvinnorna. Utbildningsgapet mellan könen kommer sannolikt att fortsätta att växa även framöver.

⁴⁶ Regeringen 2011b, sid. 36.

Diagram 2.6 Antal högskoleutbildade i befolkningen 25–64 år

Tusen personer

Källa: SCB, befolkningens utbildning.

Av de 67 000 nybörjarstudenter som började vid högskolan hösten 2009 var 57 procent kvinnor och 43 procent män. Bland alla antagna 235 000 studenter på högskolan höstterminen 2009 var 62 procent kvinnor.⁴⁷

År 2011 hade 33 procent av männen mellan 25 och 64 år och 42 procent av kvinnorna en eftergymnasial utbildning. År 2030 beräknas 39 procent av männen och 54 procent av kvinnorna ha en eftergymnasial utbildning.⁴⁸

Svaga skolresultat för pojkar

Att kvinnor dominerar på högskoleutbildningarna förklaras dels av att flera traditionella manliga yrken inte kräver högskoleutbildning. En annan viktig förklaring är pojkarnas svagare

⁴⁷ SOU 2011:1, sid. 51.

⁴⁸ SCB, befolkningens utbildning; Konjunkturinstitutet 2012a, sid. 36.

studieresultat i såväl grundskolan som gymnasiet. Detta är ingen nyhet. Flickor har haft högre betyg än pojkar i minst 20 år.⁴⁹

Flickor har haft i genomsnitt 10 procent högre meritvärdespoäng än pojkar i grundskolan de senaste 15 åren. Vårterminen 2012 hade skillnaden ökat till 12 procent. Flickorna hade bättre betyg än pojkarna i alla ämnen utom idrott och hälsa. I övriga ämnen var skillnaderna mellan pojkar och flickor störst i kemi, biologi, religion och moderna språk.⁵⁰

Det generella mönstret har hittills varit att flickor är bättre än pojkar; det gäller såväl elever med låga betyg som dem med höga betyg. Flickornas högre betyg beror alltså inte på att en mindre grupp pojkar med låga betyg drar ner medelvärdet för hela gruppen pojkar.⁵¹

Pojkar med utländsk bakgrund har i genomsnitt svårast i skolan. Sedan slutet av 1990-talet har meritvärdespoängen i grundskolan varit i genomsnitt högst för flickor med svensk bakgrund, näst högst för flickor med utländsk bakgrund. Därefter kommer pojkar med svensk bakgrund och sist pojkar med utländsk bakgrund.⁵²

Skillnaden i skolprestationer mellan könen består även på gymnasiet. Tabell 2.4 visar att en större andel av de flickor som påbörjar en gymnasieutbildning slutför den inom tre till fyra år. Skillnaden mellan könen är ännu något större för ungdomar med utländsk bakgrund.

⁴⁹ SOU 2009:64.

⁵⁰ Skolverket 2012.

⁵¹ Löfström 2012.

⁵² SOU 2009:64, sid. 131. Med utländsk bakgrund menas utrikes födda och personer födda i Sverige med två föräldrar födda utomlands.

Tabell 2.4 Andel elever som fullföljt en gymnasieutbildning inom fyra år

Procent av de som började höstterminen 2005

	Antal		Procent	
	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar
Svensk bakgrund	40 500	40 300	81	76
Utländsk bakgrund	5 600	5 200	65	57
Alla	46 100	45 400	78	74

Källa: Skolverket.*Not:* Med utländsk bakgrund menas utrikes födda och inrikes födda med två föräldrar födda utomlands.

En granskning av hur stor andel av eleverna som fullföljt gymnasieskolan inom tre till fem år efter start visar att andelen flickor som fullföljer sin utbildning är tre till fem procentenheter större än andelen pojkar. Skillnaden mellan könen är störst på de studieförberedande programmen och mindre på de yrkesförberedande programmen.⁵³

Flickornas bättre resultat från gymnasieskolan innebär att fler av dem går vidare till högskolan. Av de ungdomar som fyllde 24 år under år 2011 hade 52 procent av flickorna och 35 procent av pojkarna börjat studera vid universitet eller högskola.⁵⁴

Oklara orsaker till betygsgapet

Orsakerna till att pojkarna långsamt halkar allt mer efter flickorna i skolan är inte självklara.

Undersökningar visar att flickor oftare har en positivare attityd till skolan och i genomsnitt lägger mer tid och engagemang på skolarbetet.⁵⁵ Flera andra tänkbara förklaringar har lyfts fram, bland

⁵³ SKL 2012; Löfström 2012.

⁵⁴ Löfström 2012.

⁵⁵ SOU 2009:64; SOU 2010:51; Löfström 2012.

annat att den kvinnliga dominansen i lärarkåren i grundskolan skulle missgynna pojkar, att pojkar diskrimineras i betygssättningen eller att övergången från traditionell lärarledd undervisning till mer självständiga undervisningsmetoder skulle passa pojkar sämre.

En jämförelse av ämnesbetygen i årskurs nio med betygen från de nationella proven för pojkar och flickor, fann att pojkarna fick lägre ämnesbetyg än flickorna vid samma resultat på det nationella provet. Men eftersom de nationella proven bara är en del av ämnesbetygen är inte detta något bevis för diskriminering.⁵⁶ Det skulle kunna vara en indikation på att andra färdigheter än rena ämneskunskaper vägs in vid betygssättningen, till exempel ordning och uppförande.

En annan studie, där nationella prov i svenska för gymnasiet blindrättades och resultatet jämfördes med den ordinarie rättningen, gav inte något stöd för att pojkar diskriminerades vid rättningen av proven.⁵⁷

Grundskolan har sedan länge haft en stor övervikt av kvinnliga lärare. Det är svårt att se att detta skulle förklara varför betygsgapet mellan könen har fortsatt att öka.⁵⁸

Det finns däremot belägg för att mer individuellt grupp- och projektorienterat arbete och mindre av strukturerad undervisning (katederundervisning) gynnar flickor mer än pojkar.⁵⁹ I en sammanställning av forskningen om effekter av den ökande mängden individuellt arbete konstateras att en hög andel självständigt arbete minskar elevernas engagemang i skolarbetet.⁶⁰ Eftersom annan forskning visar att flickor lägger mer tid och engagemang på skolan och är bättre på att organisera sitt skolarbete, så skulle pojkar kunna hjälpas av mer traditionell lärarledd undervisning.⁶¹ Mer forskning behövs på detta område.

⁵⁶ Lindahl 2007.

⁵⁷ Tyrefors Himmerich et al. 2010.

⁵⁸ Löfström 2012, sid. 51.

⁵⁹ Löfström 2012, sid. 55.

⁶⁰ Vinterek 2006, sid. 11.

⁶¹ SOU 2010:51.

Flickor och pojkar väljer olika utbildningar

Könsuppdelningen på framtidens arbetsmarknad kommer också att påverkas av vilka utbildningar pojkar och flickor väljer i gymnasiet och i högskolan.

Bland de elever som slutförde gymnasieskolans nationella program vårterminen 2011 så hade 46 procent av pojkarna men bara 6 procent av flickorna gått på något av de sju tekniska yrkesprogrammen. Flickorna dominerar istället på program som barn och fritid och omvårdnad. Flickorna är också i tydlig övervikt på samhällsvetenskapliga programmet och det estetiska programmet. På det naturvetenskapliga programmet väger det jämnt mellan könen.⁶²

Könsfördelningen på de olika gymnasieprogrammen har inte förändrats nämnvärt under de senaste 15 åren. Det finns en liten tendens till att flickorna blir fler på de mansdominerade yrkesprogrammen medan pojkarna tvärtom blir färre på de kvinnodominerade yrkesprogrammen. Även här är det kvinnornas förändrade beteende som bidrar till att fördelningen på yrkesprogrammen blir lite mindre ojämn mellan könen.⁶³

Kvinnor dominerar på högskolorna

På högskoleutbildningar består också könsmönstren även om kvinnorna tydligt ökat sin andel av de studerande inom flera utbildningar. Till en viss del är detta en följd av att andelen kvinnor bland de studerande totalt har ökat.

Kvinnor utgör drygt 80 procent av dem som tar examina inom hälso- och sjukvård och omsorg samt inom pedagogik och lärarutbildningarna. Inom utbildningar i teknik och tillverkning är kvinnornas andel låg. Men den har ökat från knappt 20 procent i början av 1990-talet till drygt 30 procent 2010.

⁶² Konjunkturinstitutet 2012a, sid. 35.

⁶³ Konjunkturinstitutet, 2012a, sid. 35.

Andelen kvinnor bland utexaminerade läkare, jurister och civilingenjörer har ökat stadigt sedan slutet av 1970-talet.⁶⁴

Utbildning lönar sig sämre för kvinnor

Trots att kvinnor i genomsnitt är bättre utbildade än män tjänar de mindre, och skillnaden mellan könen är störst bland de högt utbildade. Detta gäller både i Sverige och internationellt.

Utbildningspremien är ett sätt att mäta hur mycket en individ tjänar på att utbilda sig. Det finns belägg för att utbildningspremien är lägre för kvinnor än för män.

Den viktigaste förklaringen till detta är att kvinnoyrken har lägre löner än manliga yrken för högt utbildade. Det betyder att den typ av utbildningar som kvinnor vanligen väljer leder till yrken med lägre löner än de utbildningar som män oftare väljer. De utbildningar som oftast leder till de riktigt högavlönade chefsbefattningarna i den privata sektorn har än så länge en tydlig övervikt av manliga studenter. Andelen civilingenjörer och civilekonomer är hög bland de högre cheferna i näringslivet. Eftersom relativt få kvinnor hittills har valt dessa utbildningar så kommer troligen också få kvinnor att nå dessa välavlönade arbeten.⁶⁵ Andelen kvinnor på de tekniska utbildningarna ökar. Andelen kvinnor bland de utexaminerade civilingenjörerna har ökat från 10 procent 1978 till 20 procent 2011.⁶⁶

En annan förklaring är att kvinnor oftare än män har en högre utbildning än vad som krävs för deras yrke. Män har istället oftare en lägre utbildning än vad som vanligtvis krävs för yrket. Enligt en studie förklarar detta cirka två procentenheter av löneskillnaden mellan kvinnor och män med motsvarande utbildning.⁶⁷

⁶⁴ SOU 2011:1.

⁶⁵ Konjunkturinstitutet 2012.

⁶⁶ Regeringen 2012a, sid. 11.

⁶⁷ Johansson & Katz 2007.

En tredje förklaring till att kvinnor tjänar mindre på sin utbildning är familjebildningen och ansvarsfördelningen för hemarbetet. Kvinnors större ansvar för familj och barn under den yngre medelåldern innebär att de inte får samma möjligheter att dra nytta av sin utbildning i arbetslivet. Statistik över den genomsnittliga månadslönen för män och kvinnor fördelat på åldersgrupper visar att män tjänar mer än kvinnor i alla åldersgrupper. Skillnaderna är relativt små – drygt 5 procent – fram till 30-årsåldern. Sedan trefaldigas lönegapet till drygt 15 procent fram till 45-årsåldern för att därefter förbli konstant.⁶⁸ Att deltidarbete är betydligt vanligare bland kvinnor under småbarnsåren även bland högt utbildade kvinnor minskar också deras möjligheter att få avkastning av sin utbildning.

2.2.8 Hälsa i arbetslivet

Kvinnor är mer sjukskrivna

Kvinnor är idag starkt överrepresenterade bland personer som är sjukskrivna eller förtidspensionerade från sina arbeten. Det har inte alltid varit så. Fram till början av 1980-talet var män och kvinnor sjukfrånvarande i ungefär samma omfattning. Sedan dess har kvinnor haft högre sjukpenningtal än män. Sjukfrånvaron nådde en rekordnivå för både män och kvinnor i början av 2000-talet. Då var också kvinnors sjuktal i genomsnitt 70 procent högre än mäns. Efter detta gick sjuktalen ned kraftigt, och främst bland kvinnor. Sedan 2010 har sjuktalet ökat något och det är främst kvinnors sjukfrånvaro som ökar.⁶⁹

I början av 2012 var kvinnors sjuktal återigen 70 procent högre än mäns. I åldern 30–39 år var kvinnors sjukfrånvaro mer än dubbelt så hög som männens.⁷⁰

⁶⁸ Regeringen 2012a, sid. 21.

⁶⁹ Regeringen 2012a, sid. 18.

⁷⁰ Regeringen 2012c.

Att kvinnor är sjukskrivna mer än män är ett internationellt fenomen. En jämförelse av sjukfrånvaron i åtta nordeuropeiska länder under en tjugoårsperiod från mitten av 1980-talet fram till mitten av 2000-talet visade att kvinnor hade högre sjukfrånvaro än männen i sju av länderna. Störst var skillnaden i Sverige, Norge och Danmark, som också hade den högsta andelen sysselsatta kvinnor. Kvinnornas sjukfrånvaro ökar också relativt männens i alla åtta länderna. Samtidigt ökade sysselsättningen bland kvinnorna i alla de undersökta länderna med undantag för Sverige där kvinnornas sysselsättning var hög redan i mitten av 1980-talet.⁷¹

En förklaring till kvinnors högre sjukfrånvaro skulle kunna vara att kvinnor har en hårdare arbetsmiljö med större fysiska och psykiska påfrestningar än män. Betydligt fler kvinnor än män uppger också själva att de lider av olika besvär i samband med sitt arbete. I Arbetsmiljöverkets mätningar uppger 50 procent av kvinnorna och 30 procent av männen att de lider av värk i skuldror och axlar. Även psykosociala besvär är vanligare bland kvinnor.⁷²

Är det arbetsplatsens fel?

Kvinnors sjukfrånvaro är högre än mäns inom samtliga sektorer av arbetsmarknaden. År 2011 hade privatanställda kvinnor 25 procent högre sjukfrånvaro än privatanställda män. Bland de kommunanställda hade kvinnorna 60 procent högre sjukfrånvaro än männen. I staten var skillnaden 65 procent och i landstingen 75 procent. Ungefär 10 procent av kvinnornas sjukfall förklaras av graviditetsbesvär.⁷³

En jämförelse av antalet ersatta sjukpenningdagar i olika yrken 2010 visade att kvinnor hade fler sjukpenningdagar i alla

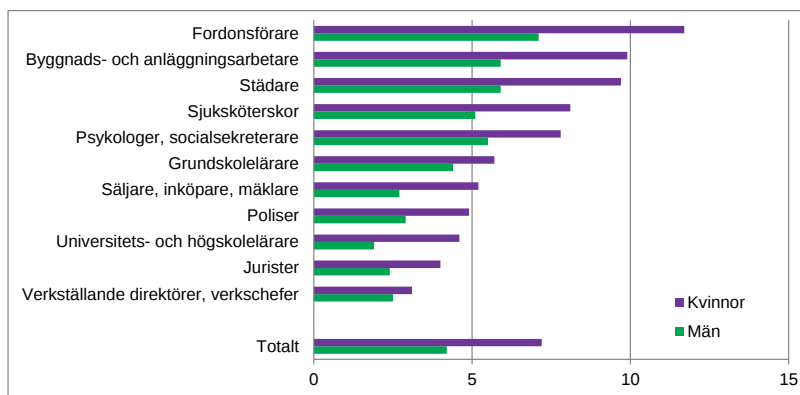
⁷¹ Angelov et al. 2011.

⁷² Regeringen 2011a, sid. 72.

⁷³ Försäkringskassan 2012; Försäkringskassan 2011.

större yrkesgrupper.⁷⁴ Detta gällde i högt kvalificerade yrken och i yrken som inte krävde någon längre utbildning och i såväl mansyrken som kvinnoyrken. Det talar till viss del emot att det är arbetsplatserna som är orsaken till kvinnors högre sjukfrånvaro.

Diagram 2.7 Genomsnittligt antal ersatta sjukpenningdagar för kvinnor och män i olika yrken 2010

Källa: Försäkringskassan, 2012.

Ansvar för både barn och hem leder till högre sjukfrånvaro

Kvinnornas historiskt sett ökade sjukfrånvaro kan inte förklaras av ökade könsskillnader i självskattad hälsa eller i försämrade arbetsmiljö.⁷⁵

Däremot tyder mycket på att familjesituationen påverkar kvinnors risk att bli sjukskrivna mer än män. Det finns ett tydligt samband mellan förekomsten av barn och hög sjukfrånvaro bland kvinnor. Under åren innan kvinnor föder sitt första barn är deras sjukfrånvaro bara något högre än mannens i

⁷⁴ Sjukpenningdagar för sjukskrivningar som är längre än 14 dagar. De första 14 dagarna betalar arbetsgivaren sjuklön.

⁷⁵ Angelov et al. 2011.

samma par. Ett år efter att de fött sitt första barn ökar kvinnornas sjukfrånvaro markant. Även männens sjukfrånvaro ökar något, men inte alls lika mycket. När barnen är i förskoleåldern är kvinnans sjukfrånvaro dubbelt så hög som mannens i samma par. Därefter minskar skillnaden långsamt men finns kvar i upp till 15 år efter det första barnets födelse.⁷⁶

Kvinnor med barn i förskoleåldern arbetar idag betydligt mer än för 30 år sedan om man lägger samman förvärvsarbete och arbete i hemmet. Från mitten av 1970-talet fram till 1990 ökade svenska kvinnor sitt förvärvsarbete med 10 procent. Ökningen för kvinnor med barn i förskoleåldern var 20 procent under samma period. Denna ökade arbetsbörda för kvinnor kan vara en av orsakerna till kvinnornas stigande sjukfrånvaro.⁷⁷

En trolig förklaring är att det är kvinnors större arbetsbörda i hemmet som ovanpå yrkesarbetet orsakar de högre sjukskrivningarna. Kvinnor utför fortfarande huvuddelen av arbetet i hemmet. Särskilt stor är skillnaden när det gäller de dagligt återkommande sysslorna.

Kvinnor med barn har en hög sammanlagd arbetsbörda från yrkesarbete och hemarbete, men den är inte högre än männens. Enligt SCB:s tidsanvändningsstudie har småbarnspappor den längsta sammanlagda arbetsveckan om man räknar samman förvärvsarbete och hemarbete. I genomsnitt arbetar småbarnspapporna sammanlagt 73 timmar i veckan på arbetet och i hemmet och småbarnsmammorna 64 timmar.⁷⁸

Att till fullo förstå orsakerna bakom skillnaden i sjukfrånvaro mellan män och kvinnor med barn kräver ytterligare studier. I oktober 2012 gav därför regeringen Försäkringskassan i uppdrag att särskilt studera kvinnors och mäns sjukfrånvaro efter det första barnets födelse.⁷⁹

⁷⁶ Angelov et al. 2011.

⁷⁷ Angelov et al. 2011.

⁷⁸ SCB, 2012c, sid. 40. Mer om SCB:s studie över fördelningen av förvärvsarbete och hemarbete finns i avsnitt 2.3.1.

⁷⁹ Regeringen, 2012d.

Olyckor i arbetslivet drabbar främst män

Kvinnor har högre sjukfrånvaro än män, men vissa mansdominerade yrken innebär större fysiska risker för dem som arbetar. Olyckor i arbetslivet som leder till allvarliga skador eller till och med dödsfall drabbar män i betydligt större utsträckning än kvinnor.

År 2011 inträffade 27 600 arbetsplatsolyckor som var så allvarliga att de ledde till minst en dags sjukfrånvaro. Som framgår av tabell 2.5 så drabbar majoriteten av olyckorna män, och männens andel är större ju allvarligare olyckorna är. Män i åldern 16 till 24 år är kraftigt överrepresenterade i olycksstatistiken.⁸⁰

Tabell 2.5 Anmällda olyckor i arbetet 2011

Antal och andelar i procent

Konsekvens	Män		Kvinnor	
1–3 dagars frånvaro	4 130	55	3 365	45
4–14 dagars frånvaro	5 637	57	4 257	43
Mer än 14 dagars frånvaro	6 462	64	3 672	36
Dödsfall	50	88	7	12
Totalt	16 279		11 301	

Källa: Arbetsmiljöverket 2012.

Dödsolyckor är mycket sällsynta på svenska arbetsplatser och minskade mycket kraftigt från 1950-talet fram till slutet av 1990-talet. Därefter har minskningen stannat av. Sedan år 2000 har cirka 60 personer i genomsnitt dött varje år på en svensk

⁸⁰ Arbetsmiljöverket 2012.

arbetsplats.⁸¹ Mellan 90 och 95 procent av dödsolyckorna drabbar män.⁸²

Arbetssjukdomar drabbar främst kvinnor

Arbetssjukdomar – d.v.s. sjukdomar som går att hänföra till arbetet – drabbar fler kvinnor än män. Av 9 500 anmälda arbetssjukdomar år 2011 stod kvinnor för 57 procent. De vanligaste sjukdomarna var muskel- och ledbesvär samt psykosociala problem. Fler kvinnor än män lider av oro och sömnbesvär som orsakas av arbetet.⁸³ Inte minst inom offentlig sektor bidrar faktorer som stort ansvar men liten egen kontroll, brister i arbetsorganisationen och många medarbetare per chef till stress och psykosociala problem bland främst kvinnliga anställda.

Våld i arbetslivet drabbar män och kvinnor olika

Våld och hot mot anställda är ett arbetsmiljöproblem som leder till både fysiska skador och framför allt till psykiska påfrestningar för såväl de drabbade som andra. Våld i arbetslivet handlar till allra största delen om konflikter mellan den anställde och personer som denne mer eller mindre tillfälligt kommer i kontakt med i sitt arbete – patienter, klienter och kunder. Det handlar sällan om våld arbetskamrater emellan.⁸⁴

Det finns tydliga tecken på att våldet på arbetsplatserna ökade i såväl de nordiska länderna som i EU under 1990-talet. Gemensamt för de nordiska länderna var att våldet på arbetsplatserna ökade samtidigt som utsattheten för våld generellt i samhället inte ökade.

⁸¹ http://www.av.se/dokument/statistik/dodsfall/2011/dodsfall_arbetstagare_kon_1955-2011.pdf

⁸² Arbetsmiljöverket 2012.

⁸³ Arbetsmiljöverket 2012; Regeringen 2011a.

⁸⁴ Arbetsmiljöverket 2010b.

Enligt en sammanställning av nationella undersökningar från 31 europeiska länder hade 6 procent av de anställda utsatts för fysiskt våld i sitt yrke 2005, vilket var en ökning från 4 procent 1995. Två tredjedelar av våldet kom från personer som de anställda hade kontakt med i sitt yrke. Personer som arbetade inom hälso- och sjukvård samt väktare och poliser var mest utsatta för våld. Kvinnor och män drabbades i samma omfattning.⁸⁵

I Sverige ökade det uppmätta våldet på arbetsplatserna under 1980- och 1990-talen. Under 2000-talet planade utvecklingen ut. Fram till slutet av 1980-talet var män mer utsatta för våld i arbetslivet. Därefter har kvinnors utsatthet ökat medan männens legat stilla. I den senaste Arbetsmiljöundersökningen från 2009 uppgav 18 procent av kvinnorna och 10 procent av männen att de utsatts för våld eller hot om våld i sitt arbete under det senaste året.⁸⁶

De enskilda yrkesgrupper som är mest utsatta för våld skiljer sig åt mellan könen. Högriskgrupperna bland kvinnor är skötare och vårdare, socialsekreterare, kuratorer, undersköterskor, vårdbiträden, socialförsäkringstjänstemän och kassapersonal. Bland männen är poliser, säkerhetspersonal, vård- och omsorgspersonal, fordonsförare, lärare och läkare högriskgrupper. Nästan hälften av alla poliser, skötare och vårdare hade varit utsatta för våld eller hot om våld minst ett par dagar per månad under det senaste året. Våld eller hot om våld var också vanligt bland lärare av båda könen.

En bild som framträder är att män som drabbas av våld i arbetslivet oftare tillhör yrkesgrupper där detta ligger i förväntansbilden. En polis har utbildning och mental beredskap för aggressivitet. Detsamma kan inte sägas i samma utsträckning om en socialsekreterare.

Att utsättas för våld eller hot i arbetet kan leda till både längre fysiska och olika psykosociala problem som i förlängningen kan

⁸⁵ Eurofund 2007, sid. 35–40.

⁸⁶ Arbetsmiljöverket 2010.

orsaka såväl depressioner som sjukfrånvaro. Kvinnor löper större risk att drabbas av långvariga besvär till följd av våld. I en undersökning av besvär som orsakats av arbetet 2008 fann Arbetsmiljöverket att 0,5 procent av arbetstagarna led av besvär som orsakats av våld eller hot. För kvinnorna var andelen 0,6 procent och för männen 0,3 procent.⁸⁷

2.3 Att kombinera arbete och familj

2.3.1 Arbete i hemmet

Kvinnor gör fortfarande mer hemma

En förutsättning för att kvinnor ska ha möjlighet att förvärvs-arbeta mer är att män och kvinnor delar mer jämnt på hem-arbetet. Männen utför en allt större del av hemarbetet även om kvinnor fortfarande gör merparten av arbetet hemma. SCB:s tidsanvändningsstudier visar förändringen i detalj under de senaste 20 åren.⁸⁸

⁸⁷ Arbetsmiljöverket 2008, sid. 78.

⁸⁸ SCB 2012c.

Tabell 2.6 Tid för hemarbete och förvärvsarbete 1999–2010 i befolkningen 20–64 år

Timmar och minuter per dygn sju dagar i veckan

	1990	2000	2010
Kvinnor:			
Förvärvsarbete	3:45	3:42	4:12
Hemarbete	5:03	4:13	3:50
Totalt	8:48	7:55	8:03
Män:			
Förvärvsarbete	5:41	5:18	5:05
Hemarbete	2:59	2:52	3:02
Totalt	8:39	8:10	8:07
Skillnad mellan kvinnor och män	+0:09	-0:15	-0:04

Källa: SCB, 2012c.

Tabell 2.6 visar att ansvaret för hemarbetet har jämnats ut mellan könen under de senaste 20 åren. Utjämningen har till stor del skett genom att familjerna lägger ner mindre arbete i hemmet. En skillnad mellan kvinnors och mäns hemarbete är att kvinnorna i större utsträckning har ansvar för det dagliga hemarbetet, medan männen utför sysslor som kan förläggas när det passar. Kvinnors hemarbete kommer oftare i konflikt med förvärvsarbete. Sedan 1990 har kvinnorna ökat den tid de lägger på förvärvsarbete och minskat tiden med hemarbete. Männen har däremot minskat sitt förvärvsarbete och lägger ned ungefär samma tid på hemarbete som de gjorde 1990.

År 2010 utförde männen 44 procent av hemarbetet jämfört med 38 procent 1990. År 2010 utförde männen 55 procent av förvärvsarbetet jämfört med 60 procent 1990.

Den totala arbetsbördan av förvärvsarbete och hemarbete har varit jämnt fördelad mellan könen under hela perioden. År 1990 arbetade kvinnor sammanlagt i genomsnitt nio minuter mer per

dygn än män. År 2010 arbetade männen i genomsnitt fyra minuter mer per dygn än kvinnorna.

Småbarnspappor arbetar mest

En jämförelse mellan olika familjetyper visar att familjer med barn arbetar betydligt mer än andra. Som framgår av tabell 2.7 lägger sammanboende föräldrar med barn under sju år sammanlagt ned nästan 20 timmar per dygn under alla veckans sju dagar på förvärvsarbete och hemarbete. Bland småbarnsföräldrarna har papporna den sammanlagt längsta arbetstiden. De arbetar drygt en timme extra per dag sju dagar i veckan jämfört med mammorna, vilket förklaras av att de förvärvsarbetar betydligt mer. I familjer med större barn ökar kvinnorna sitt förvärvsarbete, och mammor och pappor arbetar sammanlagt ungefär lika mycket.

Tabell 2.7 Hemarbete och förvärvsarbete bland olika familjer med och utan barn 2010

Timmar och minuter per dygn sju dagar i veckan

	Förvärvsarbete	Hemarbete	Totalt
Kvinnor			
Barnlösa 20–44 år	4:30	2:38	6:58
Barnlösa 45–64 år	4:21	3:48	8:09
Småbarnsföräldrar	3:37	5:37	9:14
Barn minst sju år	5:20	3:59	9:19
Män:			
Barnlösa 20–44 år	5:03	2:17	7:21
Barnlösa 45–64 år	5:33	2:58	8:31
Småbarnsföräldrar	6:08	4:20	10:28
Barn minst sju år	6:14	3:09	9:23

Källa: SCB, 2012c, sid. 40.

Not: Enbart sammanboende.

I familjer med barn har stora förändringar skett i fördelningen av förvärvsarbete och hemarbetet under de senaste 20 åren. Mammorna har kraftigt minskat sitt arbete i hemmet och ökat sitt förvärvsarbete. Papporna har minskat sitt förvärvsarbete lite grand och ökat sitt hemarbete något.⁸⁹

Kvinnor minskar sin arbetstid i hemmet om de ökar sitt förvärvsarbete. Heltidsarbetande kvinnor arbetar mindre i hemmet än de kvinnor som arbetar deltid. I genomsnitt minskar de heltidsarbetande sitt hemarbete lika mycket som de ökar sitt förvärvsarbete. I genomsnitt arbetade båda grupperna sammanlagt 63 timmar i veckan.⁹⁰

2.3.2 Föräldraledighet

Föräldraledighet sänker lönen

Den svenska föräldraförsäkringen är mycket generös och har utan tvekan bidragit till att sysselsättningen bland kvinnor är hög utan att detta har lett till att minskade födelsetal. Föräldraförsäkringen ger båda föräldrarna samma möjlighet att kombinera arbete med föräldraskap. Men det är kvinnorna som tar ut huvuddelen av föräldraledigheten.

All frånvaro från arbetsmarknaden påverkar fortfarande karriärmöjligheter och lön negativt. Det gäller även föräldraledighet. Studier av hur föräldraledighet påverkar svenska mäns och kvinnors löner visar att högutbildade kvinnor förlorar mer i lön än lågutbildade eftersom lönerna är mer sammanpressade i yrken som kräver låg utbildning. Män förlorar mer lön på att vara föräldralediga än kvinnor. Detta beror sannolikt på att arbetsgivare förväntar sig att kvinnor kommer att vara föräldralediga och har redan tagit hänsyn till detta i lönesättningen. Om män tar ut föräldraledighet kommer det mer oväntat för

⁸⁹ SCB 2012c.

⁹⁰ Detta gäller sammanboende kvinnor med och utan barn. Källan är en särskild nedbrytning av SCB:s tidsanvändningsstudie för 2010/11 som beställts av Framtidskommissionen.

arbetsgivaren och männen får betala för detta med en sämre löneutveckling efter ledigheten.⁹¹

Männens föräldraledighet ökar långsamt

År 2011 tog kvinnorna ut 76 procent av alla föräldrapenningdagar. Det finns dessutom tecken på att kvinnor är föräldralediga längre än vad deras uttag av föräldrapenning visar. Männens andel av den betalda föräldraledigheten har ökat fast i långsam takt.

År 1974 fick män för första gången rätt till betald föräldraledighet. Då tog de ut 0,5 procent av föräldraledigheten vilket motsvarade en dag. År 1998 hade andelen ökat till 10 procent och 2011 till 24 procent. Med den långsamma ökningstakten kommer männen att ta ut hälften av föräldrapenningdagarna runt 2040. Pappornas ökande andel av ledigheten hittills beror till stor del på de två obligatoriska så kallade pappamånader⁹² som infördes 1995 och 2002. Höjningen av taket i föräldrapenningen 2006 och införandet av den så kallade jämställdhetsbonusen 2008 har hittills inte ökat pappornas uttag av föräldraledighet.⁹³ Jämställdhetsbonusen har nyligen förenklats och kan utvärderas först om ett par år.

I familjer med hög utbildningsnivå tar männen ut en större andel av föräldraledigheten. Det har också skett en skiftning mellan de pappor som tar ut en stor del av föräldraledigheten och de pappor som inte tar ut något alls. Fortfarande tar var fjärde pappa inte ut någon betald föräldraledighet alls under barnets första två år. Andelen pappor som tar ut minst tre månaders betald föräldraledighet under barnets första två år har ökat från 10 procent 1995 till 23 procent 2011.⁹⁴ För barn födda 2009

⁹¹ André 2011.

⁹² 30 dagars föräldraledighet som inte kan överlätas till den andra föräldern.

⁹³ ISF 2012.

⁹⁴ ISF 2012.

delade 12 procent av föräldrarna helt jämnt på föräldrapenningdagarna.⁹⁵

Kvinnor tar större ansvar för sjuka barn

När det gäller tillfällig föräldrapenning – vård av sjukt barn – är uttaget jämnare fördelat mellan könen. År 2011 tog kvinnor ut 64,2 procent av dagarna och männen 35,8 procent. Papporna tog en betydande del av vården av sjukt barn tidigt. Redan 1989 tog männen ut 34,5 procent av dagarna med tillfällig föräldrapenning. Männens ökade andel av föräldraledigheten under 2000-talet har alltså inte lett till ett ökat uttag av tillfällig föräldrapenning.⁹⁶

2.4 Kärlek eller pengar? En avslutande diskussion

Tillsammans med yrkesarbete är familj och barn det stora projektet för den vuxna befolkningen. 86 procent av alla svenska kvinnor och 82 procent av alla svenska män får barn under sin livstid.⁹⁷ Utan inkomster från yrkesarbete är det svårt att bilda familj och skaffa barn. Samtidigt tar ansvaret för barn och familj tid från yrkesarbetet. Till skillnad från kvinnor i de flesta andra länder i världen behöver inte svenska kvinnor längre välja mellan barn och att utbilda sig och göra en yrkeskarriär.

Den goda möjligheten för svenska kvinnor att kombinera föräldraskap och yrkesliv är en viktig förklaring till att barnafödandet i Sverige förblev stabilt när kvinnor ökade sitt arbetskraftsdeltagande. I ett flertal länder inom EU har barnafödandet sjunkit stadigt under de senaste 30 åren. I Sverige har barnafödandet stabilt legat kring två barn per kvinna under samma period.⁹⁸

⁹⁵ Regeringen 2012a.

⁹⁶ http://statistik.forsakringskassan.se/rfv/html/TFP_VAB_Tab_4_1_2011.html

⁹⁷ SCB 2011b.

⁹⁸ Björklund 2007.

Familjebildning hämmar kvinnors inkomster

Ansvar för barn och familj konkurrerar fortfarande med svenska kvinnors möjligheter att göra yrkeskarriär, på ett annat sätt än det gör för män. De stora skillnaderna mellan mäns och kvinnors inkomster uppstår i samband med familjebildningen.

Svenska kvinnors och mäns löner och disponibla inkomster ökar i samma takt fram till 25–30-årsåldern, när det första barnet vanligen föds. Därefter ökar mäns löner och inkomster mer än kvinnornas fram till 50-årsåldern. Från och med 60-årsåldern minskar klyftan, även om en tydlig skillnad kvarstår livet ut eftersom männens högre livslöner också ger högre pensioner.⁹⁹

Flera studier av svenska män och kvinnor som bildade par under 1990-talet, fann att män som bildade par hade högre inkomster än män som förblev ensamstående. För kvinnor var det tvärtom. De kvinnor som bildade par hade oftast lägre inkomster än de som förblev ensamstående, särskilt om de ensamstående inte skaffade barn.¹⁰⁰

En förklaring är att svenska män i genomsnitt är två till tre år äldre än kvinnorna när det första barnet föds. Samma åldersskillnad har funnits sedan 1940-talet. För unga människor innebär två till tre år ett märkbart försprång i inkomster och karriär. En förhandling inom familjen om vem som ska prioritera yrkeskarriären och vem som ska ta huvudansvaret för hemarbetet kommer sannolikt att sluta med att yrkesarbetet för den som har högst inkomst – mannen – kommer främst. Något som kommer att förstärka inkomstskillnaden inom hushållet.¹⁰¹

⁹⁹ Regeringen 2012a sid. 21 och 24.

¹⁰⁰ Regnér & Isaksson 2008; Kennerberg 2007.

¹⁰¹ Rothstein 2013.

Män tjänar på att bilda familj

För män är sambandet mellan familjebildning och yrkeskarriär omvänt. Det är när familjen bildas som deras inkomster ökar kraftigt.

En studie över valet mellan familj och karriär för svenska män och kvinnor födda mellan 1945 och 1962 visade att män utan barn hade avsevärt lägre inkomster än män med barn. Ju högre inkomster mannen hade desto fler barn hade familjen. Kvinnor hade däremot lika många barn vare sig de var låg- eller högutbildade.¹⁰² Andra data från 1990-talet och början av 2000-talet visade att svenska mäns sannolikhet att leva i en familj med barn ökade med deras utbildning och inkomster och minskade kraftigt om de var arbetslösa. För kvinnorna fanns inget sådant samband.¹⁰³ Flera internationella studier visar liknande mönster.¹⁰⁴

Mäns möjligheter att behålla sin plats i en familj påverkas också av deras intjänandeförmåga. En doktorsavhandling från Umeå universitet på data från 1993–2002 visar att sannolikheten för skilsmässa ökade i familjer där mannen blev långtidsarbetslös, men minskade när kvinnan blev arbetslös. Äldre studier på danska och tyska familjer har funnit liknande samband. Om det är kvinnorna som lämnar sina män eller om det är männen som lämnar sina familjer när de inte kan bidra tillräckligt till försörjningen är svårt att veta.¹⁰⁵ En nog så viktig förklaring kan vara att män identifierar sig mer med sitt yrkesliv än kvinnor. Därför är det en större personlig katastrof att bli arbetslös och det får större sociala konsekvenser för män än för kvinnor.

¹⁰² Boschini et al. 2011.

¹⁰³ Rothstein 2012.

¹⁰⁴ Kontula 1993; Chiodo 2002; Narkosteen & Zimmer 2001

¹⁰⁵ Norberg-Schönfeldt 2007.

Framtiden

Enorma förändringar har skett när det gäller jämställdheten mellan kvinnor och män i utbildningssystemet och på arbetsmarknaden under de senaste 40 åren. I familjebildningen lever i högre grad fortfarande traditionella könsmonster kvar som bidrar till att återskapa inkomstskillnaderna mellan könen. Ansvaret för detta vilar inte enbart på männen eller enbart på kvinnorna, utan orsaken är troligen ett samspel där båda könen försöker uppfylla den andres förväntningar. Män att stå för en större intjänandeförmåga. Kvinnor att vara beredda att axla ett större ansvar för hem och familj.

Värderingar är inte huggna i sten utan de kan förändras med tiden. I framtiden kommer kvinnor med stor sannolikhet att vara ännu mer välutbildade än män och ta sig in i fler välbetalda arbeten och nå högre positioner i arbetslivet. Om kvinnor då också är beredda att i större utsträckning än idag bilda familj med män som står "under" dem ekonomiskt och utbildningsmässigt, och om män är beredda att bilda sådana familjer, då kommer troligen utvecklingen mot mer jämställda förhållanden i arbetslivet att fortsätta.

Om så inte blir fallet så kommer troligen processen mot en mer jämställd arbetsmarknad att gå långsammare eller så kommer familjemönstren att förändras mer dramatiskt än vi sett hittills. I en sådan framtid kommer troligen de pojkar som idag har stora problem i skolan och som kan få ännu större problem i arbetslivet att även riskera att bli ställda åt sidan i familjebildningen.

2.5 Utmaningar för framtiden

2.5.1 Minska löneskillnaderna mellan könen

Fortfarande kvarstår stora löneskillnader mellan kvinnor och män. Det är löneskillnader som, tillsammans med det faktum att kvinnor oftare arbetar deltid, innebär att kvinnors livslöner och pensioner i genomsnitt är betydligt lägre än mäns.

Löneskillnaderna mellan män och kvinnor har i huvudsak två förklaringar: Kvinnor och män arbetar i olika yrken där manliga yrken har högre löner än kvinnliga yrken med motsvarande kvalifikationer. Kvinnor har ännu inte nått de yrken i de allra högsta befattningarna där lönerna är som högst.

En utjämning av livsinkomsterna mellan män och kvinnor kommer att kräva att kvinnor fortsätter att söka sig in i mer vävalönlade yrken och nå högre befattningar. Men det kan också kräva att vissa yrken som kräver en längre utbildning och där kvinnor idag dominerar som arbetstagare uppvärderas. Även med tanke på framtida rekryteringsbehov är en annan lönesättning av vikt.

2.5.2 Minska kvinnors höga sjukfrånvaro

Ökningen av sysselsättningen bland kvinnor har gått hand i hand med en ökning av kvinnors ohälsotal och sjukfrånvaro. Sedan början av 1980-talet har kvinnor haft högre sjukfrånvaro än män och skillnaden har ökat trendmässigt. Samma fenomen finns i andra nordeuropeiska länder där kvinnors sysselsättning har ökat under de senaste 30 åren. Viktiga insatser har gjorts under 2000-talet för att minska sjukfrånvaron. Åtgärderna innebar att framför allt kvinnors sjukfrånvaro minskade betydligt. Att se till att kvinnor kan yrkesarbeta i samma utsträckning som män utan att detta sker till priset av hög ohälsa bland kvinnor är en av de stora framtidsutmaningarna för att skapa ett jämställt arbetsliv.

2.5.3 Säkrare arbetsplatser för kvinnor och män

Försлитningsskador och psykosociala problem som kan kopplas till arbetet är vanligare hos kvinnor. Inte minst inom offentlig sektor är faktorer som stort ansvar, liten egen kontroll, brister i arbetsorganisationen och för många medarbetare per chef sådant som behöver åtgärdas.

Män är kraftigt överrepresenterade när det gäller allvarliga olyckor i arbetslivet. Skillnaden är störst mellan könen när det gäller dödsolyckor, som till 90 procent drabbar män.

Våld i arbetslivet är ofta kopplat till yrken där de anställda har kontakt med socialt utsatta och psykiskt störda människor och drabbar båda könen. Kvinnor är mer utsatta för våld i arbetslivet än män.

Att skapa säkrare arbetsplatser för båda könen är en av de stora framtidsutmaningarna för att uppnå ett jämställt arbetsliv.

2.5.4 Minska kvinnors ofrivilliga deltidarbete

Den svenska arbetsmarknaden erbjuder både män och kvinnor större möjligheter att förena förvärvsarbete med föräldraskap. En av anledningarna till att kvinnor i Sverige – och i övriga nordiska länder – finns kvar i arbetslivet även under de barnafödande åren är att det finns en god tillgång på deltidarbete, inte minst inom den offentliga sektorn. Men deltidarbete, som är frivilligt och attraktivt under småbarnsåren, kan bli både ofrivilligt och en fattigdomsfälla för kvinnor när barnen blivit äldre. OFrivilligt deltidarbete är ett problem som i första hand slår mot kvinnor i LO-yrken. Att hitta vägar för att erbjuda heltidsarbeten till alla som önskar detta, utan att inverka negativt på arbetsgivares möjligheter att organisera sin verksamhet, är en utmaning för att stärka jämställdheten på arbetsmarknaden.

2.5.5 Öka antalet kvinnliga företagare

Sverige har brist på entreprenörer. Att uppmuntra företagsamhet bland både kvinnor och män och ge goda förutsättningar för nya företag att startas och växa är en viktig utmaning för framtiden. En ovanligt liten del av de kvinnor som förvärvsarbetar driver egna företag. Att äga och driva företag ger makt över den egna vardagen och inflytande i samhället. Kvinnor startar relativt många företag i Sverige men för få av dessa företag består eller växer. Att hitta sätt att hjälpa fler kvinnliga entreprenörer att driva sina företag vidare och få dem att växa är viktigt både för samhällsekonomin och för att stärka kvinnors ekonomiska självbestämmande och inflytande i näringslivet.

2.5.6 Minska unga mäns brister i utbildning

Redan i mitten av 1980-talet passerade kvinnorna männen i utbildningsnivå i den arbetsföra befolkningen. Sedan dess har gapet ökat. Inom 20 år kommer 60 procent av alla som har en högskoleutbildning att vara kvinnor. Pojkar har länge haft sämre resultat i grundskolan och betydligt fler pojkar än flickor hoppar av gymnasieskolan. Situationen är särskilt bekymmersam för pojkar med utländsk bakgrund.

Vissa pojkars och unga mäns problem i skolan riskerar att skapa en växande grupp av män i dubbelt utanförskap. Män som misslyckas i skolan och ratas på arbetsmarknaden löper också stor risk att ratas i familjebildningen och drabbas av sociala problem.

Att hitta effektiva sätt att höja skolresultaten och minska avhoppet från gymnasieskolan bland de unga, främst pojkar, som presterar sämst är därför en viktig utmaning för framtiden.

3

Demokratin nu och i framtiden

3 Demokratin nu och i framtiden

3.1 Utgångspunkter

Sverige är ett land där demokratin är djupt rotad. Allmän och lika rösträtt för kvinnor och män har funnits i snart 100 år och valdeltagandet i Sverige tillhör de allra högsta i världen. Över 40 000 personer i Sverige är förtroendevalda i riksdagen, i landsting eller i kommuner. Våra politiska beslut och våra offentliga institutioner är mycket öppna för insyn från allmänheten.

Det är en viktig framtidsfråga att så många människor som möjligt är delaktiga i den demokratiska processen. En bred delaktighet upprätthåller demokratins legitimitet och ser till att de politiska besluten rättvist speglar de värderingar och åsikter som finns i hela samhället.

Röstning i allmänna och fria val är den mest grundläggande och viktiga formen av politiskt deltagande och ett viktigt mått på hur bra en demokrati mår. Det är därför angeläget att valdeltagandet är högt överlag och att inte några större grupper har ett tydligt lägre valdeltagande.

Det är också angeläget att de förtroendevalda är representativa för de personer de företräder. Därför är det eftersträvänsvärt att de politiska förtroendeuppdragen sprids på så många personer som möjligt och att olika grupper i samhället är representerade bland de förtroendevalda.

Även om demokratin är djupt rotad i Sverige så måste vi vara uppmärksamma på företeelser som kan försvaga demokratins kvalitet eller till och med hota demokratin på sikt.

Om större grupper av människor inte har något intresse eller förtroende för det demokratiska beslutsfattandet och väljer att inte delta i det försvagar detta kvaliteten i demokratin.

Ett öppet demokratiskt samhälle ger plats åt de flesta åsikter och värderingar, även sådana som är öppet kritiska till demokratin. Men en gräns måste alltid dras när grupper eller enskilda människor försöker tvinga sin uppfattning på andra, förhindra andra att utöva sina demokratiska rättigheter eller bruka hot eller våld mot beslutsfattare för att tvinga igenom sin egen vilja. Att inte upprätthålla den gränsen kan i längden innebära ett hot mot demokratin.

3.2 Valdeltagandet och de valda

3.2.1 Varför är valdeltagandet viktigt?

Att rösta i allmänna val är det minsta, och det viktigaste, som en medborgare kan göra för att delta i den demokratiska processen. Frågan är trots allt varför någon ska lägga ner tid på att rösta i allmänna val? Även i ett litet land som Sverige är sannolikheten enormt liten att en enskild persons röst ska påverka mandatförhållandet i riksdagen, eller ännu mindre vilket block som får majoritet i riksdagen.

Ett högt valdeltagande brukar betraktas som eftersträvänsvärt. Även om ett lågt valdeltagande skulle kunna tolkas som att medborgarna är nöjda med den rådande situationen så brukar ett lågt valdeltagande betraktas som ett hälsoproblem för en demokrati. När valdeltagandet sjönk i Sverige under 1990-talet sågs detta som ett oroande tecken av politiska beslutsfattare. Efter den kraftiga nedgången i valdeltagandet i 1998 års riksdagsval genomfördes en rad studier för att hitta förklaringar.¹

Ett lågt valdeltagande innebär två stora problem. För det första innebär ett lågt valdeltagande att de folkvalda församlingarna får sämre legitimitet när färre medborgare har

¹ Bland annat Bennulf & Hedberg 1999.

deltagit i att välja dem. För det andra innebär ett lågt valdeltagande att valresultatet är mindre representativt för folkviljan. Oftast är svagare grupper överrepresenterade bland de som inte röstar. Ju lägre det totala valdeltagandet blir desto större blir risken att unga, låginkomsttagare, lågutbildade och utrikes födda inte röstar.²

3.2.2 Vad bestämmer valdeltagandet?

Forskning om valdeltagande lyfter fram flera viktiga faktorer som påverkar sannolikheten att rösta.³

Den första faktorn är den enskilde *väljarens egna resurser*. Utbildning, inkomster och familjeförhållanden påverkar individens sannolikhet att rösta.⁴

Den andra faktorn är *valets betydelse*. Fler väljare röstar om de tror att deras röst har betydelse för valutgången. Det betyder att valdeltagandet bör bli högre om valet är jämnt och även högre i ett proportionellt valsystem där varje röst påverkar utgången.

Den tredje faktorn handlar om *enkelhet att rösta*. Valdeltagandet är högre om valet hålls på en söndag och om det finns möjlighet att poströsta. Valdeltagandet är också högre i länder med röstplikt. Krav på förhandsregistrering av väljarna, som finns i USA, sänker valdeltagandet.

Den vana som de nya väljarna grundlägger i sina första val lyfts fram som extra viktigt. Om förstagångsväljarna avstår från att rösta etablerar de en vana som kan leda till att de blir valskolkare hela livet.⁵ En rösträttsålder på 18 år innebär att förstagångsväljarna i genomsnitt är mellan 19 och 20. Det är en orolig ålder då de flesta ungdomar flyttar hemifrån och startar nya studier eller börjar arbeta. I Sverige är valdeltagandet högre bland de yngsta förstagångsväljarna, 18- åringarna som oftast går

² Ersson & Wide 2001.

³ En kort genomgång av olika förklaringar finns i Bennulf & Hedberg 2000.

⁴ Mer om valdeltagande finns i avsnitt 3.2.4.

⁵ Franklin 2004.

i gymnasiet och bor hemma hos sina föräldrar, än bland de äldre förstagångsväljarna.⁶ Om röstskolk i det första valet ökar risken för att någon även avstår från att rösta senare i livet skulle detta kunna vara ett argument för att sänka, eller höja, rösträttsåldern.

Att det är mycket enkelt att rösta i Sverige är förmodligen en av förklaringarna till att valdeltagandet i svenska val tillhör de högsta i världen. Valet är på en söndag, det kräver ingen förhandsregistrering och det är mycket enkelt att förhandsrösta. En utökad tillgänglighet genom att till exempel införa möjligheter till elektronisk röstning kan vara ett sätt att upprätthålla ett högt valdeltagande.

Högt valdeltagande i Sverige

Sverige är bortskämt med att ha haft ett högt valdeltagande under lång tid. I genomsnitt har över 83 procent av de svenska väljarna röstat i allmänna val sedan andra världskriget. Om man bortser från länder som har haft röstplikt och nyligen demokratiserade länder som endast har haft ett fåtal allmänna val så ligger Sverige i världstoppen när det gäller valdeltagande. Endast Island, Nya Zeeland och Danmark har haft ett genomsnittligt högre valdeltagande i sina parlamentsval under efterkrigstiden.⁷

I likhet med de flesta andra etablerade demokratier har valdeltagandet minskat i Sverige under de senaste decennierna. Valdeltagandet var som högst, 91,8 procent, i riksdagsvalet 1976. Därefter minskade det gradvis i nästan 30 år.

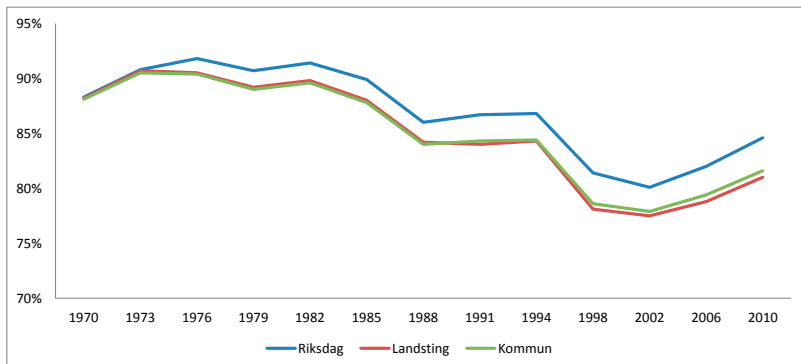
Valdeltagandet i kommun- och landstingsval följer riksdagsvalen men är 2 till 3 procentenheter lägre. Det förklaras av att utländska medborgare har rösträtt i dessa val men bara en dryg tredjedel av dem röstar.

⁶ Öhrvall 2012, sid. 10.

⁷ Martinsson 2007.

Diagram 3.1 Valdeltagande i val till riksdag, landsting och kommun 1970–2010

Procent av röstberättigade

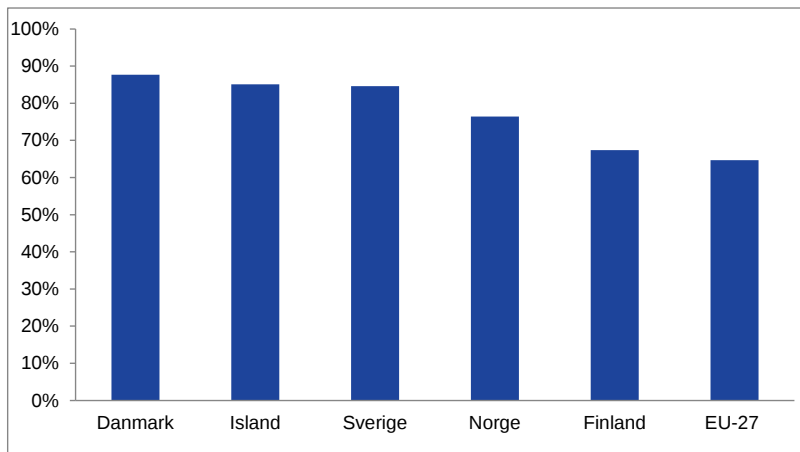
Källa: SCB, valstatistik.

I de två senaste allmänna valen har valdeltagandet ökat igen. Samma försiktiga tendens till ett ökat valdeltagande under de senaste parlamentsvalen finns i flera andra länder i Europa.⁸ I en internationell jämförelse är det svenska valdeltagandet ovanligt högt. Bland EU-länderna utan röstplikt var det enbart Danmark och Malta som hade högre valdeltagande än Sverige i det senaste parlamentsvalet.⁹

⁸ Martinsson 2007.⁹ Databas över valdeltagande på www.idea.se

Diagram 3.2 Valdeltagande i de senaste nationella parlamentsvalen i Norden och EU

Procent av röstberättigade

Källa: IDEA.

Valet till EU-parlamentet

Valdeltagandet ökade även kraftigt i det senaste valet till EU-parlamentet 2009. Valdeltagandet ökade från 37,9 procent till 45,5 procent. Det svenska valdeltagandet blev därmed något högre än genomsnittet bland EU:s medlemsländer. I EU-parlamentsvalet 2004 var det svenska valdeltagandet lägst med undantag för de nyligen invalda medlemsländerna.¹⁰ Valdeltagandet i EU-parlamentsvalen är ändå fortfarande bekymmersamt lågt i såväl Sverige som i övriga medlemsländer. Bara 43 procent av EU-medborgarna röstade i det senaste EU-parlamentsvalet, något som skadar EU-parlamentets legitimitet.

Detta är bekymmersamt eftersom en stor del av de politiska besluten i riksdagen och i kommuner och landsting har sin grund i beslut på EU-nivå. Runt 30 procent av nya svenska lagar och

¹⁰ SCB 2012b.

förordningar hänvisar till EU:s lagstiftning. Därtill kommer att en stor del av EU:s lagstiftning, cirka 70 procent, genomförs på kommunal eller regional nivå. Sveriges Kommuner och Landsting har beräknat att 60 procent av de frågor som tas upp i kommunfullmäktige och 50 procent i landstingsfullmäktige påverkas direkt eller indirekt av EU-beslut.¹¹

3.2.3 Valdeltagande i enskilda grupper

Valdeltagandet i Sverige är inte bara högt utan också relativt jämnt spritt mellan olika grupper i samhället. Det finns ändå signifikanta skillnader i valdeltagande mellan olika grupper. Valdeltagandet är lägre bland unga, utrikes födda, ensamstående, lågutbildade och arbetslösa.

När det totala valdeltagandet går ner så minskar det framför allt bland de grupper som har ett lägre valdeltagande, och när det totala valdeltagandet går upp så ökar det främst bland de grupper som har ett lågt valdeltagande. Att rösta är ett digitalt beslut, antingen röstar man eller så röstar man inte. Grupper som har ett större politiskt intresse deltar även i val om det är krångligare att rösta eller om valets inte anses så betydelsefullt. Om det blir enklare att rösta eller om valet anses mer betydelsefullt ökar även valdeltagandet bland de mindre motiverade.

Åtgärder som ökar det totala valdeltagandet gör därför valresultaten mer representativa för folkviljan.

Yngre röstar mindre

Valdeltagandet varierar tydligt med åldern. Valdeltagandet är lägre än genomsnittet bland personer under 30 år och särskilt lågt bland dem under 25 år. Valdeltagandet är högst bland personer i övre medelåldern och bland de yngre pensionärerna,

¹¹ <http://www.eu-upplysningen.se/Sverige-i-EU/EU-lagar-galler-framfor-svenska-lagar/>
; http://www.skl.se/vi_arbetar_med/eu/eu_paverkar

för att sjunka bland de allra äldsta pensionärerna. Sedan 2002 har valdeltagandet ökat mest bland de yngsta och de äldsta väljarna och har därmed blivit mer jämnt utifrån ålder.

Ett lågt valdeltagande bland unga behöver inte vara ett dåligt förebud för framtiden. Unga har länge haft lägre valdeltagande än övriga väljare, även under perioder när valdeltagandet har varit stigande. Däremot är valdeltagandet bland de unga mer rörligt. När det totala valdeltagandet sjönk kraftigt i Sverige under 1990-talet så sjönk röstviljan bland de unga ännu mer. År 2002 var valdeltagandet det lägsta på 44 år. Därefter har valdeltagandet ökat i två val. Som framgår av tabell 3.1 har ökningen varit störst bland de yngre väljarna.

Valdeltagandet bland personer under 30 är lägre även om man tar hänsyn till andra faktorer som påverkar valdeltagande, som att unga oftare är ensamstående och har lägre inkomster än resten av väljarkåren.¹²

Tabell 3.1 Valdeltagande i riksdagsvalet i olika åldersgrupper

Procent av de röstberättigade

Åldersgrupp	2010	Förändring 2002–2010
18–24 år	79,0	+9,1
25–29 år	80,4	+4,9
30–49 år	85,5	+5,6
50–64 år	88,9	+2,2
65–år	83,2	+3,9
80–år	70,5	+7,2
Totalt	84,6	+4,5

Källa: SCB.

¹² SCB 2012b.

Något fler kvinnor röstar

Under de första 40 åren efter att kvinnor fick rösträtt 1921 var valdeltagandet högre bland män än bland kvinnor. Nu röstar kvinnor i lite större utsträckning än män. I 2010 års riksdagsval hade kvinnor 0,9 procentenheter högre valdeltagande än män. Bland de unga var skillnaden mellan könen något större. I valet 2010 var valdeltagandet 2,6 procentenheter högre bland kvinnor under 30 år än bland män. Skillnaden mellan yngre män och kvinnor har minskat betydligt de senaste valen. Även bland de utrikes födda är valdeltagandet högre bland kvinnor, och skillnaden är särskilt stor bland utländska medborgare.

Kvinnor har ett högre valdeltagande även om man tar hänsyn till att kvinnor har högre utbildning.¹³

Utrikes födda röstar mindre

Sverige blev 1976 ett av de första länderna i världen som införde rösträtt i kommunal- och landstingsval för utländska medborgare. Samtidigt minskades antalet år som en person måste ha varit bosatt i Sverige för att få svenskt medborgarskap. Syftet var att underlätta de utrikes föddas sociala och politiska integration. Som framgår av diagram 3.3 och tabell 3.2 så röstar utrikes födda fortfarande i mycket mindre utsträckning än inrikes födda.

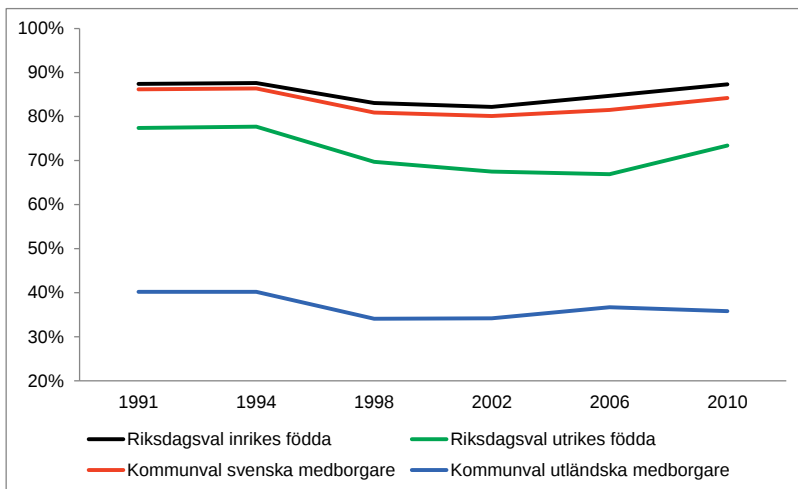
I det senaste riksdagsvalet var valdeltagandet bland svenska utrikes födda medborgare 14 procentenheter lägre än bland inrikes födda. Skillnaden har bara minskat marginellt sedan 2002 trots att valdeltagandet gått upp. Däremot har valdeltagandet bland unga utrikes födda stigit kraftigt. Valdeltagandet för utrikes födda män under 30 år ökade från 50 procent till 70 procent mellan 2002 och 2010. För inrikes födda män i samma ålder ökade valdeltagandet från 72 till 80 procent.

Även bland utrikes födda röstar kvinnor i något större utsträckning än män.

¹³ SCB 2012b.

Diagram 3.3 Valdeltagande efter födelseland eller medborgarskapsland 1991–2010

Procent

Källa: SCB.

Ett positivt tecken för framtiden är att valdeltagandet bland barn till utrikes födda är betydligt högre än bland de utrikes födda. Det har också stigit kraftigt under de två senaste valen. Eftersom denna grupp, av naturliga skäl, har fler unga, som annars har lägre valdeltagande, finns det goda möjligheter att valdeltagandet bland barn till utrikes födda kommer att fortsätta stiga.

När rösträtt i kommun- och landstingsvalen infördes för utländska medborgare 1976 var syftet att öka deras politiska intresse och delaktighet. I valet 1976 röstade 60 procent av de röstberättigade utländska medborgarna. Sedan dess har valdeltagandet fallit kraftigt och i de två senaste valen avstod nästan två tredjedelar av de utländska medborgarna från att rösta i kommun- och landstingsvalen.

Tabell 3.2 Valdeltagande i olika val 2010 och 2002 bland inrikes och utrikes födda

Procent av röstberättigade

	2010	2002
Riksdagsval:		
Inrikes födda	87,3	82,2
Utländsk bakgrund	79,8	67,9
Utrikes födda	73,4	67,5
Kommunalval:		
Svenska medborgare	84,2	80,1
Utländska medborgare	35,8	34,2

Källa: SCB.

Utrikes födda har i genomsnitt lägre inkomster och är oftare arbetslösa än inrikes födda. Detta förklarar dock inte hela skillnaden i valdeltagande mellan inrikes och utrikes födda. Utrikes födda har ett betydligt lägre valdeltagande även efter en justering för skillnader i sysselsättning, inkomster, utbildning mellan inrikes och utrikes födda.¹⁴

Sannolikheten för att utrikes födda ska rösta ökar kraftigt om de blir svenska medborgare.¹⁵ Det finns två tänkbara förklaringar till detta. En förklaring är att de som väljer att bli svenska medborgare är mer intresserade av att integrera sig i det svenska samhället och att rösta i val. Den andra förklaringen kan vara att personer utan svenskt medborgarskap bara har rätt att rösta i kommun- och landstingsval och det är riksdagsvalet som är mest intressant för de flesta väljare.¹⁶

¹⁴ Öhrvall 2006; SCB 2012b.

¹⁵ Bevelander 2011.

¹⁶ Den 15 maj 2011 genomfördes ett omval enbart till regionfullmäktige i Västra Götaland. Valdeltagandet stannade på 44 procent jämfört med 78 procent i det ordinarie valet 2006. Detta tyder på att riksdagsvalet bidrar till att höja valdeltagandet i regionala valen och möjligen även i kommunalvalen.

Utbildning, inkomster och familjestatus påverkar

Valdeltagandet är högre bland de människor som har det bra socioekonomiskt sett. Som framgår av tabell 3.3 har skillnaderna i valdeltagande mellan starka och svaga grupper inte ökat, utan snarare minskat något, i de senaste allmänna valen.

Tabell 3.3 Valdeltagandet i riksdagsvalen 2010 och 2002 bland personer med olika socioekonomisk status

Procent av röstberättigade

	2010	2002
Eftergymnasial utbildning*	94,3	91,7
Förgymnasial utbildning*	79,2	75,3
Höginkomsttagare (översta femtedelen)**	94,7	90,4
Låginkomsttagare (lägsta femtedelen)**	77,3	71,3
Sysselsatta***	88,3	84,0
Arbetslösa***	78,9	70,8
Ej i arbetskraften (utom studenter)***	74,7	70,7
Gifta/sammanboende**	90,2	89,3
Ensamstående**	78,6	74,3
Totalt	84,6	80,9

Källa: SCB.

Noter: * Bland de röstberättigade 18–74 år. ** Bland de röstberättigade över 18 år. *** Bland de röstberättigade 18–64 år.

Högutbildade har ett betydligt högre valdeltagande än lågutbildade, och samma skillnad finns mellan hög- och låginkomsttagare och mellan personer som har ett arbete och de som saknar ett. Giftn

och sambor röstar också i betydligt större utsträckning än ensamstående.

Sedan valdeltagandet nådde sin bottennivå 2002 har det jämnats ut något mellan svagare och starkare socioekonomiska grupper. Skillnaden i valdeltagande mellan en ensamstående arbetslös man och en gift eller sammanboende kvinna med arbete var nästan 27 procentenheter i riksdagsvalet 2002. Den hade krympt till 20 procentenheter i valet 2010.¹⁷

Den som har en hög utbildning har större sannolikhet att ha ett arbete och en högre inkomst. Tar man hänsyn till alla tre faktorerna samtidigt så är utbildning viktigast för valdeltagandet. Även gifta och sambor har betydligt högre sannolikhet att rösta även när man tar hänsyn till andra faktorer som påverkar valdeltagandet.¹⁸

3.2.4 Socialt utsatta områden

Runt våra storstäder, och även runt några mindre städer, finns bostadsområden och stadsdelar som präglas av låg sysselsättning, högt bidragsberoende och socialt utanförskap. I dessa områden bor förhållandevis få personer med svensk bakgrund.

Det sociala utanförskapet är som mest markerat i 15 stadsdelar i nio kommuner. Där bodde 127 000 personer år 2011. I genomsnitt arbetar mindre än hälften av den arbetsföra befolkningen, och beroendet av försörjningsstöd är fem gånger större än genomsnittet i landet. Andelen utrikes födda varierar från 50 procent till över 90 procent i vissa av områdena.¹⁹

¹⁷ SCB, valundersökningarna.

¹⁸ SCB 2012b.

¹⁹ Dessa 15 områden ingår sedan januari 2012 i regeringens urbana utvecklingsarbete.

Tabell 3.4 Valdeltagande i 15 socialt utsatta områden 2002 och 2010

Procent av röstberättigade

	2010	2002
Riksdagsval		
Socialt utsatta områden	63,4	60,3
Riket	84,6	80,1
Kommunval		
Socialt utsatta områden	57,9	55,2
Riket	81,6	77,9

Källa: SCB, integrationsstatistiken.

Valdeltagandet i dessa bostadsområden är betydligt lägre än i övriga landet. Valdeltagandet har ökat något sedan 2002 men inte lika mycket som i resten av landet. Valdeltagandet skiljer sig kraftigt mellan de olika områdena. I ett par av dessa områden röstade mindre än hälften av väljarna i kommunalvalet 2010.

Ett annat mått på politiskt deltagande är hur många som väljer att kandidera i politiska val. I dessa områden är sannolikheten lägre att någon av de boende skulle kandidera i ett val eller och ännu lägre att någon skulle bli invald i en politisk församling.

Tabell 3.5 Nominerade och valda i kommun-, landstings- och riksdagsval 2010, i andel av vuxna befolkningen

Promille

	Nominerade	Invalda
Socialt utsatta områden	2,8	0,3
Riket	7,4	1,9

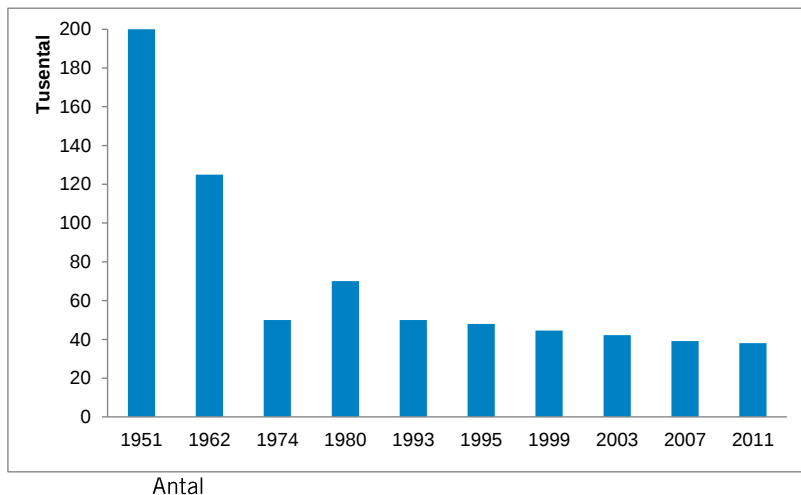
Källa: SCB, integrationsstatistiken.

3.2.5 Förtroendevalda

Efter 2010 års val utsågs personer till 70 000 politiska förtroendeuppdrag på riksnivå, i landsting och i kommuner. Dessa uppdrag delades av 43 000 personer som i genomsnitt hade 1,6 uppdrag var. 38 000 av de förtroendevalda fanns i de 290 kommunerna. 4 600 förtroendevalda fanns i de 20 landstingen och 349 ledamöter fanns i riksdagen.²⁰

De förtroendevalda är fortfarande många. Men de är betydligt färre nu än de varit förut. År 1951 fanns det runt 200 000 förtroendevalda spridda på 2 500 små kommuner. När kommunsammanslagningarna var avslutade 1974 återstod cirka 50 000 förtroendevalda i 278 kommuner. De blev något fler under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet. Sedan dess har mer än var fjärde förtroendevald försvunnit.

Diagram 3.4 Förtroendevalda i kommunerna 1951–2011

Källa: SCB, 2012a.

²⁰ SCB 2012a.

Tabell 3.6 Invånare per förtroendevald 2011 i de kommuner där befolkningen ökade och minskade mest under året

Kommun	Invånare per förtroendevald	Befolkningsförändring, procent
Sigtuna	258	+3,3
Solna	392	+2,6
Botkyrka	362	+2,5
Sundbyberg	199	+2,3
Upplands Väsby	269	+2,1
Lomma	155	+2,1
Stockholm	1332	+2,0
Vallentuna	199	+2,0
Salem	159	+2,0
Sollentuna	342	+2,0
Ånge	105	-2,1
Bräcke	86	-2,0
Munkfors	52	-1,8
Grästorps	103	-1,8
Överkalix	49	-1,7
Hofors	113	-1,7
Emmaboda	87	-1,6
Ragunda	89	-1,6
Hagfors	154	-1,6
Norsjö	78	-1,6
Genomsnitt	186	+0,7

Källa: SCB.

Sedan 1980 har Sveriges befolkning ökat med 1,2 miljoner människor och koncentrerats till de större kommuner där antalet invånare per förtroendevald är större. Det betyder att färre personer idag känner eller är bekanta med en kommunalt förtroendevald än för 30 år sedan. Utvecklingen fortsätter. Som framgår av tabell 3.6 är andelen invånare per förtroendevald

högre än riksgenomsnittet i åtta av de tio kommuner vars befolkning ökade snabbast 2011. Det motsatta gäller för de tio kommuner vars befolkning minskade mest 2011.

Kommunallagen ställer upp minimikravkrav för hur många ledamöter som kommunfullmäktige måste ha. Ingen kommun får ha färre än 31 ledamöter. Miniminivån ökar enligt en trappa där kommuner med fler än 36 000 röstberättigade måste ha minst 61 ledamöter. Reglerna innebär att antalet invånare per förtroendevald är betydligt lägre i små kommuner än i större. De politiska partierna i små kommuner har ofta svårt att fylla sina listor över kandidater till fullmäktige. Nästan hälften av Sveriges kommuner, 130 stycken, hade 2010 det minsta tillåtna antalet ledamöter i kommunfullmäktige. En utredning har föreslagit att reglerna ändras så de minsta kommunerna kan minska sina fullmäktigeförsamlingar.²¹

Social representativitet – tycker likar lika?

Ett viktigt mått på hur väl den demokratiska processen fungerar är hur väl de folkvalda representerar det folk som valt dem. Representativitet betyder att de folkvalda har samma åsikter som väljarna, *åsiktsrepresentativitet*. Det betyder också att de folkvalda speglar väljarna i socialt avseende. Det kan gälla kön, åldrar, etnisk sammansättning, utbildningsnivå, inkomst och yrken, *social representativitet*.

Huvudargumentet för social representativitet är att olika uppfattningar och idéer som finns i särskilda grupper i valmanskåren säkrast får genomslag i politiska beslut om dessa grupper också är representerade bland de folkvalda. Forskningen är inte entydig men de flesta studier tyder på en svag koppling mellan social representativitet och åsiktsrepresentativitet.

²¹ SOU 2012:30. Kommuner med färre än 8 000 röstberättigade föreslås få ha bara 21 fullmäktigedamöter och kommuner med färre än 16 000 röstberättigade få ha 31 ledamöter.

Tidigare svenska studier har visat att kvinnliga riksdagsledamöter var mer intresserade av att driva frågor som de ansåg vara mer angelägna för kvinnor. Senare forskning visar att skillnaden i åsikter mellan kvinnliga och manliga riksdagsledamöter har minskat över tiden.²²

En studie fann att svenska kommuner med en högre andel kvinnor bland beslutsfattarna gjorde delvis andra prioriteringar än de med färre kvinnor bland beslutsfattarna.²³ Andra studier av svenska kommunala beslutsfattare fann däremot inte något stöd för att politiker från en viss grupp av väljare hade samma värderingar som den gruppen.²⁴

Det starkaste argumentet för att sammansättningen av de folkvalda församlingarna bör likna sammansättningen av befolkningen är legitimitet. De flesta medborgare skulle förmodligen anse det orättvist om vissa stora grupper inte fanns representerade i de politiska församlingarna även om deras åsikter togs till vara. En god social representativitet ger legitimitet till den valda församlingen och till valsystemet och tyder på en bred delaktighet i valprocessen. Det finns knappast något bra demokratiskt argument för varför en dålig social representativitet skulle vara något att eftersträva.

Jämnare könsfördelning

De flesta politiska partier strävar efter en jämn könsfördelning när de nominerar sina kandidater, och detta har lett till en snabb utjämning av könsfördelningen bland de folkvalda på alla nivåer.

I början av 1970-talet utgjorde kvinnorna 15 procent av fullmäktigeledamöterna i landsting och kommuner och 20 procent av ledamöterna i riksdagen. Som framgår av diagrammen 3.5–3.7 har den kvinnliga representationen ökat sedan dess och närmat sig 50 procent på alla tre nivåerna. Ett stort steg mot

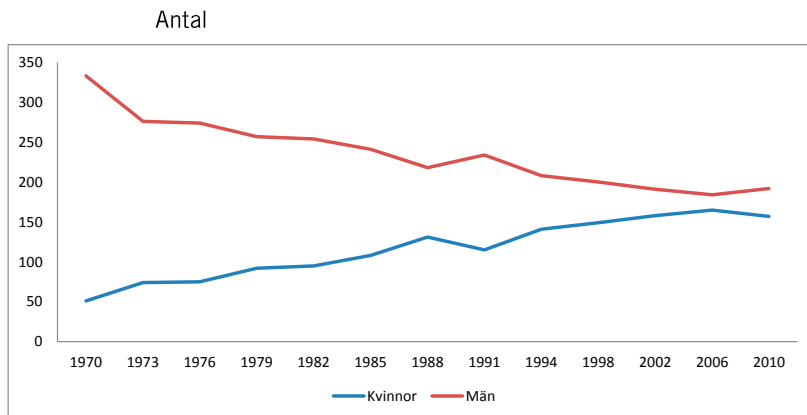
²² Wängnerud 2000; Wängnerud 2010.

²³ Svaleryd 2007.

²⁴ Dahlgberg et al. 2005; Wohlgemuth 2006.

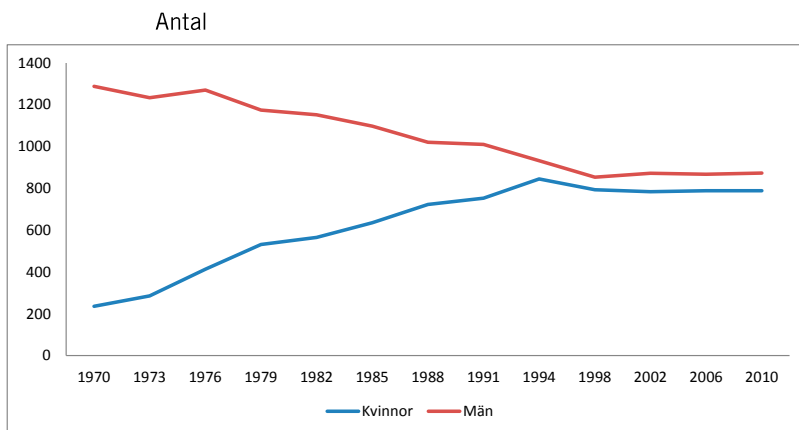
jämn könsrepresentation togs i mitten av 1990-talet då det blev norm bland de etablerade politiska partierna att varva kandidatlistorna efter kön.

Diagram 3.5 Riksdagsledamöter efter kön 1970–2010

Källa: SCB Demokrati, Allmänna val.

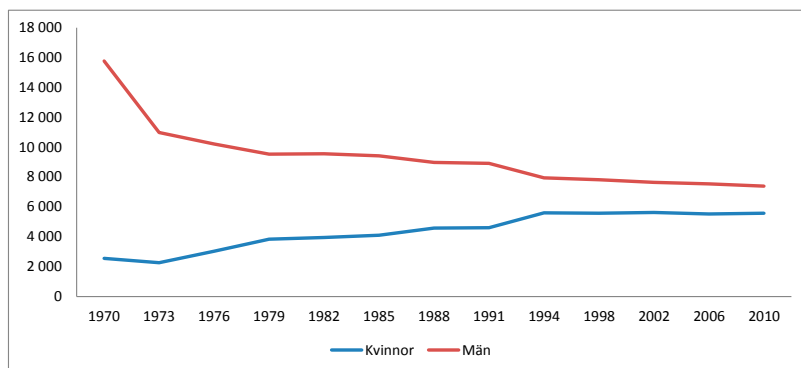
Diagram 3.6 Landstingsfullmäktigeledamöter efter kön 1970–2010

Källa: SCB Demokrati, Allmänna val.

Diagram 3.7 Kommunfullmäktigeledamöter efter kön 1970–2010

Antal

Källa: SCB Demokrati, Allmänna val.

Könsfördelningen av förtroendeuppdragen i kommuner och landsting är ganska traditionell. Kvinnor är i tydlig majoritet i de facknämnder som hanterar vård och omsorg och sociala frågor. Männen dominerar inte oväntat i nämnder som hanterar miljö- och trafikfrågor och tekniska frågor.²⁵

I kommunerna är kvinnor fortfarande underrepresenterade när det gäller de högre förtroendeuppdragen. 33 procent av ordförandeposterna i kommunala nämnder innehades av kvinnor 2011. Det är 2 procentenheter fler än 2007. I landstingen besatte kvinnor 48 procent av ordförandeposterna i nämnderna 2011.²⁶

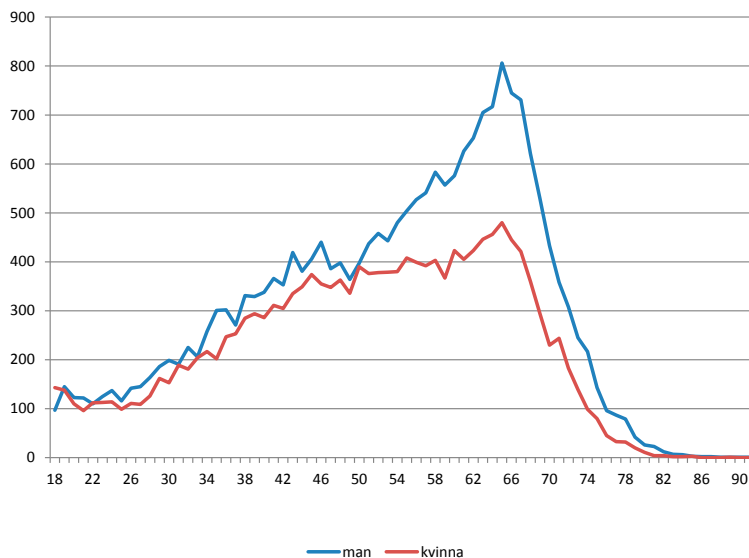
I landstingen är kvinnorna fler bland de förtroendevalda under 65 år medan männen fortfarande är fler bland de äldre som har förtroendeuppdrag. Som framgår av diagram 3.8 väger det jämnt mellan könen bland de yngre förtroendevalda i kommunerna. Bland dem över 50 år är männen tydligt fler. Med stor sannolikhet kommer andelen kvinnor bland de förtroendevalda i kommuner och landsting att fortsätta öka i framtiden. Utvecklingen kan ta

²⁵ SCB 2012a, sid. 51.

²⁶ SCB 2012a, sid. 53–55.

lite längre tid eftersom medelåldern bland de förtroendevalda stiger, vilket framgår av diagram 3.9.

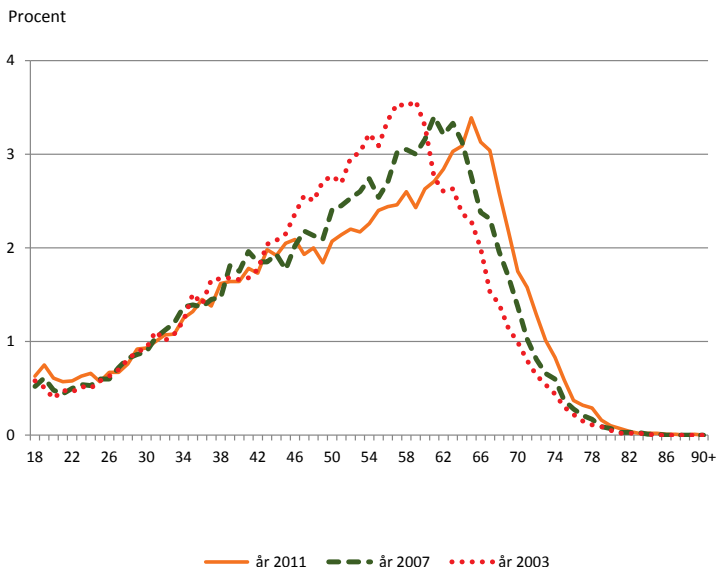
Diagram 3.8 Antal förtroendevalda i kommunerna efter kön och ålder 2011

Källa: SCB, 2012a.

Medelåldern ökar

Invånarna i våra kommuner och landsting representeras av allt äldre församlingar. Unga under 30 år har länge varit under-representerade bland de förtroendevalda. De utgör 20 procent av befolkningen men bara 7–8 procent av de förtroendevalda i kommuner och landsting. Nu blir även de förtroendevalda i den yngre medelåldern 30–50 år färre. Samtidigt ökar andelen äldre bland de förtroendevalda.

Diagram 3.9 Förtroendevalda i kommunerna efter ålder 2003, 2007 och 2011

Källa: SCB, 2012a.

År 2011 var 60 procent av de förtroendevalda i kommunerna och 62 procent i landstingen över 50 år. Det är framförallt gruppen mellan 50 och 64 år som är överrepresenterad i förhållande till sin andel av befolkningen. Även de äldsta blir fler. Sedan 1982 har andelen av de förtroendevalda över 65 år nästan fyrdubblats. Tidigare var pensionärerna underrepresenterade bland de förtroendevalda i kommuner och landsting. Detta gäller inte längre.²⁷

Detta tyder på en dålig återväxt bland de förtroendevalda och svag nyrekrytering i den grupp av yngre medelålders (30–50 år)

²⁷ SCB 2008b sid. 54; SCB 2012a, sid. 27.

som tidigare utgjorde kärnan bland de förtroendevalda i kommuner och landsting.

Samtidigt är omsättningen på förtroendevalda hög. Av de som utsågs till ett kommunalt förtroendeuppdrag 2007 var bara 57 procent kvar som förtroendevalda 2011. Äldre stannar längre på sina poster medan 60 procent av de unga förtroendevalda hade lämnat sin post efter fyra år. Könsskillnaderna är däremot små.²⁸

I riksdagen har som framgår av tabell 3.7 istället medelåldern sjunkit under de senaste 30 åren. Gruppen mellan 30 och 50 år har vuxit på bekostnad av de äldre medelålders. Riksdagen har få ledamöter, och framgångar för ett par partier kan påverka både köns- och åldersfördelningen.

Tabell 3.7 Andel invalda riksdagsledamöter 1982–2010 efter ålder

Procent

	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002	2006	2010
18–29 år	1	1	1	1	5	4	4	5	5
30–49 år	41	45	45	42	43	39	44	48	51
50–64 år	56	52	52	53	51	55	51	44	42
65– år	3	3	3	4	1	3	2	3	2
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Källa: SCB.

Fler med hög utbildning

Lågutbildade och låginkomsttagare har länge varit under-representerade bland de förtroendevalda i kommuner och landsting och fortsätter att vara det.

²⁸ SCB 2012a, sid. 34.

Personer med enbart grundskoleutbildning utgjorde 19 procent av den vuxna befolkningen 2011 men bara 10 procent av de förtroendevalda i kommunerna och 6 procent i landstingen. Bara 9 procent av de förtroendevalda i kommunerna och 6 procent i landstingen representerade den femtedel av befolkningen som har de lägsta inkomsterna.²⁹

Personer med högskoleutbildning har länge varit överrepresenterade bland de förtroendevalda i kommuner och landsting, och deras andel har stigit i takt med att utbildningsnivån har ökat i befolkningen. Högskoleutbildade utgjorde 2011 50 procent av de förtroendevalda i kommunerna och 62 procent i landstingen.

Höginkomsttagare³⁰ är klart överrepresenterade bland de förtroendevalda i kommuner och landsting. I kommunerna har ändå deras andel minskat under de senaste 20 åren trots att andelen högutbildade har vuxit.³¹ Förklaringen är den allmänna höjningen av utbildningsnivån och att kvinnorna – som har högre utbildning än män – blivit fler bland de förtroendevalda.

Kommun- och landstingsanställda är klart överrepresenterade bland de förtroendevalda. De kommunanställda utgjorde 2011 19 procent av befolkningen i arbetsför ålder³² men 35 procent av de förtroendevalda i kommunerna i samma ålder. De landstingsanställda utgjorde 6 procent av befolkningen i arbetsför ålder men 20 procent av de förtroendevalda i samma ålder.³³

Utrikes födda blir fler

Utrikes födda är tydligt underrepresenterade bland de politiskt förtroendevalda även om deras andel av de förtroendevalda har vuxit.

²⁹ SCB 2012a.

³⁰ Den femtedel av befolkningen som har de högsta inkomsterna.

³¹ SCB 2008b, sid. 56; SCB 2012a, sid. 33 och sid. 42.

³² 18–64 år.

³³ SCB 2012a, sid. 34 och sid. 43.

1982 utgjorde de utrikes födda 9 procent av den vuxna befolkningen och 4 procent av ledamöterna i landets kommunfullmäktige. År 2011 hade deras andel av den vuxna befolkningen stigit till 17 procent och hade 9 procent av förtroendeuppdragen i kommunerna och 8 procent i landstingen. I förhållande till sin andel av befolkningen har de utrikes födda blivit något bättre representerade under de senaste 30 åren.³⁴

I början av 1990-talet bestod gruppen utrikes födda i kommunfullmäktige nästan enbart av nordiska invandrare. Numera är personer från övriga Europa och länder utanför Europa i majoritet bland de utrikes födda i kommunfullmäktige.³⁵ Barn till utrikes födda som själva är födda i Sverige, är bättre representerade. De utgjorde 3 procent av befolkningen 2011 och 2 procent av de förtroendevalda i kommunerna. Utrikes födda behöver inte vara svenska medborgare för att rösta eller ha förtroendeuppdrag i kommuner och landsting. Nästan alla som har ett förtroendeuppdrag är ändå svenska medborgare. De utländska medborgarna utgjorde 7 procent av den röstberättigade befolkningen 2010 men 99 procent av de förtroendevalda i kommunerna 2011 var svenska medborgare.³⁶

Tabell 3.8 Andel riksdagsledamöter med utländsk bakgrund 1991–2010

	Procent					
	1991	1994	1998	2002	2006	2010
Utrikes födda	2,0	2,0	2,0	5,4	4,9	8,0
Barn till utrikes födda ³⁷	0,3	0,3	0,6	0,9	1,1	1,4
Totalt	2,3	2,3	2,6	6,3	6,0	9,4

Källa: SCB.

³⁴ SCB 2008b; SCB 2012a.

³⁵ SCB 2008b, sid. 56.

³⁶ SCB 2012a, sid. 30.

³⁷ Inrikes födda med två utrikes födda föräldrar.

Som framgår av tabell 3.8 har de utrikes födda blivit betydligt fler av riksdagsledamöterna under de senaste 20 åren. Utrikes födda med svenskt medborgarskap utgjorde 10 procent av befolkningen och 8 procent av riksdagsledamöterna 2010. Barn till utrikes födda utgjorde 3 procent av den vuxna befolkningen men 1,6 procent av riksdagsledamöterna. Utrikes födda och barn till utrikes födda är därmed något bättre representerade i riksdagen än i kommunfullmäktige

Social representativitet – sammanfattning

Könsfördelningen bland de förtroendevalda på alla nivåer har blivit betydligt jämnare under de senaste 40 åren. I riksdagen och landstingen är fördelningen mycket nära 50 procent. I kommunerna är andelen kvinnor något lägre. Eftersom en stor del av de manliga förtroendevalda är över 60 år kommer sannolikt andelen kvinnliga förtroendevalda i kommunerna att närma sig 50 procent inom tre till fyra mandatperioder.

Personer med utländsk bakgrund – utrikes födda och barn till utrikes födda – blir fler bland de förtroendevalda på alla nivåer, men eftersom deras andel av befolkningen stiger förblir de underrepresenterade. Utrikes födda är bättre representerade i riksdagen än i kommuner och landsting.

Medelåldern bland de förtroendevalda stiger i både kommuner och landsting. Personer i övre medelåldern, 50–64 år, utgör en allt större andel av de förtroendevalda, vilket tyder på att partierna har svårt att rekrytera nya förtroendevalda i yngre åldrar.

3.2.6 Färre medlemmar i partierna

I början av 1960-talet var 1,3 miljoner svenskar, eller var fjärde väljare, medlem i ett politiskt parti. Även i övriga Europa var politiska partier ofta massrörelser. Bland Europas demokratiska länder var 15 procent av väljarna medlemmar i ett politiskt parti i

början av 1960-talet.³⁸ Sedan dess har de politiska partierna i Sverige och i övriga Europa förlorat merparten av sina medlemmar. År 2008 var i genomsnitt 4,7 procent av de europeiska väljarna medlemmar i ett politiskt parti.³⁹

Minskningen av medlemstalen för de flesta riksdagspartierna började redan under 1960-talet. Kollektivanslutningen av LO-medlemmar till det socialdemokratiska partiet höll uppe det totala medlemstalet i partierna fram till början av 1980-talet. När den togs bort 1991 försvann cirka 600 000 partimedlemmar i ett slag. Efter detta har nedgången fortsatt för i stort sett alla politiska partier. Vid slutet av 2011 hade de svenska riksdagspartierna sammanlagt 277 000 medlemmar, vilket motsvarade 3,9 procent av väljarkåren.⁴⁰

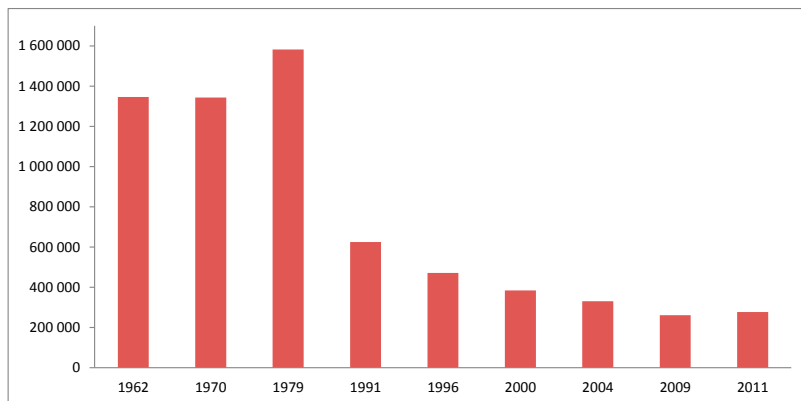
Under de senaste 20 åren har de politiska partierna tappat i genomsnitt 4 procent av sina medlemmar varje år. Om nedgången fortsätter i samma takt fram till 2020 så kommer färre än 3 procent av väljarna att vara med i ett politiskt parti då. I samband med valet 2010 blev partimedlemmarna något fler.

³⁸ Katz & Mair 1992.

³⁹ Van Biezen et al. 2012.

⁴⁰ Sammanställning av Dagens Opinion:

<http://www.dagensopinion.se/content/medlemmarna-l%C3%A4mnar-partierna-st%C3%B6rst-ras-moderaterna>. I riksdagsvalet 2010 var 7 033 000 personer röstberättigade.

Diagram 3.10 Antal medlemmar i svenska riksdagspartier 1962–2011

Källor: Partiernas egen medlemsredovisning.⁴¹

Raset i partiernas medlemstal hör inte samman med ett minskat allmänt intresse för politik eller val.

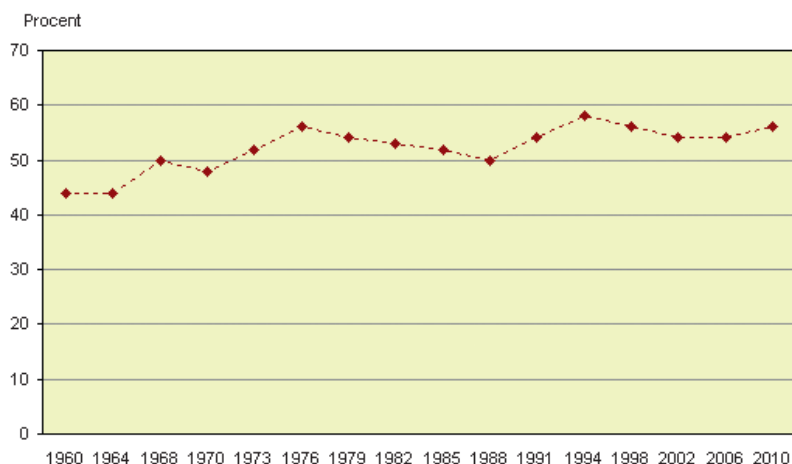
Som framgår av diagram 3.11 är den andel av svenska folket som uppger sig vara intresserad av politik stadigt hög och har till och med ökat sedan 1960-talet. Andra mätningar från SCB visar att misstroendet för politiker och politiska partier som ökade under 1980-talet och 1990-talet har minskat betydligt under 2000-talet.⁴² Andelen medborgare som uppger att de känner förtroende för politiker har nästan fördubblats sedan slutet av 1990-talet, från drygt 30 till drygt 60 procent.⁴³

⁴¹ Uppgifterna är hämtade ur flera källor som alla bygger på partiernas egen redovisning. Back 1978, Pettersson 2005, Karlsson & Lundberg 2011, Dagens Opinion 2012.

⁴² SCB, Valundersökningen.

⁴³ SCB, Valundersökningen.

Diagram 3.11 Andel personer som uppger sig vara mycket eller ganska intresserade av politik 1960–2010

Källa: SCB

Som framgår av diagram 3.12 vill allt färre svenska väljare identifiera sig med ett särskilt parti. Vid slutet av 1960-talet svarade två tredjedelar av de tillfrågade i en SCB-mätning att de var anhängare av ett särskilt parti. År 2010 hade andelen minskat till under 30 procent.

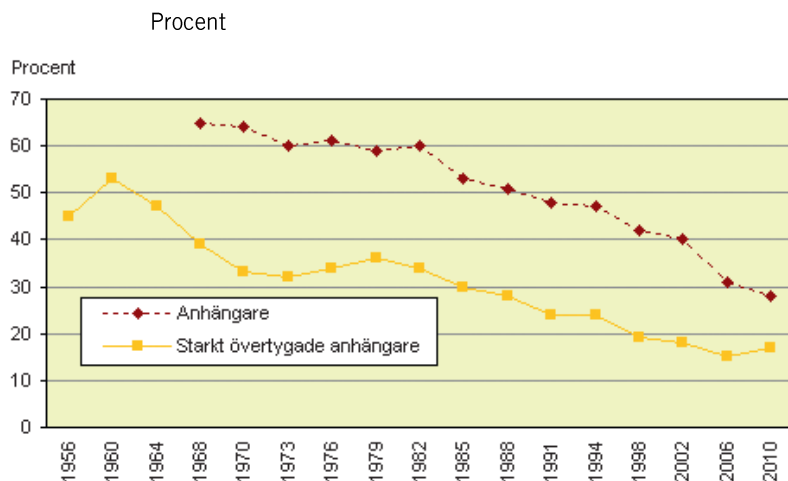
I övriga Europa har nedgången i partiernas medlemstal gått hand i hand med en kraftig nedgång i medlemskap i andra samhällsbärande rörelser som fackföreningar och kyrkor.⁴⁴ Det finns paralleller i Sverige. Mellan 1980 och 2010 har antalet personer som går på möten med ett svenskt parti eller ett fackförbund minst en gång om året halverats. Fackförbunden har inte tappat lika mycket medlemmar som partierna. Under samma period har antalet gudstjänstbesökare minskat med nästan en

⁴⁴ Van Biezen et al. 2012.

tredjedel.⁴⁵ Hela föreningslivet har tappat medlemmar. Mellan 1992 och 2000 försvann totalt en miljon aktiva föreningsmedlemmar i Sverige.⁴⁶

Bristen på nyrekrytering riskerar att leda till att partiernas medlemskår blir allt äldre och mindre representativ för väljarna.

Diagram 3.12 Graden av partiidentifikation 1956–2010

Källa: SCB, valundersökningen.

De svenska partierna beklagar de sjunkande medlemstalen men verkar motvilligt ha accepterat utvecklingen. Genom de offentliga partistöden som betalas ut efter partiernas väljarstöd kan partierna finansiera sin organisation med ännu färre medlemmar.

⁴⁵ SCB, Undersökning om levnadsförhållanden (ULF).

⁴⁶ Ekman 2012.

Svårt att besätta förtroendeuppdragen

Kandidaterna till de 70 000 politiska förtroendeuppdrag – som idag besätts av 43 000 förtroendevalda – nomineras fortfarande i stort sett ur partiernas medlemslistor. Av de åtta riksdagspartierna kräver fortfarande fem att deras förtroendevalda ska vara medlemmar i partiet.⁴⁷ En knapp tredjedel av partiernas medlemmar betraktar sig som aktiva medlemmar, vilket i dagsläget skulle motsvara cirka 80 000 personer.⁴⁸ Det är rimligen ur den kretsen som partierna kan nominera sina kandidater till valen. Om partiernas medlemstal fortsätter att minska i samma takt som hittills så kommer det sannolikt att bli problem för dem att hitta tillräckligt många lämpliga kandidater till förtroendeuppdragen i framtiden.

Nio av tio förtroendevalda finns i kommunerna. Som framgår av diagram 3.4 har antalet förtroendevalda i kommunerna minskat med två tredjedelar under de senaste 50 åren.

3.2.7 Det politiska intresset består

Den kraftiga nedgången i partimedlemskapet minskar de politiska partiernas kontaktytor mot medborgarna mellan valen. Även om valdeltagandet förblir högt kan det demokratiska deltagandet mellan valen minska på sikt.

Andelen svenskar som deltar på möten med ett politiskt parti har gått samma väg som partimedlemskapen. I början av 1980-talet hade 10 procent gått på ett politiskt möte med ett parti under året. År 2010 hade andelen fallit till strax under 5 procent. Nästan 60 procent av medborgarna uppgav ändå 2008–2009 att de någon gång under de senaste fem åren försökt påverka en politisk fråga genom att ta kontakt med en politiker, skriva på en namninsamling, skriva insändare med mera. E-post, sociala

⁴⁷ Karlsson & Lundberg 2011, sid. 61.

⁴⁸ Enligt SCB:s Undersökning om levnadsförhållanden (ULF).

medier och andra it-verktyg har gjort det mycket enklare att ha direktkontakt mellan förtroendevalda och väljare.⁴⁹

Det politiska intresset har inte minskat. Den andel av befolkningen som uppger att de ofta deltar i politiska diskussioner har stigit under perioden. I början av 1980-talet uppgav 35 procent att de ofta deltog i politiska diskussioner. År 2010 var samma andel 43 procent, och unga människor deltar lika ofta som äldre i politiska diskussioner.⁵⁰

De flesta svenska kommuner och landsting försöker att ha en dialog med medborgarna även mellan valen. Detta arbete är mycket viktigt. Syftet med att föra in medborgardialoger som en del i den politiska beslutsprocessen är inte att den ersätta den representativa demokratin. Syftet är snarare att stödja den genom att förbättra insynen i de politiska besluten, öka kunskapen om systemet och utveckla ett samspel mellan de förtroendevalda och medborgarna. Ett samspel som delvis gått förlorat på lokal nivå när de politiska partierna förlorat så många medlemmar.⁵¹

Medier och sociala medier

De flesta stora politiska partier grundades när politisk opinionsbildning i första hand skedde genom direkta kontakter mellan människor. Massmedier och utvecklingen av andra billiga tekniska hjälpmedel för kommunikation med sympatisörer och tänkbara väljare innebär att behovet av många medlemmar som ambassadörer för partiets politik har minskat. I de nya demokratierna i östra Europa har de politiska partierna få medlemmar, i genomsnitt 1–2 procent av väljarna.⁵²

De politiska partierna är till stor del beroende av massmedier som en kanal mellan medborgare och förtroendevalda. Det är i

⁴⁹ SCB 2011c, sid. 34.

⁵⁰ SCB, Undersökningen av levnadsförhållanden; SCB 2012f, sid. 30.

⁵¹ http://www.skl.se/vi_arbetar_med/demos/demokratiutveckling/medborgardialog/medborgardialog_11_tankar/bakgrund

⁵² Van Biezen et al. 2012.

medierna som den huvudsakliga politiska debatten förs, och det är genom dem som partierna mobiliserar sina väljare i valrörelserna.

Sverige har traditionellt haft en omfattande tidningsläsning och konsumtion av tv-nyheter. Både tidningsläsandet och konsumtionen av riksnyheter i tv har sjunkit under de senaste decennierna, även om ett ökande tidningsläsande på internet delvis har kompenserat för detta.⁵³ Andelen medborgare som inte tar del av nyheter i tidningar, radio och TV har också ökat.⁵⁴

Digitala medier och framför allt interaktiva sociala medier innebär att det öppnats nya arenor för politisk diskussion utanför de politiska partierna. Tillgången till politisk information på internet är enorm och möjligheten för människor att delta i politisk debatt genom bloggar och andra sociala medier är större än någonsin. Forskningen om bloggar och sociala mediers betydelse för att sprida politisk kunskap och främja politisk debatt är än så länge begränsad. Ännu går det inte att dra några säkra slutsatser om huruvida dessa ökar det politiska intresset eller om de bara aktiverar de som redan är politiskt intresserade. Men det mesta talar för att det i huvudsak är de redan politiskt intresserade som än så länge använder sig av bloggar och sociala medier för politiska syften.⁵⁵

3.3 Hot mot demokratin?

Demokratin är fast rotad i Sverige men går inte att ta för given. En demokrati kan både försvagas och i förlängningen hotas från flera håll.

⁵³ Weibull, Oscarsson & Bergström 2012.

⁵⁴ Shehata & Wadbring 2012.

⁵⁵ Dimitrova et al 2011.

3.3.1 Minskad legitimitet

Ett demokratiskt system kan försvagas och till och med hotas om medborgarna tappar intresse och förtroende för systemet och slutar att delta i det.

Enligt de mätningar som SOM-institutet vid Göteborgs universitet utför hyser en övervägande del av den svenska befolkningen ett stort förtroende för både regeringen och riksdagen som beslutsfattande institutioner. Förtroendet för regering och riksdag sjönk under slutet av 1980-talet och större delen av 1990-talet. Efter det har förtroendet ökat igen. Förtroendet för de politiska partierna är däremot lägre. Men även detta har stigit sedan slutet av 1990-talet.⁵⁶

Ungdomar har tyvärr ett sämre förtroende för de politiska institutionerna än den övriga befolkningen. Enligt en studie från Ungdomsstyrelsen har 44 procent av de unga mellan 16 och 25 år ett bristande förtroende för regering och riksdag. Förtroendet är särskilt lågt bland unga boende i glesbygd och mindre orter.⁵⁷

Valdeltagandet är det yttersta måttet på befolkningens intresse för demokratin. På den punkten är det svårt att se några hot torna upp sig. Valdeltagandet sjunker inte längre utan ligger på en hög nivå både historiskt och jämfört med andra demokratiska länder. Under de senaste allmänna valen har även grupper som tidigare hade ett oroande lågt valdeltagande ökat sitt deltagande.

Däremot är det tydligt att de politiska partierna är på väg att upphöra att vara stora medlemsburna organisationer. Under de senaste 20 åren har de förlorat drygt hälften av sina medlemmar. Om minskningen skulle fortsätta i samma takt kommer färre än 2 procent av väljarna att vara partimedlemmar om 20 år. Detta behöver inte hota demokratin. Det finns flera väl fungerande demokratier, bl.a. Storbritannien, där enbart någon procent av väljarna är partimedlemmar. De krympande medlemstalen kan däremot urholka rekryteringsbasen för förtroendeuppdragen och

⁵⁶ Holmberg & Weibull 2011.

⁵⁷ Ungdomsstyrelsen 2010.

leda till att de förtroendevalda blir allt mindre representativa för befolkningen.

Antalet personer som har ett valt förtroendeuppdrag har minskat kraftigt under de senaste 50 åren. De förtroendevalda blir också långsamt äldre relativt befolkningen. Genom att befolkningen koncentreras till allt färre större kommuner där de förtroendevalda är förhållandevis få i relation till befolkningen så riskerar direktkontakten mellan väljare och valda att bli svagare.

Flera av trenderna ovan innebär utmaningar som kan försvaga demokratin om de inte bemöts.

3.3.2 Hot och våld mot förtroendevalda

Politiska förtroendevalda och partier är ibland måltavlor för hotelser och våld. I en omfattande kartläggning bland politiker med förtroendeuppdrag 2002 uppgav tre av fyra riksdagsledamöter, och nästan var tredje förtroendevald i kommuner och landsting, att de hade utsatts för trakasserier, hot eller våld vid ett eller flera tillfällen sedan 1988. Trakasserierna med mera kom i första hand från enskilda medborgare som antingen var missnöjda med politiska förslag eller beslut eller från psykiskt sjuka människor. Trakasserier, hot och våld från rasistiska eller andra extremistiska grupper var inte lika vanliga.⁵⁸ I en annan undersökning, från 2008, uppgav var femte kommun- och landstingsfullmäktigeledamot att de hade blivit utsatta för hot eller våld under de senaste tolv månaderna. Enligt undersökningen uppgav framför allt politiker från Sverigedemokraterna att de varit utsatta.⁵⁹

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) fick 2011 regeringens uppdrag att regelbundet undersöka omfattningen av hot och våld mot förtroendevalda. BRÅ:s undersökning omfattar samtliga

⁵⁸ SOU 2006:46; Säkerhetspolisen 2008.

⁵⁹ Gilljam et al. 2010, sid. 80.

14 000 fullmäktigeledamöter i kommuner, landsting och regioner samt riksdagsledamöter 2011.⁶⁰

BRÅ:s undersökning bekräftar bilden från de tidigare studierna. Enligt den hade var sjätte förtroendevald blivit utsatt för hot, våld eller trakasserier i samband med sitt uppdrag som politiker minst en gång under 2011. Majoriteten av dem hade utsatts flera gånger under året.

Mest utsatta var politiker från Sverigedemokraterna. Ju fler uppdrag en politiker hade desto större var risken för att han eller hon blev utsatt. Särskilt utsatta positioner var ordförande i kommunstyrelsen eller kommunens socialnämnd.

Den vanligaste förövaren var en man som agerade ensam. Oftast handlade det om någon som kan liknas vid en rätts-haverist eller någon med psykiska problem. Även andra förtroendevalda kunde vara skyldiga.

Väldigt få av de förtroendevalda som utsattes för hot, våld eller trakasserier hade lämnat sina uppdrag på grund av detta. Flera av dem hade dock undvikit att engagera sig i en specifik fråga. Detta är naturligtvis allvarligt ur ett demokratiskt perspektiv.

3.3.3 Våldsbejakande extremism

Ett demokratiskt och öppet samhälle kan aldrig skydda sig helt mot hot från extremism med våldsamma inslag. Det finns alltid en risk att enskilda människor eller grupper lockas att ta till våld för att förändra samhället eller för att försvara något som de anser vara hotat. Det är svårt att säkert slå fast vilka faktorer som ger upphov till extremism och politiskt våld och vad som skulle kunna leda till att våldsam extremism blir ett hot i framtiden.

Det finns delade meningar inom forskningen om varför vissa personer utvecklar extrema och våldsamma åsikter. Socioekonomiska faktorer som arbetslöshet, diskriminering eller annan exkludering

⁶⁰ BRÅ 2012.

kan minska vissa personers förtroende för det demokratiska systemet och göra dem öppna för dogmatiska lösningar. Vissa personer kan söka sig till extremistiska miljöer för att höja sin självkänsla och finna gemenskap och tillhörighet. Andra kan vara våldsbenägna från början och leta efter miljöer där de kan leva ut detta.⁶¹

I en kartläggning av extrema våldsbejakande politiska miljöer som gjordes av BRÅ och Säkerhetspolisen 2009 listades de tre miljöer som fanns i Sverige. De samarbetar inte med varandra utan snarare är våldet mellan miljöerna en viktig drivkraft för de extrema rörelserna. Alla miljöerna var relativt små. De var dock våldsamare än motsvarande rörelser i Danmark och Tyskland.⁶²

1. En *högerextrem vitmaktmiljö* som främst består av män under 25 år. Drygt 800 personer misstänktes eller dömdes för politiskt motiverade brott inom denna rörelse mellan 1999 och 2009. Enligt Säkerhetspolisen fanns det 2009 ungefär 100 personer som aktivt begick politiskt motiverade brott inom rörelsen, främst hets mot folkgrupp samt hot och angrepp mot personer med utländsk bakgrund, HBT-personer och politiska meningsmotståndare. Något fler personer inspireras av rörelsen och deltar sporadiskt i aktiviteter.
2. Den *vänsterautonoma* miljön samlar ett mindre antal ungdomar under 25 år som hotar och angriper förtroendevalda, myndighetsrepresentanter, näringsidkare och meningsmotståndare. Säkerhetspolisen identifierade under åren 1999–2009 drygt 500 brottsaktiva personer inom miljön. Drygt 400 av dem var män. Även här uppskattade Säkerhetspolisen att det 2009 fanns runt 100 brottsaktiva inom miljön. Betydligt fler var engagerade utan att begå brottsliga gärningar. Säkerhetspolisen bedömde att de autonoma var för få för att de allvarligt skulle kunna skada eller förändra det demokratiska styrelseskicket.

⁶¹ En genomgång finns i BRÅ 2009.

⁶² BRÅ 2009.

3. Den våldsbejakande *islamistiska miljön* bedömdes 2009 omfatta ungefär 200 individer som deltog i eller stödde våldsbejakande verksamheter. Antalet personer bedömdes vara ungefär konstant över tiden. Rörelsen bestod av i huvudsak utrikes födda yngre män. Även denna rörelse bedömdes vara för liten för att kunna utgöra något hot mot demokratin.

Dessa extrema rörelser har trots sin ringa omfattning fått ett stabilt fäste i Sverige. De finns representerade på ett flertal platser och är inte beroende av enskilda individer för sin existens. De kan överleva både generationsväxlingar och att enskilda aktivister frihetsberövas. Deras möjligheter att växa är däremot liten. Säkerhetspolisen och BRÅ karaktäriserade extremistmiljöerna i Sverige som både ett begränsat och väl rotat problem.⁶³

Stark demokrati är ett värn mot extremism

Även små grupper eller enskilda människor med våldsbejakande åsikter kan utgöra hot mot liv och säkerhet. En väl fungerande demokrati är det starkaste värdet mot våldsbejakande extremism. Så länge medborgarna har förtroende för demokratins institutioner kommer sannolikt extremism att förbli en marginell företeelse. Som framgått av tidigare avsnitt i detta kapitel är allmänhetens förtroende för det politiska systemet högt i Sverige och har stigit under de senaste tio åren. Däremot krävs vaksamhet i frågan. I december 2011 presenterade regeringen en handlingsplan med insatser för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism.⁶⁴

⁶³ BRÅ 2009.

⁶⁴ Regeringen 2011c.

3.3.4 Korruption

En av de vanligaste definitionerna av korruption är: ”Korruption innebär att utnyttja sin maktposition för att gynna sig själv eller något intresse som står en nära.” Utbredd korruption bland politiker och inom den politiskt styrda offentliga sektorn utgör ett allvarligt hot mot demokratin i många länder i världen.

Sverige anses vara hederligt

Det är svårt att mäta förekomsten av korruption. I de flesta undersökningar i ämnet ställs frågor till ett urval personer om huruvida de anser att korruption finns i ett land eller en sektor. Men svaret på den frågan visar inte nödvändigtvis hur det verkligen är. I de studier som grundas på uppfattningar om korruption hamnar Sverige genomgående bland de hederligaste länderna. I Transparency Internationals regelbundna mätningar av upplevd korruption i 183 länder har Sverige under 2000-talet aldrig haft under 9 poäng på en skala där 10 poäng är bäst. I mätningen år 2011 hamnade Sverige på fjärde bästa plats efter Nya Zeeland, Danmark och Finland.

I rankningen finns ett tydligt samband mellan demokrati och offentlig korruption. Länder med stabil demokrati har mindre offentlig korruption och vice versa även om det finns undantag. Italien kommer så lågt som plats 69 och Grekland är nere på plats 80 med sämre betyg än flera afrikanska länder.⁶⁵

I Transparencys mätning anser de tillfrågade att korruption är ungefär lika ovanligt i det svenska näringslivet som i näringslivet i EU-genomsnittet. Däremot uppfattas svensk politik som mer befriad från korruption än politiken i EU-genomsnittet. Sverige får också bra betyg i andra mätningar av upplevd korruption i olika länder.⁶⁶

⁶⁵ Transparency 2011.

⁶⁶ Andersson, Staffan, 2012.

Även i mätningar som försöker fånga människors verkliga erfarenheter av korruption hamnar Sverige lågt. I SOM-undersökningen från 2009 svarade 1,2 procent av de tillfrågade att de blivit ombedda att betala en muta vid kontakter med offentliga tjänstemän under det senaste året. Den siffran låter hög men är faktiskt låg i en internationell jämförelse.⁶⁷

I BRÅ:s studie över hot mot förtroendevalda under 2011 uppgav 3 procent av de förtroendevalda att de fått otillbörliga erbjudanden i form av gåvor eller löften under året.⁶⁸

Mutor är inte den enda formen av korruption. Det som i Sverige brukar kallas vänskapskorruption, missbruk av kontakter och personliga relationer för att få fördelar i beslutsfattandet, är en gråzon inom korruption som är svår att överblicka.

Risken störst i kommuner och landsting

Av rapporterade rättsfall om korruption inom den offentliga sektorn rörde de flesta ärenden olika myndigheter, hälso- och sjukvård samt byggverksamhet.⁶⁹

I de flesta studier pekas kommuner och landsting ut som riskzoner för korruption. Den enklaste förklaringen till det är att 85 procent av de offentliganställda finns i kommuner och landsting och att många av de verksamheter som brukar vara i riskzonen för korruption – upphandling, inköp, tillståndsgivning, licenser, inspektion av verksamheter och fysisk planering – sköts av kommuner och landsting. Kommuner beslutar också om bidrag till föreningar och organisationer.⁷⁰

Kontaktytorna mellan offentlig verksamhet och privata företag har blivit fler. Offentliga upphandlingar är ett riskmoment där mutor och annan olovlig påverkan kan förekomma. Den offentliga sektorn köper varor och tjänster från den privata

⁶⁷ Andersson 2012.

⁶⁸ BRÅ 2012.

⁶⁹ BRÅ 2007.

⁷⁰ Erlingsson & Linde 2011.

sektorn för mellan 16 och 18 procent av BNP eller mellan 500 och 600 miljarder kronor årligen.⁷¹ Huvuddelen av dessa inköp sker i kommuner och landsting.

Under 2010 avslöjades flera fall av misstänkt korruption bland anställda i kommunala förvaltningar och bostadsbolag i Göteborgs stad. Under 2011 avslöjades flera fall av misstänkta mutbrott bland politiker och anställda i Solna stad i samband med byggandet av den nya nationalarenan. Båda fallen fick stor uppmärksamhet i media.

Statskontoret har på regeringens uppdrag nyligen granskat förekomsten av korruption i kommuner och landsting. Statskontoret fann att antalet anmälningar av korruptionsbrott i kommuner och landsting har legat konstant på 20 om året mellan åren 2003 och 2010. Det finns ingen ökande tendens. Bland tjänstemän och förtroendevalda i kommuner och landsting är uppfattningen att korruptionen har ökat mellan åren 2008 och 2011. Risken för korruption bedöms vara störst i de verksamheter som regelbundet köper in tjänster utifrån, som fastighetsförvaltning och byggverksamhet.⁷²

Öppenhet skyddar

Den svenska offentliga sektorn har i allmänhet uppfattats som effektiv och ansetts utföra sina uppgifter på ett opartiskt sätt. Offentlighetsprincipen ger medborgarna tillgång till allmänna handlingar, och meddelarfriheten ger de anställda möjlighet att offentliggöra missförhållanden utan risk. Enligt en internationell studie upptäcks ungefär en fjärdedel av all korruption i en organisation av att någon i organisationen – en så kallad whistleblower – slår larm.⁷³

I Sverige har en stor del av stävandet av korruption skett genom öppenhet, välinformerade medborgare och genom mediernas

⁷¹ Upphandlingsutredningens hemsida: upphandlingsutredningen.se.

⁷² Statskontoret 2012

⁷³ Statskontoret 2012, sid.20.

granskning. Oberoende och granskade medier är mycket viktiga redskap mot korruption.

De reformer som skett inom framför allt kommuner och landsting sedan 1990-talet har dock inneburit att fler tjänster lagts ut på privata entreprenörer och att offentliga verksamheter i större utsträckning har organiserats som företag. År 2012 fanns 1 688 kommunala bolag jämfört med 1 350 år 2002. Detta har bidragit till en effektivare verksamhet. Men det har också enligt flera forskare ökat risken för korruption genom att insynen är mindre i kommunala bolag än i förvaltningar.⁷⁴

Eftersom det svenska systemet för kontroll och ansvarsutkrävning i politik och förvaltning bygger på öppenhet och insyn från medborgare och medier snarare än formella kontrollsysteem, så kan en minskad öppenhet i offentlig verksamhet också innebära ökad risk för korruption. Revisionen i kommuner och landsting har kritiserats för att inte vara tillräckligt oberoende i förhållande till de kommunala beslutsfattarna.⁷⁵

Det är därför en viktig utmaning att hitta olika sätt att behålla en stark offentlig insyn även i offentliga verksamheter som organiseras i bolag eller som har enskilda utförare. Regeringen har tillsatt en utredning om meddelarfrihet för privatanställda inom offentligt finansierad verksamhet.⁷⁶ Formella kontrollsysteem som revisionen i kommuner och landsting och kontrollen av hur lagen om offentlig upphandling efterlevs är också centrala för att stävja tendenser till ökad korruption.

⁷⁴ Statskontoret 2012; Erlingsson et al. 2012.

⁷⁵ Erlingsson et al. 2012.

⁷⁶ http://www.sou.gov.se/kommittedirektiv/2012/dir2012_76.pdf

3.4 Utmaningar för framtiden

3.4.1 Att behålla ett högt och jämnt valdeltagande

Sverige är bortskämt med ett högt och jämnt deltagande i allmänna val. Nedgången i valdeltagandet under 1990-talet ser också ut att vara bruten.

Det fortsatt låga valdeltagandet i valen till EU-parlamentet är ändå bekymmersamt, eftersom en stor del av de politiska besluten i riksdagen och i kommuner och landsting har sin grund i beslut på EU-nivå och en stor andel av alla nya svenska lagar och förordningar hänvisar till EU:s lagstiftning.

Det är enbart genom ett högt allmänt valdeltagande som det går att säkert uppnå att alla grupper i samhället deltar i valen. Om valdeltagandet är lågt kommer med sannolikt yngre, lågutbildade, människor med låga inkomster och utrikes födda att rösta i mindre utsträckning och påverka de demokratiska besluten i mindre utsträckning.

Att behålla ett högt valdeltagande i nationella val och höja valdeltagandet i EU-valen är en viktig utmaning.

3.4.2 Att behålla tillräckligt många och representativa förtroendevalda

Den allt glesare medlemsskaran i de politiska partierna riskerar att leda till att rekryteringsbasen för politiskt förtroendevalda krymper. Om partiernas medlemstal fortsätter att sjunka kommer partierna inom något decennium att få svårt att ställa upp tillräckligt med kandidater till alla förtroendeuppdrag. De förtroendevalda blir allt äldre. Att klara denna utmaning är något som varje parti måste hitta egna metoder för, alla partier brottas inte heller med minskande medlemstal. De politiska partierna har tidigare frivilligt lyckats förnya sina förtroendevalda för att förbättra sin representativitet. Den nästan jämna könsfördelningen bland de förtroendevalda och den ökande representationen av

personer med utländsk bakgrund har partierna åstadkommit på frivillig väg.

3.4.3 Att säkerställa ett högt demokratiskt deltagande mellan valen

Den kraftiga nedgången i de politiska partiernas medlemstal och väljarnas minskade identifikation med något särskilt politiskt parti minskar kontaktytorna mellan partierna och de förtroendevalda å ena sidan och väljarna å den andra. Väljarnas politiska intresse har inte minskat, även om deras vilja att identifiera sig med särskilda partier och till exempel delta i partimöten har gått ner. För att behålla en levande demokrati krävs därför även andra kanaler mellan de förtroendevalda och väljarna. De flesta kommuner och landsting försöker ha en aktiv dialog med medborgarna mellan valen. Att främja en sådan dialog och hitta andra metoder för att stimulera ett brett demokratiskt deltagande mellan valen är en viktig utmaning för demokratin.

3.4.4 Att vara vaksam mot våld och våldsbejakande extremism

Trakasserier, hot och våld mot politiskt aktiva och mot förtroendevalda kan oavsett om de härstammar från enskilda individer eller organiserade grupper försvaga och, om de skulle växa i omfattning, hota demokratin. Därför krävs vaksamhet även framöver.

3.4.5 Att vara vaksam mot tendenser till korruption

Korruption bland förtroendevalda och anställda i den offentliga förvaltningen försvagar medborgarnas förtroende för demokratin. I vissa demokratiska länder är korruptionen så pass allvarlig att den kan sägas vara ett hot mot demokratin. Omfattningen av korruption i Sverige är mycket liten och det finns få belägg för att den ökar. Däremot kan de förändringar som skett i kommuner och landsting under de senaste 20 åren med nya organisationsformer och fler privata utförare innebära en ökad risk för korruption. Att stävja detta genom bibehållen öppenhet och eventuellt förstärkta kontrollsystem kan bli nödvändigt.

4

Integrationen på arbetsmarknaden nu och i framtiden

4 Integrationen på arbetsmarknaden nu och i framtiden

4.1 Utgångspunkter

Lång historia som invandringsland

Sverige har haft invandring under större delen av sin historia. Vår moderna historia som ett land med en betydande nettoinvandring började däremot efter det andra världskrigets slut.

Invandringen har tjänat Sverige väl. Den svenska industrins framgångar under 1950- och 1960-talen gjorde Sverige till ett av världens rikaste länder och finansierade dagens moderna välfärdsstat. Detta hade inte varit möjligt utan den stora arbetskraftsinvandring som skedde då. Även idag är invandrare oumbärliga för produktionen och välståndet. Varje vecka går 640 000 utrikes födda till sina arbeten. Det är fler än någonsin tidigare. Nästan var sjätte person som arbetar i Sverige är född utomlands.

Sverige är ett litet handelsberoende land som än så länge klarat sig bra i en hård global konkurrens. En av orsakerna till detta är att vi varit ett öppet land som välkomnat nya idéer, nya tankar och nya människor.

Flyktinginvandring en utmaning

Den stora flyktingrelaterade invandringen under de senaste decennierna har varit en utmaning. Sverige och andra demokratiska länder har ett medmänskligt ansvar att ge människor som flyr undan förföljelse en fristad. En alltför stor del av de som kommit till Sverige som flyktingar eller anhöriga har inte fått fotfäste på den svenska arbetsmarknaden tillräckligt snabbt. Av de som kommit hit som skyddsbehövande eller anhöriga har mindre än hälften ett arbete efter sju år i Sverige. Processen tar längst tid för de lågutbildade.

Den bristande integrationen orsakar ekonomiska påfrestningar i de kommuner dit de koncentreras. Den leder till minskat självförtroende och utanförskap för de som inte lyckas hitta ett arbete och egen försörjning. Den bristande integrationen skapar sociala spänningar när andra i samhället ser nya människor anlända och konkurrera om resurserna till den offentliga välfärden.

Utrikes födda viktigare i framtiden

Migrationen i världen ökar när fler människor lyfts ur den yttersta fattigdomen och har möjlighet att söka sig till andra länder för att fly undan förtryck eller söka en bättre framtid. Minskade resekostnader och öppnare gränser bidrar också till detta.

Sveriges befolkning blir äldre. Var femte person kommer att vara minst 65 år gammal 2020, och 2030 var fjärde. Till 2030 kommer de inrikes födda i arbetsför ålder, mellan 20 och 64 år, att bli färre. Till skillnad från en del andra länder i Europa arbetar redan kvinnorna i Sverige nästan lika mycket som männen.

Ökningen av befolkningen i arbetsför ålder de närmaste 15 till 20 åren förväntas helt och hållet komma från de utrikes födda. Nästan var fjärde person i arbetsför ålder förväntas vara

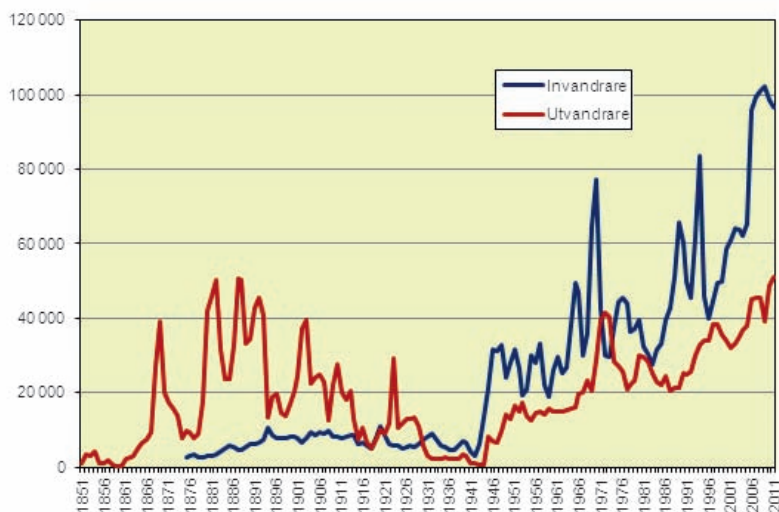
född utomlands 2030.¹ Invandring kan ge ett viktigt bidrag till försörjningen av den åldrande befolkningen. Detta förutsätter dock att Sverige kan vara ett öppet och tolerant land med en attraktiv arbetsmarknad och en bättre fungerande integration av utrikes födda.

4.2 Invandringen till Sverige

4.2.1 Invandringen fram till nu

Sverige har haft invandring ända sedan medeltiden.² Från mitten av 1800-talet fram till 1930 var Sverige ett utvandringsland.

Diagram 4.1 Invandring och utvandring till och från Sverige 1851–2011

Antal

Källa: SCB.

¹ SCB 2012d, sid. 244.

² Se bland annat Boguslaw 2012.

Sveriges moderna historia som ett land med stor nettoinvandring började efter det andra världskrigets slut. Sedan 1945 har tre miljoner människor invandrat till Sverige samtidigt som 1,6 miljoner har utvandrat – i huvudsak personer som invandrat tidigare.

Först arbetskraftsinvandring

Under den första fasen, från det andra världskrigets slut fram till början av 1970-talet, bestod invandringen i huvudsak av arbetskraftsinvandring från de övriga nordiska länderna, framför allt Finland. Den svenska industrin hade gått oskadd genom kriget och efterfrågan på våra varor var stor i ett sönderbombat Europa. Det blev nödvändigt att aktivt värva arbetskraft från utlandet. Lagar som hindrat invandring ändrades. Först fick nordiska medborgare full frihet att arbeta i Sverige och lite senare tilläts nästan fri invandring för medborgare från andra länder.³

Arbetskraftsinvandrare kom främst från Norden och från Tyskland, Österrike, och Medelhavsländerna Italien, Jugoslavien, Grekland och Turkiet. I genomsnitt invandrade runt 30 000 personer till Sverige varje år fram till slutet av 1960-talet. Många av dem stannade bara en kort tid i Sverige innan de flyttade hem igen. Idag lever 170 000 personer i Sverige som är födda i Finland. Närmare 700 000 personer från Finland har arbetat i Sverige under någon period av sitt liv sedan 1945.⁴

När perioden av arbetskraftsinvandring gick mot sitt slut 1970 var drygt en halv miljon människor eller knappt 7 procent av den svenska befolkningen född utomlands. Av dem kom 60 procent från ett nordiskt land, i huvudsak Finland. Ytterligare 30 procent kom från andra länder i Europa och färre än 10 procent från ett land utanför Europa.⁵

³ Se bland annat Wadensjö 2012.

⁴ Meinander 2010, sid. 37.

⁵ Eriksson 2010, sid. 256.

Sedan invandring av skyddsbehövande

I slutet av 1960-talet ändrades förutsättningarna för arbetskraftsinvandringen. Flera lågkonjunkturer och en början på en längre nedgång av sysselsättningen inom industrin minskade behovet av arbetskraftsinvandring. Lagstiftningen skärptes och i praktiken kunde enbart personer från de nordiska länderna fortsätta att komma till Sverige för att arbeta. Samtidigt ledde det ökade välståndet i Finland till att allt färre finländare kom till Sverige för att arbeta.

Under 1970-talet växte istället invandringen av skyddsbehövande och låg i genomsnitt runt 10 000 personer per år från 1970-talet och framåt. Tillsammans med flyktinginvandringen följde en ökande invandring av anhöriga. De skyddsbehövande och deras anhöriga kom i första hand från Latinamerika, Mellanöstern och Afrika. En särskilt stor grupp skyddsbehövande kom från det sönderfallande Jugoslavien i början av 1990-talet.⁶ I genomsnitt var de skyddsbehövande som anlände till Sverige bättre utbildade än de arbetskraftsinvandrare som kommit tidigare. Andelen utrikes födda med eftergymnasial utbildning var betydligt högre bland de som anlände efter 1990 än före.⁷

Under 1970-talet började sysselsättningen bland utrikes födda sjunka i förhållande till inrikes födda. Det finns flera förklaringar till detta. En förklaring är att sysselsättningen bland inrikes födda kvinnor ökade dramatiskt. Tidigare hade utrikes födda kvinnor haft högre sysselsättning än inrikes födda. En annan förklaring är att arbetskraftsinvandrare som saknar arbete oftast flyttar hem även om de har rätt att stanna i värdlandet.⁸ Skyddsbehövande har ofta inte den möjligheten.

Gapet i sysselsättning mellan inrikes och utrikes födda ökade kraftigt under 1990-talskrisen. Den stora gruppen skydds-

⁶ Eriksson 2010, sid. 255.

⁷ Eriksson 2010, sid. 279.

⁸ Nordiska medborgare behöver inte uppehållstillstånd i Sverige.

behövande från det sönderfallande Jugoslavien anlände samtidigt som arbetslösheten var den högsta i Sverige sedan 1930-talet.

En annan förklaring till det ökade gapet i sysselsättning mellan inrikes och utrikes födda är att lågkvalificerade industriarbeten som tidigare i stor utsträckning utfördes av arbetskraftsinvandrare slogs ut under 1990-talet. Andelen utrikes födda i den svenska industrin minskade kraftigt mellan 1987 och 2004.⁹

Tabell 4.1 Skäl till beviljade uppehållstillstånd 1980–2011

Antal och andel

Skäl	Antal	Andel
Flyktingar och skyddsbehövande	390 379	27,5
Anhöriga till flyktingar och skyddsbehövande	138 069	9,7
Övriga anhöriga	478 514	33,7
EU/EES	215 255	15,2
Arbetsmarknadsinvandrare med anhöriga	58 871	4,1
Studerande	114 984	8,1
Adoptivbarn	23 537	1,7
Totalt	1 419 609	100

Källa: Eriksson 2010, sid. 258 samt Migrationsverket.

Not: Enbart permanenta uppehållstillstånd för arbete till och med 2009.

Som framgår av tabell 4.1 har 70 procent av dem som beviljats uppehållstillstånd i Sverige sedan 1980 varit flyktingar, skyddsbehövande eller anhöriga.¹⁰ Medborgare i EU/EES har rätt att vistas i Sverige i tre månader utan uppehållstillstånd.¹¹ Därefter måste deras uppehåll registreras och de får stanna om de har egen

⁹ Eriksson 2010, sid. 295–296.

¹⁰ Anhöriga till flyktingar är de som ansökt om uppehållstillstånd inom två år efter att den skyddsbehövande beviljats uppehållstillstånd. Övriga anhöriga är de som ansökt om uppehållstillstånd på grund av anknytning till någon som haft uppehållstillstånd i Sverige längre än två år.

¹¹ Nordiska medborgare behöver inget uppehållstillstånd för att bo och arbeta i Sverige.

försörjning. Arbetskraftsinvandrare och studerande vistas i regel bara i Sverige en kortare tid.¹²

Flyktinginvandring och arbetskraftsinvandring

Under de senaste åren har möjligheterna till arbetskraftsinvandring till Sverige ökat igen. Sveriges anslutning till EES 1994 gav alla EES-medborgare rätt att bo och arbeta i Sverige. Utvidgningen av EU från 15 medlemsländer 1995 till 27 har förstorat den gemensamma europeiska arbetsmarknaden betydligt. I de nya medlemsländerna i Östeuropa var, och är fortfarande, lönerna lägre än i Västeuropa och det finns god anledning att söka arbete utomlands. Sedan EU utvidgades har Sverige tagit emot relativt många invandrare från i första hand Polen och från de baltiska länderna. Polen är nu det tredje vanligaste födelselandet bland de utrikes födda i Sverige, efter Finland och Irak.

Som framgår av tabell 4.2 har arbetskraftsinvandrarernas andel av beviljade uppehållstillstånd ökat kraftigt. I de flesta fall handlar det om personer som bara stannar en kort tid i Sverige.

¹² Olli Segendorf & Teljosou 2011, sid. 37.

Tabell 4.2 Skäl till beviljade uppehållstillstånd 2011

Skäl	Antal	Procent
Flyktingar och skyddsbehövande	12 726	13,7
Flyktinganhöriga	3 037	3,3
Övriga anhöriga	20 835	22,4
EU/EES	23 226	24,9
Arbetsmarknad med anhöriga	26 119	28,0
Studerande	6 836	7,3
Adoptivbarn	355	0,4
Totalt	93 134	100

Källa: Migrationsverket.

Ökad arbetskraftsinvandring

Sedan 2008 har även medborgare från länder utanför Norden, EES och Schweiz rätt att få uppehålls- och arbetstillstånd i Sverige om de först hittar ett arbete här. De svenska reglerna för arbetskraftsinvandring tillhör enligt OECD de mest liberala bland OECD:s medlemsländer.¹³ Det svenska systemet är efterfrågestyrt och ger arbetsgivare möjlighet att rekrytera personal från länder om tjänsten varit utannonserad och lön och andra anställningsvillkor inte är sämre än kollektivavtal eller praxis i branschen. Även studenter och asylsökande som befinner sig i Sverige kan få arbetstillstånd om de hittar ett arbete.

OECD har utvärderat den svenska arbetskraftsinvandringen och funnit att runt hälften av arbetskraftsinvandrarerna är kvalificerad arbetskraft – i första hand dataspecialister. Dessa stannar bara i Sverige en kortare tid. Arbetskraftsinvandrare till lågkvalificerade yrken ökar och de stannar i Sverige under längre tid och tar oftare med sig sina familjer hit. OECD fann inga tecken på lönedumpning. Snarare var lönerna högre i de företag

¹³ OECD 2011a, sid. 32.

som rekryterade utländsk arbetskraft än i de företag i samma branscher som inte gjorde det. Närmare hälften av arbetskraftsinvandrarerna kommer från Thailand (delvis bärplockare), Indien, Kina och Ukraina.¹⁴

Skyddsbehövande och anhöriga stannar

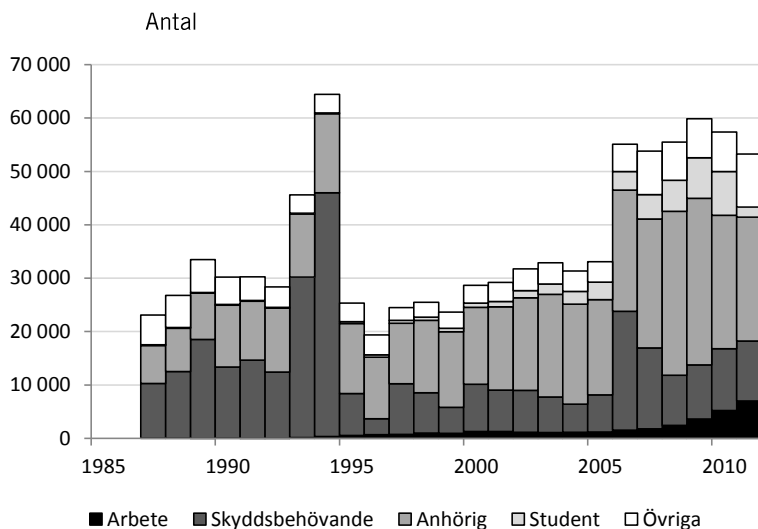
Från och med 2006 har invandringen till Sverige ökat kraftigt. I genomsnitt har 90 000 personer fått uppehållstillstånd i Sverige varje år under perioden 2006–2011. Många av de som invandrar till Sverige stannar bara en kortare period i landet. Om man avgränsar invandringen till de personer som stannar tillräckligt länge i Sverige för att folkbokföra¹⁵ sig här, har ungefär 55 000 personer invandrat till Sverige varje år från länder utanför EU/EES under de senaste fem åren. Under perioden 1987–2005 invandrade i genomsnitt 30 000 personer varje år från länder utanför EU/EES.¹⁶

Den stora majoriteten bland de som stannar tillräckligt länge i Sverige för att folkbokföra sig är flyktingar, skyddsbehövande och anhöriga. De flesta av dem är unga, genomsnittsåldern är drygt 30 år. Bland de skyddsbehövande är männen fler medan kvinnorna dominerar bland de anhöriga.

¹⁴ OECD 2011a.

¹⁵ För folkbokföring krävs uppehållstillstånd i minst ett år och att personen avser att stanna i Sverige i minst ett år.

¹⁶ SOU 2012:69, sid. 69.

Diagram 4.2 Invandring till Sverige av medborgare från länder utanför EU/EES efter grund för bosättning

Källa: SOU 2012:69, sid. 70.

Not: Svenska medborgare som återinvandrar ingår ej.

Skyddsbehövande och anhöriga kommer numera från delvis andra länder än tidigare. De medelutvecklade länderna i mellan-östen som förut var ursprungsländer för personer som sökte skydd i Sverige har delvis ersatts av fattigare länder. Skyddsbehövande fortsätter att komma från Irak till Sverige. Under 2012 har Syrien, Somalia och Afghanistan varit de tre vanligaste ursprungsländerna för asylsökande. Sverige tar numera också emot fler skyddsbehövande och anhöriga som har bristfällig skolutbildning, än vi gjort tidigare.¹⁷

¹⁷ Se avsnitt 4.3.6.

Sammansättningen av den svenska befolkningen

Sedan 1945 har invandringen förändrats från arbetskraftsinvandring till i huvudsak flykting- och anhöriginvandring, till att i dagsläget bestå av en blandning av båda sakerna.

Vid slutet av 2011 var 1 430 000 personer, eller 15 procent av den svenska befolkningen, födda utomlands. Ytterligare 420 000 personer, eller 4,5 procent av befolkningen, var födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar. Nästan hälften av de utrikes födda kommer från ett land utanför Europa. Personer från nordiska länder utgjorde en femtedel av de utrikes födda.¹⁸

De 1,4 miljoner utrikes födda i Sverige utmärks av att de fördelas på många ursprungsländer och språkområden. I Sverige lever idag människor från 200 länder. Som framgår av tabell 4.3 är de tio vanligaste födelseländerna ursprung för hälften av de utrikes födda.

Tabell 4.3 De tio vanligaste födelseländerna för utrikes födda i Sverige 2011

Land	Antal	Procent
Finland	167 000	11,7
Irak	125 000	8,8
Polen	73 000	5,1
Jugoslavien	70 000	4,9
Iran	64 000	4,5
Bosnien-Hercegovina	56 000	3,9
Tyskland	48 000	3,4
Danmark	45 000	3,2
Turkiet	44 000	3,1
Norge	43 000	3,0
Övriga länder	692 000	48,5
Totalt	1 427 000	100

Källa: SCB, befolkningsstatistik.

¹⁸ SCB, befolkningsstatistik.

Som framgår av tabell 4.4 är den största gruppen invandrare svenskfödda som återvänder hem efter en tid utomlands. I övrigt dominerar inget särskilt land invandringen. Mångfalden växer genom att de nyanlända invandrarna delvis kommer från andra länder än tidigare.

Tabell 4.4 De vanligaste medborgarskapen för nyanlända invandrare 2011

Medborgarskapsland	Antal	Procent
Sverige	20 615	21,4
Irak	4 469	4,6
Polen	4 403	4,6
Afghanistan	3 415	3,5
Danmark	3 196	3,3
Somalia	3 082	3,2
Kina	2 619	2,7
Thailand	2 533	2,6
Finland	2 331	2,4
Tyskland	2 205	2,3
Övriga	47 599	49,3
Totalt	96 467	100

Källa: SCB, befolkningsstatistik.

Invandrarna är oftast unga. 25 procent av de som invandrade 2011 var under 20 år och 80 procent var under 40 år. Könsfördelningen var relativt jämn, 52 procent var män och 48 procent kvinnor.¹⁹

Det är vanligare att utrikes födda bor i storstadsområdena än i övriga delar av landet. I Stor-Stockholm utgjorde de utrikes födda 22 procent av befolkningen 2011 och i Stor-Malmö 21

¹⁹ SCB, befolkningsstatistik.

procent.²⁰ I Stor-Göteborg utgjorde de utrikes födda 17 procent av befolkningen. Riksgenomsnittet var 15 procent.

4.2.2 Invandringen i framtiden

Intensiv invandring just nu

Invandringen till Sverige har varit ovanligt hög de senaste åren. Sedan 2006 har runt 90 000 personer invandrat till Sverige varje år. Samtidigt har runt 45 000 personer utvandrat årligen, de flesta av dem tidigare invandrare. Ett antal faktorer har samverkat för att lyfta upp invandringen till dagens nivåer: krigen i Irak och Afghanistan, oro och torka på Afrikas horn, utvidgningen av EU, lättnader i reglerna för anhöriginvandring, ökat antal utländska studenter, nya regler som underlättar arbetskraftsinvandring och den ekonomiska krisen i övriga EU.

När man försöker sja om den framtida invandringen är utmaningen att inte fångas av det som sker för ögonblicket utan att även studera vilka faktorer som långsiktigt kan påverka invandrarströmmarna till Sverige.

Omfattande global migration

Migrationen i världen ökade kraftigt under 1990-talet. Trots en nedgång i arbetskraftsinvandringen under finanskrisen förblir migrationen till de utvecklade industriländerna hög. Under 2010 flyttade 4,1 miljoner människor till eller mellan OECD-länder. Eftersom befolkningarna blir äldre i många OECD-länder bedöms efterfrågan på inflyttad arbetskraft förbli hög eller till och med växa och därför förväntas konkurrensen om migranterna att öka.²¹

²⁰ Den största gruppen utrikes födda i Malmö 2011 var danskar. En stor del av dem arbetade i Danmark.

²¹ OECD 2011b; OECD 2012. En genomgång av forskningen om invandringens långsiktiga drivkrafter finns även i SCB 2012d och i Wadensjö 2012.

Massmigration drivs till stor del av ekonomiska faktorer. Sedan 1930-talet har Sverige haft en gynnsam ekonomisk utveckling och kunnat erbjuda arbeten till högre löner än i hemlandet för dem som invandrat hit. Ekonomiska incitament påverkar i första hand arbetskraftsinvandringen. Stora flyktingströmmar uppstår när krig eller förföljelser utbryter. Vart dessa strömmar går styrs i första hand av vilka länder som tar emot skyddsbehövande men också av enkelheten att ta sig dit och möjligheten att hitta arbete där.

Skyddsbehövande reser ofta till länder där det redan finns landsmän. Att en stor andel av flyktingarna från kriget i Jugoslavien i början av 1990-talet kom till Sverige berodde troligen delvis på att det redan fanns en stor grupp jugoslaver i Sverige. Attityderna till invandring i mottagarlandet avgör också hur attraktivt ett land är.²²

Även tillgången på sociala förmåner skulle kunna påverka omfattningen och sammansättningen på invandringen. Länder som har goda förmåner för barnfamiljer, som Sverige, skulle kunna vara attraktivare som bosättningsland för flyktingar och arbetskraftsinvandrare som önskar ta med sina familjer. Det finns studier som visar att vissa delstater i USA är mer attraktiva för migranter än andra beroende på skillnader i välfärdssystem. Forskningen ger dock inte något tydligt stöd för att sociala förmåner skulle påverka vilka länder migranter väljer att flytta till.²³

Så länge Sverige fortsätter att ha en god ekonomisk tillväxt kommer Sverige att vara ett attraktivt land för framtida invandrare. De långsiktiga ekonomiska bedömningarna från såväl OECD som Världsbanken talar för att Sverige kommer att vara ett attraktivt land att flytta till under en överskådlig tid.²⁴

²² SCB 2012d, sid. 79.

²³ Carlsson et al. 2012, sid. 108.

²⁴ OECD 2009; World Bank 2011.

Ökat välstånd och billigare resor

Migrationen påverkas också av den ökande globala rörligheten. Under de senaste decennierna har de minskade reskostnaderna ökat människors geografiska rörlighet kraftigt. En flygresor inom Europa kan idag köpas till priset av en dagslön från ett lågkvalificerat arbete. Även långväga flygresor är betydligt billigare än de har varit någon gång tidigare. Den goda ekonomiska utvecklingen i många fattigare länder innebär att fler människor får ekonomiska möjligheter att emigrera. Samtidigt kommer länder som idag har en utvandring att utvecklas ekonomiskt och i framtiden istället bli magneter för invandring.

Den globala migrationen kan komma att öka samtidigt som konkurrensen om migranterna blir hårdare. Hur detta i slutändan påverkar invandringen till Sverige är svårt att avgöra.

Klimatförändringar och regleringar

De vetenskapliga bevisen för att klimatet förändras blir allt starkare. Klimatets eventuella inverkan på framtidens migration är däremot osäker. Enligt den senaste forskningen finns det än så länge få bevis för att klimatförändringar lett till en kraftigt ökad migration, vare sig regionalt eller lokalt. De som är mest utsatta för klimatförändringarna har minst möjligheter att utvandra. Klimatförändringarna drabbar oftast de fattigaste i lågt utvecklade länder. Dessa har oftast inte tillräckliga ekonomiska resurser eller de internationella nätverk som krävs för att kunna flytta långt.²⁵

Storleken på invandringen bestäms också av vilka regleringar vi och länder i vår närhet ställer upp för invandringen. En framtida utvidgning av EU skulle kunna öppna för betydande arbetskraftsinvandring framöver. Å andra sidan kan liberalare regler för arbetskraftsinvandring i länder i vår närhet göra det svårare för Sverige att locka arbetskraft från länder utanför EU.

²⁵ SCB 2012d, sid. 82.

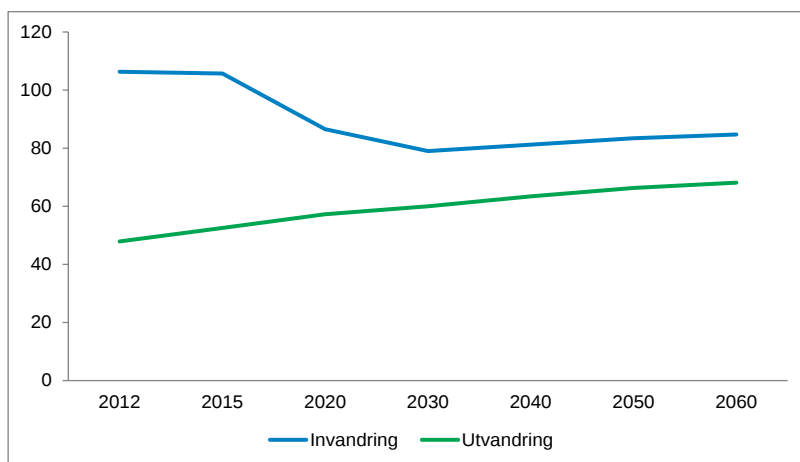
Ändrade regler för skyddsbehövande och anhöriga bland länder i vår närhet kan påverka hur många som anländer till Sverige i framtiden.

Prognos för invandringen på kort och lång sikt

I den senaste långsiktiga prognosen för Sveriges framtida befolkning som SCB publicerade under våren 2012 antas att invandringen till Sverige kommer att ligga kvar på dagens höga nivå i ett par år till innan den dämpas fram mot 2020.²⁶

Diagram 4.3 Årlig invandring till och utvandring från Sverige 2012–2060

Tusen personer

Källa: SCB, 2012d.

Diagram 4.3, som bygger på huvudscenariot i SCB:s långsiktiga invandningsprognos, visar att invandringen till Sverige förväntas långsiktigt uppgå till runt 80 000 personer om året. I ett

²⁶ SCB 2012d, sid. 71–110.

historiskt perspektiv är det en hög siffra. Mellan 15 000 och 20 000 av dem beräknas vara svenskar som återvänder till Sverige. Invandringen leder också till en ökad utvandring av utrikes födda som återvänder till sina hemländer eller reser vidare till ett tredje land.²⁷ Enligt prognosen kommer nettoinvandringen till Sverige långsiktigt att bli runt 20 000 personer om året.

Var fjärde arbetsför är utrikes född 2030

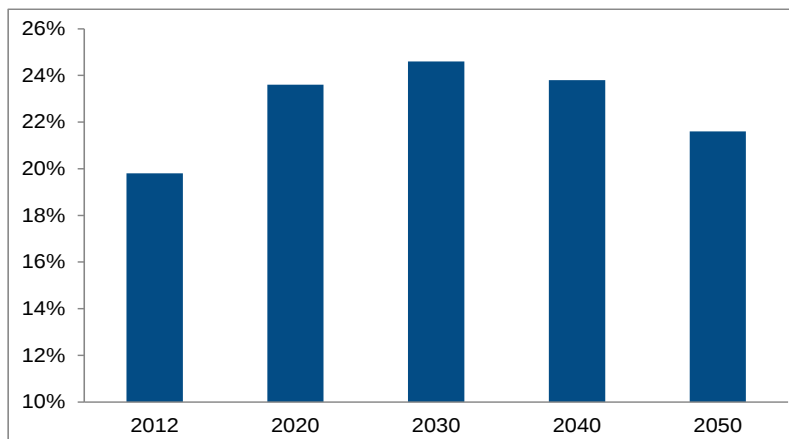
År 2020 beräknas den svenska befolkningen enligt SCB:s prognos ha ökat till 10,2 miljoner och år 2050 till 11,3 miljoner. Andelen utrikes födda kommer att stabilisera sig runt 18 procent av befolkningen. De som nyligen invandrat till Sverige är yngre än den övriga befolkningen, och därför kommer de utrikes föddas andel av befolkningen i arbetsför ålder att öka snabbare under de närmaste decennierna. Redan år 2030 beräknas nästan var fjärde person i arbetsför ålder, 20 till 64 år, att vara född utomlands.²⁸

²⁷ Mer om detta finns senare i detta avsnitt.

²⁸ SCB 2012d, sid. 244–245.

Diagram 4.4 Utrikes födda som andel av befolkningen i arbetsför ålder 20–64 år

Procent

Källa: SCB, 2012d.

Sammanställningen av invandringen fram till 2020 och 2050

Enligt SCB:s prognos förväntas invandringen från *de nordiska länderna* att öka något fram till 2020 på grund av att folkmängden i de övriga nordiska länderna ökar. Sedan beräknas invandringen från Norden att stabilisera sig runt 10 000 personer om året. Drygt 5 000 kommer att återutvandra varje år.

Invandringen från *EU-länderna* som idag ligger runt 20 000 personer om året förväntas att minska ner mot 15 000 personer om året vid 2050, eftersom EU-ländernas befolkningar blir äldre och mindre rörliga. Runt 10 000 av dem förväntas återutvandra.

Invandringen från *Europa utanför EU och länder utanför Europa med högre utvecklingsnivå* förväntas i framtiden bestå av färre asylsökande och skyddsbehövande och i större utsträckning bestå av arbetskraftsinvandrare och studenter. De senare grupperna återutvandrar oftast. Därför förväntas nettoinvandringen från dessa länder bli mycket liten efter 2020.

Den stora invandringen förväntas enligt prognosen i fortsättningen komma från *länder utanför Europa med medelhög utvecklingsnivå*, till exempel Mellanöstern. Det handlar även fortsättningsvis om skyddsbehövande och anhöriga. Invandringen från dessa länder förväntas minska från runt 30 000 personer om året ner mot 15 000–20 000 personer om året fram till 2050. Återutvandringen till dessa länder kommer att öka stadigt till över 10 000 personer om året under samma period.

En ökande andel av de skyddsbehövande och anhöriga förväntas komma från *länder med låg utvecklingsnivå*, till exempel de på Afrikas horn, och Afghanistan. Invandringen från dessa länder förväntas först minska från dagens 20 000 om året ner mot 10 000 om året runt år 2020. Därefter väntas invandringen öka igen till en nivå mellan 10 000 och 15 000 personer om året. Samtidigt kommer återutvandringen att öka till runt 5 000 personer om året under samma period.

Sammanfattningsvis kommer, enligt SCB:s prognos, huvuddelen av den framtida nettoinvandringen från länder utanför Europa med medelhög och med låg utvecklingsnivå. En något större andel av dem än tidigare förväntas komma från länder med låg utvecklingsnivå.

Utrikes födda föder fler barn – till en början

Även andelen inrikes födda med utrikes bakgrund, det vill säga med två föräldrar födda utomlands, beräknas växa. Huvuddelen av de som invandrar till Sverige är unga och de kommer i genomsnitt från länder med högre födelsetal än här. Utrikes födda anländer sällan till Sverige med stora familjer.²⁹ Däremot finns en så kallad migrationseffekt som innebär att nyss invandrade familjer är extra benägna att skaffa barn under åren efter att de anlärt till sitt nya hemland. Det beror på att många

²⁹ SOU 2012:69, sid. 73.

av de kvinnor som anländer till Sverige gör det i samband med äktenskap.

I ett övergångsskede kommer det att födas relativt fler barn med utrikes födda föräldrar. År 2011 hade 25 procent av de barn som föddes i Sverige en utrikes född mor. Den andelen kommer att öka till 27 procent år 2017. Effekten klingar av när utrikes födda kvinnor så småningom anpassar sig till de födelsemönster som gäller i värdlandet.

Döttrar till utrikes födda föder i genomsnitt färre barn än inrikes födda kvinnor. Utrikes födda kvinnor från fattigare länder med låg utvecklingsnivå anpassar däremot inte sitt födelsemönster lika snabbt till nivån i Sverige. Även deras döttrar föder fler barn än inrikes födda kvinnor.³⁰

Svårt att göra prognoser

Det är svårt att göra långsiktiga prognoser över invandring och utvandring. Långsiktiga prognoser kan alltför sällan lyfta blicken från den tid när de gjordes, och de kan sällan – eller aldrig – förutse dramatiska skiften som får utvecklingen att ta en annan riktning än den förväntade.

Migrationen till och från Sverige under de senaste 100 åren har flera gånger påverkats kraftigt av faktorer som var omöjliga att förutse i förväg. Utvandringen från Sverige till USA som var mycket stark i början av 1900-talet krympte dramatiskt under 1920-talet när USA skärpte invandringsreglerna. Utvandringen upphörde nästan helt under den djupa 1930-talsdepressionen. Den stora invandringen av flyktingar från Balkan i början av 1990-talet och från Afghanistan, Irak och Somalia under 2000-talet berodde också på dramatiska förändringar som inte gick att förutse.³¹

³⁰ SCB 2008a; SCB 2010.

³¹ En genomgång av dessa stora skiften finns i Wadensjö 2012.

Många invandrare utvandrar

De flesta som flyttar till ett nytt land ser till en början flytten som en tillfällig exil. I boken *Immigrant nations* beskriver författaren Paul Sheffer hur stora grupper invandrare till Holland mentalt behåller resväskan packad i väntan på hemresan. Sheffer menar att drömmen om återvändandet hindrar vissa invandrare från att satsa fullt på att integrera sig i sitt nya hemland.³²

En stor del av invandrarna återvänder faktiskt till sina hemländer eller flyttar vidare till ett tredje land. En av migrationsforskningens lagar är att varje inflöde av invandrare så småningom leder till ett utflöde i motsatt riktning. Arbetskraftsinvandrare är särskilt benägna att flytta tillbaka eller vidare någon annanstans. Sannolikheten att återvända eller flytta vidare minskar dock med tiden i det nya landet.³³

De som flyttat tillbaka inom den kortaste tiden är de som invandrat från näraliggande länder för att arbeta. Huvuddelen av de personer som flyttade till hit från Finland för att arbeta under 1950- och 1960-talet stannade inte. Återutvandringen var som kraftigast i förhållande till invandringen under 1950- och 1960-talet och även en bit in på 1970-talet. Av de som flyttade till Sverige 1970 hade 30 procent flyttat ut inom tre år.

Viljan eller möjligheten att återvända är däremot mindre för skyddsbehövande och deras anhöriga och bland dem som flyttat hit från fattiga länder långt borta. Det är därför inte så förvånande att återvandringen från Sverige minskade när den flyktingrelaterade invandringen tog över. Bland de som anlände till Sverige 2005 hade 15 procent flyttat ut inom tre år.

Mest benägna att återvända är män, yngre personer mellan 20 och 30 år, personer som inte blivit svenska medborgare, högutbildade och arbetslösa. Invandrare från Norden, EU och andra rikare länder som inte stannar i Sverige flyttar i första hand tillbaka till sitt födelseland. De invandrare från Europa utanför

³² Sheffer 2011.

³³ En genomgång av sambandet mellan invandring och återutvandring till Sverige finns i SCB 2011a.

EU, medelinkomstländer och fattigare länder utanför Europa som inte blir kvar i Sverige, flyttar däremot oftast vidare till ett tredje land.

4.3 Integrationen i Sverige

4.3.1 Är vi bra eller dåliga på integration?

Sverige bra i rankning

Den brittiska rankningen Migration Policy Index (MIPEX) mäter de formella möjligheterna för invandrare på arbetsmarknaden utifrån flera aspekter, som bland annat: lika möjligheter på arbetsmarknaden, tillgång till utbildning och skydd mot diskriminering. I den rankningen kommer Sverige på första plats av 31 OECD-länder.³⁴

I den tyska Bertelsmann Stiftungs rankning får Sverige ett mer blygsamt betyg. På en skala från ett till tio får Sverige betyget 6,7 som ger oss plats nio bland 31 OECD-länder. Motiveringen är att utrikes födda fortfarande är dåligt integrerade på den svenska arbetsmarknaden och kulturellt i Sverige, trots att integrationsfrågorna har legat högt på den politiska agendan i Sverige under en längre tid och trots att integrationspolitiken är ambitiös. En förklaring till det magra utfallet av integrationspolitiken är, enligt Bertelsmann Stiftung, att den reglerade svenska arbetsmarknaden blockerat framväxten av de ingångsarbeten med låg lön som finns i andra invandrarländer som USA och Storbritannien.³⁵

³⁴ www.mipex.eu/sweden

³⁵ Berthelsmann 2011.

Sverige sämre på sysselsättning

Utfallet i rankningar beror på hur de utformas. Om man däremot använder ett mer neutralt mått på integration, sysselsättningen bland utrikes födda, så är läget sämre i Sverige. Som framgår av tabellerna 4.5 och 4.6 hade Sverige 2011 den största skillnaden i sysselsättning mellan inrikes födda och utrikes födda av *samtliga* 31 länder i OECD.³⁶ En viktig förklaring till den stora skillnaden är att sysselsättningen bland de inrikes födda är hög i Sverige och nästan högst bland inrikes födda kvinnor.

Färre arbetskraftsinvandrare i Sverige

En enkel jämförelse av skillnaden i sysselsättning mellan inrikes och utrikes födda mellan olika länder tar inte hänsyn till sammansättningen av de utrikes födda i de olika länderna. I USA och Kanada är skillnaden i sysselsättning mellan inrikes och utrikes födda liten. Där består invandringen till största delen av arbetskraftsinvandrare.

I Sverige har mellan 60 och 80 procent av invandringen bestått av skyddsbehövande och anhöriga. I Kanada, som ofta lyfts fram som en förebild, utgör arbetskraftsinvandrarna och deras anhöriga 60 procent av alla nyanlända invandrare. Huvuddelen av dem väljs ut genom ett poängsystem där poäng ges för utbildning, språkkunskaper, ungdom och bekantskap med Kanada.³⁷ I länderna i södra Europa består invandringen till betydande del av arbetskraftsinvandrare som arbetar i jordbruket och som återvänder hem när det inte längre finns arbete för dem. I Storbritannien och Frankrike består en stor andel av de utrikes födda av personer från deras tidigare kolonier som åtminstone har relevanta språkkunskaper innan de anländer.

³⁶ Många som flyttar från Sverige anmäler inte detta utan fortsätter att räknas till befolkningen under en tid. Eftersom sannolikheten att utvandra är större bland utrikes födda så överskattas troligen skillnaden i sysselsättning mellan inrikes och utrikes födda i Sverige. Samma problem kan finnas i andra länder.

³⁷ Picot & Sweetman 2011.

De länder som lyckas sämst – däribland Sverige – återfinns alla i Nordeuropa och har i första hand tagit emot flyktingar och deras anhöriga. Några länder med likartad sammansättning av invandrarna har lyckats lite bättre än Sverige. Fast skillnaden i sysselsättning är inte stor.³⁸

³⁸ Eriksson 2010, sid. 268–270.

Tabell 4.5 Sysselsättning bland inrikes och utrikes födda, 15–64 år, 2011

Procent

	Inrikes födda	Utrikes födda	Differens
Sverige	76,6	62,6	14,0
Danmark	74,7	61,6	13,1
Nederländerna	76,0	63,6	12,4
Belgien	63,7	52,6	11,1
Finland	69,4	61,1	8,3
Frankrike	64,8	57,4	7,4
Tyskland	73,8	66,5	7,3
Österrike	73,3	66,7	6,6
Norge	76,0	70,2	5,8
Nya Zeeland	75,0	69,5	5,4
Schweiz	80,9	75,5	5,4
Polen	59,7	55,3	4,4
Australien	73,9	69,8	4,1
Spanien	58,4	54,4	4,0
Kanada	72,8	68,8	4,0
Storbritannien	70,0	66,5	3,5
Slovenien	64,7	61,9	2,8
Island	78,7	76,3	2,4
Estland	65,3	63,9	1,4
Irland	59,2	59,3	- 0,1
Slovakien	59,5	59,7	- 0,2
Turkiet	48,4	49,7	- 1,3
Tjeckien	65,7	67,8	- 2,1
USA	65,1	67,5	- 2,4
Grekland	55,2	58,4	- 3,2
Portugal	63,8	68,7	- 4,9
Italien	56,3	61,5	- 5,2
Ungern	55,7	62,1	- 6,4
Israel	59,2	65,8	- 6,6
Luxemburg	59,5	70,3	- 10,8

Källa: OECD, 2012.

Tabell 4.6 Sysselsättning bland inrikes och utrikes födda kvinnor, 15–64 år, 2011

Procent

Land	Inrikes födda	Utrikes födda	Differens
Sverige	75,1	57,5	17,6
Nederländerna	71,9	57,0	14,9
Belgien	59,1	44,4	14,7
Danmark	72,3	58,0	14,3
Finland	68,0	55,8	12,2
Tyskland	69,7	57,8	11,9
Frankrike	61,1	50,1	11,0
Schweiz	76,0	67,0	9,0
Österrike	68,2	59,2	9,0
Nya Zeeland	70,1	61,6	8,5
Kanada	70,6	63,0	7,6
Storbritannien	65,7	58,1	7,6
Norge	74,3	66,8	7,5
Slovenien	61,6	54,3	7,3
Australien	68,8	61,6	7,2
Slovakien	52,7	46,9	5,8
USA	61,9	56,7	5,2
Polen	53,1	48,5	4,6
Estland	63,4	59,4	4,0
Tjeckien	57,3	54,1	3,2
Island	76,9	74,9	2,0
Irland	55,6	54,5	1,1
Turkiet	27,9	27,0	0,9
Spanien	52,2	51,3	0,9
Grekland	44,9	47,0	- 2,1
Italien	46,1	49,4	- 3,3
Ungern	50,5	54,7	- 4,2
Israel	55,9	61,4	- 5,5
Portugal	59,7	66,8	- 7,1
Luxemburg	53,0	61,4	- 8,4

Källa: OECD, 2012.

Låg sysselsättning bland utrikes födda kvinnor

En viktig förklaring till den stora skillnaden i sysselsättning i Sverige mellan utrikes och inrikes födda är skillnaden i kvinnornas sysselsättning. Sysselsättningen bland utrikes födda kvinnor är nästan 20 procentenheter lägre än bland inrikes födda. Utrikes födda kvinnor har inte en extremt låg sysselsättning i Sverige. Däremot är sysselsättningen bland inrikes födda kvinnor mycket hög – den tredje högsta i OECD efter Island och Schweiz.³⁹ I stort sett alla utrikes födda kvinnor i Sverige kommer från länder där kvinnorna förvärvsarbetar mindre anhär.

I Sverige finns helt andra möjligheter för kvinnor att förvärvsarbета än i ursprungsländerna. Arbetsmarknaden är anpassad till att det ska gå att förena föräldraskap och förvärvsarbete. Därför borde utrikes födda kvinnor med tiden kunna arbeta i ungefär samma utsträckning som svenska kvinnor.

En studie av skyddsbehövande och anhöriga män och kvinnor som anlände till Sverige år 2000 visade att bland männen hade 60–65 procent arbete efter 10 år. Bland kvinnorna var 40 till 50 procent sysselsatta.⁴⁰

Utbildningsnivån bland de kvinnor som kommit som skyddsbehövande eller anhöriga sedan år 2000 är lägre än bland männen. Framför allt finns det fler med enbart låg eller okänd utbildning.⁴¹

För att kunna höja den totala sysselsättningen bland de utrikes födda över lag krävs att fler utrikes födda kvinnor kommer i arbete. Om båda föräldrarna lyckas etablera sig på arbetsmarknaden minskar också risken att arbetslöshet och utanförskap går i arv till deras barn. Ett arbete gör det lättare att lära sig svenska och bli delaktig i det svenska samhället och bland annat hjälpa barnen med deras skolarbete. Om fler utrikes födda kvinnor kommer i arbete skulle detta också minska barnfattigdomen. Nästan hälften av alla hushåll med barn och utrikes

³⁹ Se tabell 4.6.

⁴⁰ SOU 2012:69, sid. 89.

⁴¹ SOU 2012:69, sid. 73.

födda föräldrar levde i relativ fattigdom 2011. Bland ensamstående utrikes födda kvinnor med barn var andelen 60 procent.⁴²

4.3.2 Sysselsättning och arbetslöshet

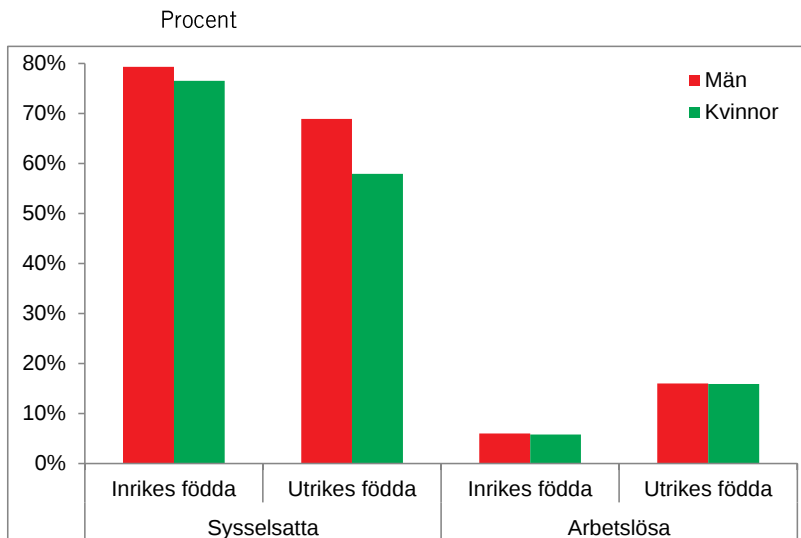
Hög sysselsättning under arbetskraftsinvandringen

De som invandrade till Sverige under eran av arbetskraftsinvandring fram till skiftet mellan 1960- och 1970-talen etablerade sig snabbt på arbetsmarknaden. Många av dem hade ett arbete som väntade på dem redan innan de anlänt till Sverige. Fram till början av 1970-talet var sysselsättningen högre bland utrikes födda än bland inrikes födda.⁴³

När den svenska ekonomin bromsade in och arbetskraftsinvandringen avvecklades under början av 1970-talet började sysselsättningen bland utrikes födda att falla i förhållande till de inrikes födda. Skillnaden växte kraftigt under den ekonomiska krisen i början av 1990-talet och har i stora drag bestått sedan dess.

⁴² SOU 2012:69, sid. 102.

⁴³ Eriksson 2010, sid. 259.

Diagram 4.5 Sysselsatta och arbetslösa bland personer, 16–64 år, 2011

Källa: SCB, arbetskraftsundersökningarna.

Sysselsättningen bland de utrikes födda ökar med vistelsetiden i Sverige. Även bland dem som har varit i Sverige i mer än 20 år är sysselsättningen lägre än bland den övriga befolkningen. Bland de utrikes födda som varit i Sverige i minst 20 år 2009 låg den genomsnittliga sysselsättningen runt 70 procent jämfört med 76 procent för inrikes födda.

En uppföljning av skyddsbehövande och anhöriga som anlände till Sverige 1997 visar att deras sysselsättningsgrad var mycket låg under de första åren men att den ökade med tiden. Efter 10 år i Sverige var i genomsnitt 60 till 65 procent sysselsatta.⁴⁴

Etableringen på arbetsmarknaden följer utbildningsnivån hos de nyanlända. Bland personer med minst gymnasieutbildning är sysselsättningen runt 70 procent efter 10 år i Sverige. Bland dem

⁴⁴ SCB 2009, sid. 36.

med högst förgymnasial utbildning är sysselsättningen efter 10 år i Sverige fortfarande lägre än 50 procent.⁴⁵

För att påskynda etableringen av nyanlända på arbetsmarknaden reformerades systemet kraftigt i december 2010, och huvudansvaret fördes över till Arbetsförmedlingen som tillsammans med den nyanlände ska genomföra insatser för en snabb etablering i arbetslivet och samhället.

Något bättre för barn till utrikes födda

Situationen är bättre för de som är födda i Sverige med utrikes födda föräldrar. De har högre sysselsättning än de utrikes födda men lägre än de inrikes födda. Barn till utrikes födda som är yrkesverksamma idag är främst barn till de arbetskraftsinvandrare som kom till Sverige före 1970. I framtiden kommer denna grupp att bestå av barnen till de senaste decenniernas flyktinginvandrare.⁴⁶

4.3.3 Var arbetar de utrikes födda?

Den majoritet utrikes födda som arbetar har en sämre ställning på arbetsmarknaden än de inrikes födda.

Utrikes födda är klart överrepresenterade bland dem med tidsbegränsade anställningar. Av de anställda 2009 hade 17 procent av de utrikes födda en tidsbegränsad anställning jämfört med 13 procent av de inrikes födda. Detta genomsnitt döljer stora skillnader inom gruppen. Av de som varit i Sverige i mindre än fem år hade nästan var tredje anställd en tidsbegränsad anställning. Tidsbegränsade anställningar är vanligare bland utrikes födda kvinnor än bland utrikes födda män. Motsvarande skillnad finns även bland inrikes födda.⁴⁷

⁴⁵ SCB 2009, sid. 39.

⁴⁶ Eriksson 2010, sid. 266.

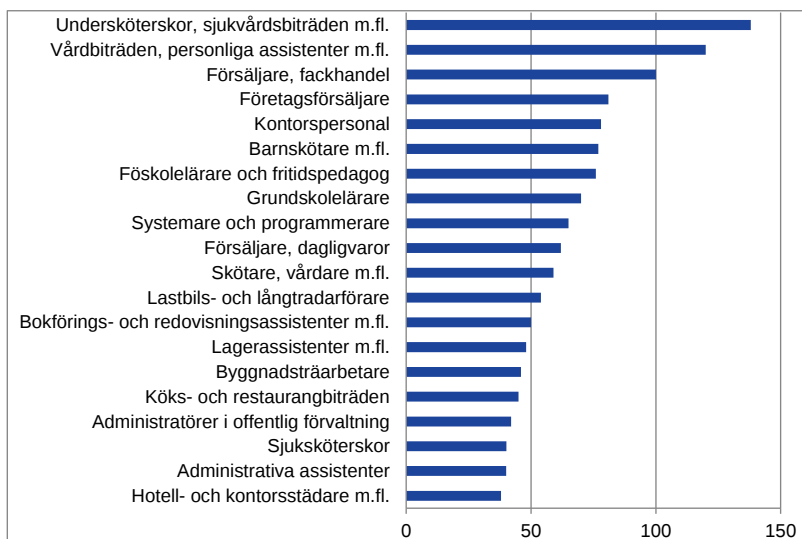
⁴⁷ SCB 2009, sid. 67–70.

De utrikes födda finns främst inom lågkvalificerade yrken och är underrepresenterade inom chefsyrken och andra yrken som kräver specialistkompetens eller högskoleutbildning. Andelen utomnordiska invandrare i lågkvalificerade yrken är tre till fyra gånger högre än andelen inrikes födda.⁴⁸

Utrikes födda arbetar oftare än inrikes födda i yrken under sin utbildningsnivå. Drygt 70 procent av de inrikes födda, och utrikes födda från Norden, med eftergymnasial utbildning arbetade 2010 också i ett yrke som krävde eftergymnasial utbildning. Bland utrikes födda från EU/EFTA-länder var andelen drygt 60 procent och bland övriga utrikes födda var andelen knappt 50 procent.⁴⁹

Diagram 4.6 De vanligaste yrkena för utrikes födda 2010

Tusen personer

Källa: SCB, yrkesregistret och Arbetsförmedlingen.

⁴⁸ Eriksson 2010.

⁴⁹ SCB, yrkesregistret.

Personer födda i Norden och övriga EU arbetar i ungefär samma branscher som inrikes födda. Något fler personer från Norden arbetar dock inom industri eller vård och omsorg. De som är födda i Europa utanför EU arbetar betydligt oftare i industrin än inrikes födda. De som är födda i Afrika och Latinamerika arbetar betydligt oftare i vård och omsorg. Utrikes födda från Asien är starkt överrepresenterade inom servicetjänster, särskilt hotell och restaurang.⁵⁰

4.3.4 Aktivt företagande bland utrikes födda

Utrikes födda har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden än inrikes födda. När det gäller eget företagande är de minst lika aktiva som inrikes födda. Företagandet bland de utrikes födda har dessutom vuxit under 2000-talet. Som framgår av tabell 4.7 är andelen företagare bland de sysselsatta något högre bland de utrikes födda. Detta gäller både män och kvinnor.

Tabell 4.7 Andel företagare bland de sysselsatta, 16–64 år, 2011

Procent

	Män	Kvinnor	Samtliga
Utrikes födda	13,7	6,8	10,4
Inrikes födda	13,1	5,3	9,4
Samtliga	13,2	5,6	9,5

Källa: SCB, arbetskraftsundersökningarna.

Företagarna med utländsk bakgrund har störst betydelse för näringslivet i de tre storstäderna. År 2006 hade 24 procent av alla aktiva företagare i Stockholm, och runt 18 procent i Göteborg och Malmö, utländsk bakgrund.⁵¹

⁵⁰ Svenskt Näringsliv 2010.

⁵¹ Klinthall & Urban 2010, sid. 122. Med utländsk bakgrund menas utrikes födda och inrikes födda med båda föräldrarna födda utomlands.

Utrikes födda företagare har oftast högre utbildning än inrikes födda företagare. Trots detta arbetar de oftare i service-näringar och yrken med relativt låga kvalifikationskrav. I service-näringarna är kostnaden för att etablera ett företag låg och företagen är små. En tredjedel av alla företagare med utländsk bakgrund arbetar inom restaurang, taxi eller hårvård. Mer än hälften av alla företag inom hotell- och restaurangbranschen i Sverige ägs av en person med utländsk bakgrund.⁵²

Företag som drivs av personer med utländsk bakgrund är en viktig del av det svenska näringslivet och har stor betydelse för sysselsättningen och som broar in till arbetsmarknaden. De ingångsjobb för nyanlända invandrare som tidigare fanns i industrin finns idag inom servicenäringarna. Småföretag som drevs av personer med utländsk bakgrund uppskattades 2006 sysselsätta minst 200 000 personer.⁵³ Cirka 10 000 restaurang-ägare med utländsk bakgrund beräknades 2006 sysselsätta ungefär 50 000 personer. Lönerna och lönsamheten är dock lägre i de företag som drivs av personer med utländsk bakgrund och personalomsättningen är högre.⁵⁴

Studier tyder på att företag som drivs av så kallade andra generationens invandrare växer snabbare.⁵⁵

Utrikes födda från Mellanöstern är oftare företagare

En tredjedel av företagen med utländsk bakgrund är födda i Sverige eller i Norden. En dryg tredjedel kommer från EU och övriga Europa och en knapp tredjedel från länder utanför Europa.⁵⁶

⁵² Klinthäll & Urban sid 125; SCB: Utrikesfödda egenföretagare är mer välutbildade än inrikes födda. http://www.scb.se/Pages/Article____337184.aspx

⁵³ Klinthäll & Urban 2010, sid. 109.

⁵⁴ Klinthäll & Urban 2010; Tillväxtverket 2012.

⁵⁵ SCB 2012e.

⁵⁶ Tillväxtverket 2012b, sid. 8.

Sannolikheten att vara företagare skiljer sig kraftigt åt mellan olika grupper med utländsk bakgrund⁵⁷. Personer med bakgrund i Norden driver mer sällan företag, medan män och kvinnor med bakgrund i Mellanöstern har betydligt högre sannolikhet att vara egna företagare än såväl personer med svensk bakgrund som personer med bakgrund i andra länder. Deras sannolikhet att driva ett eget företag är mellan två och fem gånger högre än för personer med svensk bakgrund. Även i andra länder är det vanligt att vissa invandrargrupper utmärker sig genom ett högt företagande. Förklaringarna till detta kan vara positiva: att gruppen har särskilda kunskaper, traditioner, nätverk och en kultur som främjar företagande. De kan också vara negativa: företagandet är den reservlösning som människor från gruppen tar till när diskriminering eller andra hinder gör att de inte kan få en anställning.⁵⁸

Det finns inte några specialiserade etniska ekonomier i Sverige. Företagare med utländsk bakgrund är verksamma inom branscher där det även finns företagare med svensk bakgrund. I såväl restaurangbranschen som taxinäringen är andelen företagare med utländsk bakgrund stor, men ingen enskild etnisk grupp dominerar.⁵⁹

Företag som drivs av personer med utländsk bakgrund har ingen särskild internationell inriktning utan de är tydligt orienterade mot den lokala marknaden. Cirka 55 procent av företagen har sin inriktning mot den lokala marknaden och bara en dryg tiondel är inriktade mot utlandet. Företag som drivs av personer med utländsk eller svensk bakgrund bedriver export och import i ungefär samma utsträckning.⁶⁰

⁵⁷ Utrikes födda och personer födda i Sverige med två föräldrar födda utomlands.

⁵⁸ Klinthäll & Urban 2010.

⁵⁹ Klinthäll & Urban, sid. 126.

⁶⁰ Tillväxtverket 2012.

4.3.5 Invandring kan främja handel

Under de senaste decennierna har den internationella handeln vuxit snabbt. Denna utveckling har gått hand i hand med en ökning av migrationen över gränserna. Det finns ett antal internationella studier över sambandet mellan handel och migration som försöker mäta hur invandrare kan underlätta handelskontakterna mellan sina gamla och nya hemländer.⁶¹

Ett tydligt exempel på sambandet mellan migration, handel och investeringar är de mycket nära ekonomiska förbindelserna mellan USA och Irland. Närmare 35 miljoner människor i USA uppskattas ha irländskt ursprung. 600 amerikanska företag har idag dotterföretag på Irland med tillsammans 100 000 anställda. Det är en stor andel av sysselsättningen i ett land med 4,5 miljon invånare.⁶²

Ett försök att mäta sambandet mellan ökningen av invandringen till Sverige från olika länder och ökningen av handeln med dessa länder har gjorts för åren 1998–2007.⁶³ Studien fann att en ökning av invandringen med 10 procent från ett visst land hörde samman med en ökning av exporten till detta land med 6 procent. Ökad handel mellan två länder kan dock också leda till migration av framför allt arbetskraftsinvandrare. I samma studie finns beräkningar på företagsnivå i Sverige som tyder på att företag med en större andel utrikes födda bland de anställda också exporterar och importerar mer än andra företag. Det är inte säkert vad som är orsak och verkan.

Det är ändå rimligt att anta att personer med utländsk bakgrund, som kan ha dubbla språkkunskaper och kännedom om både Sverige och sitt eller sina föräldrars ursprungsland, i många fall kan bli en viktig resurs för svenska företag för att främja handel med sina ursprungsländer.

⁶¹ En översikt av dessa studier finns i Hatzigeorgiou 2010.

⁶² US Department of State 2012. U.S relations with Ireland. Fact Sheet. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3180.htm>

⁶³ Hatzigeorgiou & Lodefalk 2012.

4.3.6 Utbildning och skolresultat bland utrikes födda

Utbildningsnivån varierar

Som framgår av tabell 4.8 har utrikes födda i genomsnitt en något lägre utbildningsnivå än inrikes födda. Fast skillnaden är liten. Det är gruppen med enbart förgymnasial utbildning som är betydligt större bland de utrikes födda. I många länder är också den förgymnasiala utbildningen kortare än den svenska nioåriga grundskolan. Uppgifter om utbildningsbakgrund saknas för 7 procent av de utrikes födda.⁶⁴

Tabell 4.8 Högsta utbildningsnivå för inrikes och utrikes födda 25–64 år, 2011

	Procent				
	Förgymnasial	Gymnasial	Eftergymnasial under 3 år	Eftergymnasial minst 3 år	Uppgift saknas
Inrikes födda					
Män	15	50	15	20	0
Kvinnor	10	46	16	29	0
Samtliga	12	48	15	24	0
Utrikes födda					
Män	20	37	14	22	8
Kvinnor	21	34	13	26	5
Samtliga	20	35	14	24	7

Källa: SCB, befolkningens utbildning.

⁶⁴ Tidigare studier tyder på att uppskattningsvis hälften av de personer där uppgifter saknas har högst förgymnasial utbildning, medan den andra hälften har högst gymnasial utbildning. Se SOU 2012:69, sid. 72.

De utrikes föddas utbildningsnivå varierar beroende på från vilken del av världen de kommer. Det är framför allt de som enbart har förgymnasial utbildning som riskerar att inte kunna ta sig in på arbetsmarknaden. De som är födda i Nordamerika och EU har en mindre andel med enbart förgymnasial utbildning än de inrikes födda. Bland de som är födda i Norden, Europa utanför EU och i Asien är andelen med enbart förgymnasial utbildning högre.⁶⁵ Flest lågutbildade finns bland dem som är födda i Afrika och särskilt bland kvinnorna.

Utbildningsnivån är i genomsnitt något högre bland de utrikes födda som anlänt de senaste 10 åren jämfört med tidigare. Men gruppen har blivit mer heterogen. Bland de utrikes födda som anlänt sedan 2000 finns en betydande grupp lågutbildade. Det gäller framför allt kvinnor från afrikanska länder. Hälften av de skyddsbehövande och anhöriga kvinnor som anlänt efter 2000 har bara förgymnasial eller okänd utbildning.⁶⁶

Lägre utbildning är inte huvudförklaringen till den lägre sysselsättningen bland utrikes födda. Utbildning lönar sig också för utrikes födda, särskilt om hela eller delar av utbildningen har ägt rum i Sverige. Utrikes födda med högre utbildning har också högre sysselsättning. Det är till och med så att högre utbildning betyder något mer för utrikes föddas chanser att få arbete än för inrikes födda.⁶⁷

Forskningen brukar visa att de grupper som har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden har mest nytta av att utbilda sig. Detta kan vara en av förklaringarna till att kvinnor under en längre tid har utbildat sig mer än män.

⁶⁵ De som är födda i Finland tillhör ofta en äldre generation med lägre utbildningsnivå.

⁶⁶ Eriksson 2010, SOU 2012:69, sid. 73.

⁶⁷ Eriksson 2010.

Sämre skolresultat

Det finns också skillnader i skolresultat mellan inrikes och utrikes födda. Som framgår av tabell 4.9 är inte skillnaden så stor mellan inrikes och utrikes födda bland de barn som invandrar till Sverige *före skolstarten*. En del av skillnaden förklaras av skillnader i föräldrarnas utbildningsnivå.⁶⁸

Tabell 4.9 Andel elever med gymnasiebehörighet efter årskurs nio bland inrikes och utrikes födda 2011

Procent

	Inrikes födda	Födda i Norden	Födda i EU/ETA (exkl. Norden)	Födda utanför EU/EFTA
Folkbokförda före ålder för skolstart	90,2	91,0	86,5	83,8
Folkbokförda efter ålder för skolstart	90,2	83,1	68,9	44,0

Källa: Regeringen, 2012b.

De barn som invandrat *efter skolstarten* har däremot betydligt svårare att klara av grundskolan. Andelen behöriga till gymnasieskolan har minskat kraftigt, framförallt bland de som är födda utanför EU/EFTA. Bland de barn som invandrat före skolstart är resultaten för pojkar och flickor ungefär likvärdiga. Bland de som invandrat efter skolstart är resultaten märkbart sämre för pojkar.⁶⁹

Andelen gymnasiebehöriga bland de som invandrat till Sverige efter skolstarten har fallit kraftigt, framför allt bland dem som är födda utanför Europa. En förklaring till detta är att allt fler utrikes födda elever anländer allt senare efter skolstarten.

⁶⁸ Regeringen 2012b, sid. 17.

⁶⁹ Regeringen 2012b.

Barn som anländer till Sverige när de är äldre än 10 år har betydligt svårare att bli gymnasiebehöriga från grundskolan.⁷⁰

Även bland utrikes födda har flickor bättre skolresultat än pojkar.⁷¹

4.3.7 Segregation och utanförskapsområden

Segregation – men inga etniska enklaver

I takt med att den utrikes födda gruppens andel av befolkningen vuxit har den också blivit mer varierad. År 1960 bodde cirka 300 000 utrikes födda i Sverige och mer än hälften av dem kom från nordiska länder. Idag lever drygt 1,4 miljoner utrikes födda i Sverige från ett mycket stort antal ursprungsländer. Detta märks starkast i våra tre storstäder där andelen utrikes födda är extra hög.

Dessa storstadsområden utmärks också av en tydlig etnisk segregation. I Stockholm, Göteborg och Malmö har i genomsnitt var femte inrikes född en utrikes född bland sina grannar. Bland de utrikes födda har däremot drygt 40 procent även andra utrikes födda bland sina grannar.⁷²

Sverige saknar i stort sett den sorts etniska bostadsenklaver där utrikes födda från samma länder bor tillsammans, vilka finns i en del städer i USA och Storbritannien. Boendesegregationen i svenska städer består istället av en uppdelning i svensktäta och invandrantäta områden. Under denna tydliga uppdelning mellan svensktäta och invandrantäta områden finns en skiktning där utrikes födda oftare bor nära sina egna landsmän. Utrikes födda från länder med nyanlända invandrare kan ha upp till fem gånger så många landsmän bland sina grannar än vad de hade haft om de valt bostad slumpmässigt.⁷³

⁷⁰ Olli Segendorf & Teljosou 2011.

⁷¹ Se avsnitt 2.2.7.

⁷² Nordström Skans & Åslund 2009.

⁷³ Nordström Skans & Åslund 2009.

Är segregation ett problem?

Är bostadssegregation ett problem? Invandrare har i de flesta tider och kulturer sökt sig nära landsmän när de anlänt till ett nytt land. Etniska enklaver kan, särskilt om de är tillräckligt stora, innebära en möjlighet för nyanlända invandrare att snabbare skaffa sig ett nätverk bland landsmän och ökar deras möjligheter att få ett arbete. Nätverk inom den egna etniska gruppen kan vara viktiga för invandrare med låg utbildning och dåliga kunskaper i värdlandets språk. Å andra sidan kan etniska enklaver också begränsa invandrarna till en mindre del av arbetsmarknaden och hänvisa dem till enklare arbeten med låg lön.

Forskning tyder också på att ett arbete i ett företag som ägs av en landsman kan vara en snabb väg ur arbetslöshet för en nyanländ invandrare. Lönerna i sådana företag är dock ofta lägre än för de nyanlända som lyckats hitta arbete någon annanstans.⁷⁴

Den forskning som finns om etniska enklaver i Sverige ger inget entydigt resultat. Det finns ett visst stöd för att framför allt lågutbildade invandrare har nytta av de kontaktnät de kan få genom att bo nära sina landsmän när de ska etablera sig på arbetsmarknaden. Nyttan av att bo nära sina landsmän beror på vilka inkomster och kontakter dessa har. Om ett område istället samlar för många människor med låg sysselsättning och stora sociala problem så uppstår en negativ grannskapseffekt där bostadsområdet minskar de boendes möjligheter att förbättra sin egen situation.⁷⁵

Socialt utsatta områden

Segregationen är som tydligast i de invandrantäta eller svenskglesa bostadsområden som finns i utkanterna av de tre storstäderna och ett par medelstora städer. I dessa områden är koncentrationen av

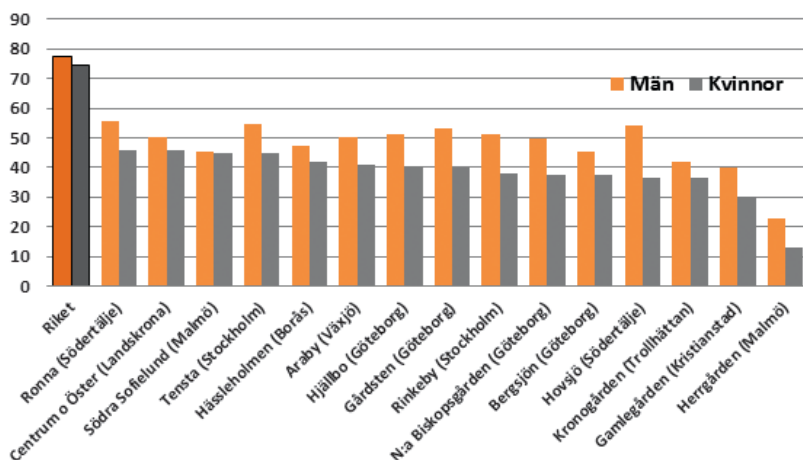
⁷⁴ En forskningsöversikt finns i Carlson et al 2012.

⁷⁵ En genomgång av forskningen finns i Olli Segendorf & Teljosou 2011, sid. 75–77.

sociala problem hög, och de har blivit en symbol för de misslyckade delarna av de senaste decenniernas integrationspolitik.

Diagram 4.7 Andel förvärvsarbetande i befolkningen 20–64 år i socialt utsatta områden 2010

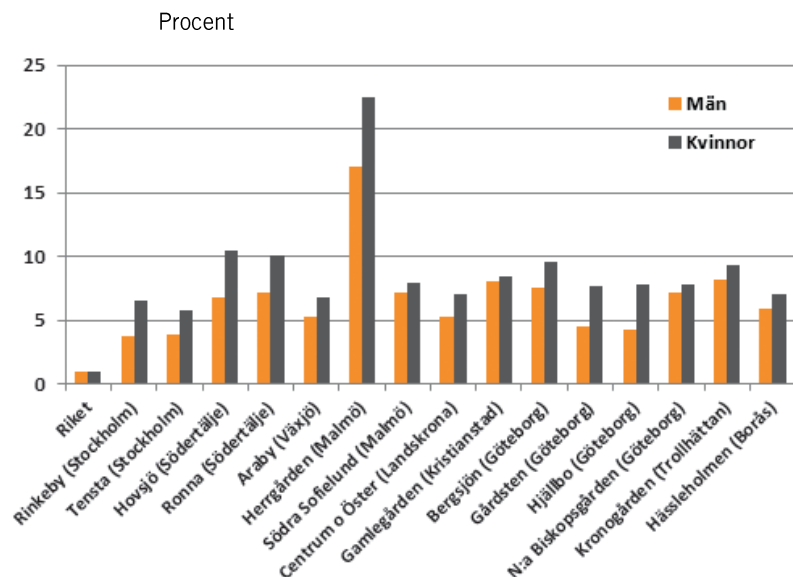
Procent

Källa: Arbetsmarknadsdepartementet.

Problemen är som mest markerade i femton stadsdelar i nio kommuner.⁷⁶ I dessa områden bodde 2011 sammanlagt 122 000 personer. Andelen utrikes födda bland de boende låg 2011 mellan 50 och 90 procent. Som framgår av diagram 4.7 och 4.8 är sysselsättningen betydligt lägre i dessa områden än i riket och andelen av befolkningen som är beroende av försörjningsstöd betydligt högre än riksgenomsnittet.

⁷⁶ Dessa områden ingår sedan 2012 i regeringens urbana utvecklingsarbete.

Diagram 4.8 Andel med försörjningsstöd i befolkningen 20–64 år i socialt utsatta områden 2010

Källa: Arbetsmarknadsdepartementet.

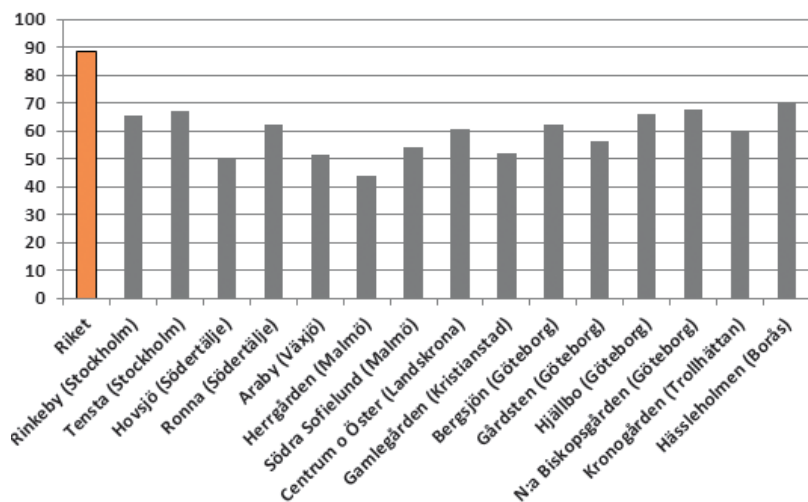
Dessa områden har fått sin karaktär gradvis genom att de inrikes födda som tidigare bodde där successivt har valt att flytta. De som främst flyttar in är nyanlända utrikes födda varav många inte har ett arbete. Utrikes födda som har arbete väljer däremot att inte flytta in i dessa områden eller lämnar dem när de får möjlighet. Kvar blir de som inte har ekonomiska resurser att flytta.⁷⁷

Dessa områden ligger oftast i starka arbetsmarknadsregioner där utbudet av arbetstillfällen är bra. Men eftersom de personer som lyckas etablera sig på arbetsmarknaden oftast väljer att flytta vidare när de får möjlighet så kvarstår problemen i områdena.

⁷⁷ Olli Segendorf & Teljosou 2011.

Diagram 4.9 Andel elever med behörighet till gymnasieskolan i socialt utsatta områden 2010–2011

Procent

Källa: Arbetsmarknadsdepartementet.

Problemet med dessa områden är inte den etniska sammansättningen i sig själv utan att den sociala sammansättningen av de boende med låg sysselsättning, hög arbetslöshet och ett utbrett bidragsberoende ger sämre förutsättningar för alla som bor där. Det finns studier som visar att ett högt bidragsberoende i ens nära omgivning ökar risken för att man själv ska bli bidragsberoende.

Etnisk segregation i boendet ger i stort sett samma segregation i grundskolan, men lite mindre i gymnasiet.⁷⁸ Studier visar att en hög andel utrikes födda barn, och barn med svag socioekonomisk bakgrund, i vissa skolor påverkar betygen negativt. Skolor med hög andel utrikes födda barn har dock ofta

⁷⁸ Nordström Skans & Åslund 2009.

många nyanlända invandrarelever och elever med lågutbildade föräldrar.⁷⁹

4.3.8 Somalier i Sverige

Under de senaste åren har asylsökande och anhöriga från Somalia varit en snabbt växande invandrargrupp. År 2011 levde 40 200 somalier i Sverige. Även jämfört med andra utrikes födda har somalierna haft mycket svårt att ta sig in på arbetsmarknaden. Under hela 2000-talet har mellan 20 och 30 procent av somalierna i arbetsför ålder haft ett arbete. Det finns tre förklaringar till detta:

1. De somalier som invandrat till Sverige är mycket lågt utbildade. Över 60 procent av befolkningen över 25 år har bara en förgymnasial eller okänd utbildning. Bland kvinnorna är andelen 70 procent.
2. Somalierna har anlänt relativt nyligen. Över 60 procent av dem har kommit till Sverige efter 2005. Sysselsättningen är högre bland de somalier som varit i Sverige i minst 10 år, men lägre än bland övriga utrikes födda.
3. Sysselsättningen bland somaliska kvinnor är mycket låg även jämfört med andra invandrargrupper.

Somalierna är en snabbt växande invandrargrupp. Som framgått av avsnitt 4.2.2 förväntas en större andel av framtidens skyddsbehövande och anhöriga komma från fattiga länder med låg utvecklingsnivå och sannolikt vara lägre utbildade än de grupper som anlänt tidigare. Det ökar kraven på bland annat undervisningen i svenska för de vuxna och för skolundervisningen för de barn som anländer efter skolstart utan någon tidigare skolundervisning. Metoder som förbättrar mottagandet och

⁷⁹ Olli Segendorf & Teljosou 2011.

integrationen av somalier på arbetsmarknaden kan hjälpa grupper med liknande bakgrund i framtiden.

I Framtidskommissionens underlagsrapport *Somalier på arbetsmarknaden – har Sverige något att lära?* konstaterar författarna att somalier lyckats bättre i bland annat USA och Kanada. Några av de förklaringar författarna lyfter fram är att det i USA och Kanada finns fler enkla jobb med lägre löner som tjänar som en väg in för nyanlända lågutbildade invandrare. Villkoren för småföretagande är också bättre än i Sverige.

I USA och Kanada har etniska organisationer en större roll i att hjälpa invandrargrupper in i sitt nya hemland. Författarna menar att hjälp via etniska organisationer ibland kan fungera bättre än myndighetshjälp för de invandrare som kommer från länder där de känner djup misstro mot offentliga myndigheter.⁸⁰

4.4 Vad hindrar en bättre integration?

4.4.1 Bristande kunskaper i svenska

En person som flyttar från ett land till ett annat måste acceptera att en del av de kunskaper han eller hon har förlorar mycket av sitt värde i det nya hemlandet. Den viktigaste förlusten är kanske att kunskaperna i hemlandets språk inte är värda så mycket i mottagarlandet. De som invandrar till engelsk- och franskspråkiga invandringsländer har ofta vissa kunskaper i det nya landets språk. Detta gäller bara för en mindre del av dem som flyttar till Sverige.⁸¹ Mindre än 0,2 procent av världens befolkning talar svenska och vinsten av att lära sig svenska är liten för dem som hoppas flytta tillbaka till sitt hemland eller vidare till ett tredje land.

Både internationell och svensk forskning visar tydligt att goda kunskaper i värdlandets språk har stor betydelse för invandrades möjligheter på arbetsmarknaden. Att kunna tala och skriva på

⁸⁰ Carlson et al. 2012.

⁸¹ Finlandssvenskar, danskar och norrmän.

det nya hemlandets språk avgör både möjligheten att få ett arbete och lönen.⁸² En studie av flera olika datamaterial mellan åren 1993 och 2003 visade att sannolikheten att vara sysselsatt ökade med 10 procent om personen hade bra kunskaper i svenska, och att lönen bland akademiker var 30 procent högre för dem med bra kunskaper i det svenska språket.⁸³

Det saknas större studier över nivån på kunskaperna i svenska bland de utrikes födda som lever i Sverige. Enligt tre studier som gjorts 1993, 1998 och 2003 är det vanligt med dåliga eller mycket dåliga kunskaper i talad och skriven svenska bland utrikes födda i Sverige. Andelen i studierna som får betyget dålig eller mycket dålig varierar mellan 12 och 65 procent.⁸⁴

Skillnaderna i språkkunskaper följer ett mönster där personer från de skandinaviska länderna har bäst kunskaper i svenska, därpå följer personer från övriga Europa och sist kommer personer från länder utanför Europa. Det är samma mönster som gäller för hur väl grupperna lyckas på arbetsmarknaden. Orsakssambandet är inte självklart. Goda språkkunskaper ökar chansen att få ett arbete. Men ett arbete kan också hjälpa någon att lära sig det svenska språket bättre.

De studier som finns tyder alltså på att en stor andel av de utrikes födda har bristande kunskaper i det svenska språket och att bättre språkkunskaper skulle öka deras chanser att etablera sig på arbetsmarknaden.

4.4.2 Sämre kontakter och nätverk

Många arbeten tillsätts genom informella kontakter. En person som har ett stort nätverk av kvalificerade och informerade personer kan ha enorm nytta av detta när han eller hon letar efter

⁸² En genomgång av ett tiotal svenska och internationella studier om sambandet mellan språkkunskaper och framgång på arbetsmarknaden finns i Rooth & Strömblad 2008.

⁸³ Rooth & Åslund 2006.

⁸⁴ Rooth & Strömblad 2008.

ett arbete. Det handlar om att få information om lediga arbeten, få personliga rekommendationer med mera.

Ett flertal studier visar att utrikes födda i Sverige har sämre tillgång till informella nätverk med kontakter på arbetsmarknaden än inrikes födda. Inrikes födda har till exempel oftare personer med kvalificerade yrken i sina nätverk jämfört med utrikes födda från icke-västliga länder. Inrikes födda som får sina arbeten via informella kontakter får också bättre lön än om de hittar sina arbeten den formella vägen. Det motsatta gäller för utrikes födda vilket tyder på att deras informella nätverk inte kan hjälpa dem till lika bra arbeten.⁸⁵

Andra studier visar också att nätverk är betydelsefulla. Sannolikheten för nyanlända flyktingar att hitta arbeten är större i de kommuner som redan har en hög andel utrikes födda. Om detta beror på tillgång till nätverk eller på att arbetsgivarna i dessa orter är mer positiva till att anställa utrikes födda är osäkert.⁸⁶

Människor från samma etniska grupp som bor tillsammans kan stödja varandra. Men om en stor andel av dessa är dåligt utbildade och saknar arbeten är värdet av dessa nätverk osäkert.⁸⁷

4.4.3 Diskriminering

En viktig förklaring till att utrikes födda har svårt att komma in på arbetsmarknaden är att de kan vara utsatta för diskriminering genom att deras utbildning och andra meriter inte bedöms enligt samma måttstock som för inrikes födda utan som sämre.

Diskriminering kan dels bero på ren främlingsfientlighet där arbetsgivare tycker illa om en viss etnisk grupp. Diskriminering kan också bero på att arbetsgivare är osäkra på en persons meriter och väljer bort dem som tillhör en etnisk grupp som klarar sig dåligt på arbetsmarknaden. En välmeriterad person kan

⁸⁵ Se Eriksson 2010.

⁸⁶ Bevelander & Lundh 2006.

⁸⁷ Mer om utanförskapsområden och etniska enklaver finns i avsnitt 4.3.7.

bli orättvist bedömt därför att han eller hon tillhör "fel" etnisk grupp.

Det finns en stor flora av undersökningar som med olika metoder försökt avgöra om det förekommer diskriminering av utrikes födda på den svenska arbetsmarknaden.⁸⁸

I studierna har man försökt förklara sysselsättningsskillnader mellan utrikes födda med hjälp av olika objektiva faktorer som ålder, utbildning med mera och se om det finns en stor oförklarad faktor som skulle kunna bero på diskriminering. Man har frågat enskilda människor om de blivit diskriminerade. Man har även utfört olika experiment. Bland annat har man skickat in ansökningar om arbete från påhittade personer med svenska och utländska namn för att se om arbetsgivare föredrar personer med svenska namn.

Attityder till invandrare, och diskrimineringen, kan påverkas av hur väl invandrarna lyckas etablera sig på arbetsmarknaden. Kanada har en betydande arbetskraftsinvandring och brukar lyftas fram som ett land där en stor majoritet av befolkningen är positivt inställd till invandring och den politiska debatten kring invandrarfrågor är mindre hätsk än i de flesta europeiska länder.⁸⁹

Attityder till invandrare i ett land påverkar hur framgångsrik integrationen kan bli. En viktig förutsättning för en framgångsrik integration är att utrikes födda känner delaktighet, tillhörighet och samhörighet med sitt nya hemland. Diskriminering och främlingsfientlighet bygger istället upp hinder och ökar risken för att utrikes födda inte vill göra den krävande men nödvändiga ansträngningen att skaffa sig de kunskaper som krävs för att etablera sig fullt ut i Sverige.

Det finns ett starkt stöd för att det förekommer etnisk diskriminering på den svenska arbetsmarknaden. Hur omfattande den är och hur stor del av skillnaden i sysselsättning som beror på detta är däremot svårt att avgöra. Det arbete som

⁸⁸ En genomgång av olika studier av diskriminering på den svenska arbetsmarknaden finns i Eriksson 2010, sid. 297–301.

⁸⁹ Chapala 2011.

bedrivs för att bekämpa diskriminering på arbetsmarknaden via lagstiftning och upplysning är därför mycket viktigt.

4.4.4 Trösklar till arbetsmarknaden

Minimilöner och regler för anställningsskydd påverkar sannolikt de utrikes föddas möjligheter att ta sig in på den svenska arbetsmarknaden.

Höga minimilöner

Höga minimilöner gör det lättare för alla som arbetar att försörja sig på sin lön. I Sverige är därför problemet med så kallade "arbetande fattiga" mycket litet. De som har det svårast ekonomiskt i Sverige är de som saknar arbete och står utanför socialförsäkringssystemen.

Personer som kommer till ett nytt land har ofta till en början en sämre förmåga på arbetsmarknaden på grund av att de saknar relevant arbetslivserfarenhet och språkkunskaper. Höga minimilöner innebär att sysselsättningen minskar genom att tillgången på enkla eller lågkvalificerade arbeten blir mindre. Det gör det svårare för alla svagare grupper som försöker etablera sig på arbetsmarknaden: utrikes födda och ungdomar. Det är rimligt att anta att nyanlända invandrare i genomsnitt har lägre förmåga och att högre minimilöner och färre enkla arbeten gör det svårare för dem att få sina första arbeten. Svårigheterna bör rimligen bli störst för dem med låg utbildning.

Sverige och de övriga nordiska länderna utmärker sig jämfört med andra OECD-länder genom att ha höga minimilöner. Minimilönerna är höga i Sverige både i kronor och i förhållande till medianlönerna inom samma yrken. I tabell 4.10 finns en jämförelse av de avtalade minimilönerna i sju svenska branscher med avtalade minimilöner i tre branscher i andra nordiska länder och lagstadgade minimilöner i övriga OECD-länder. I tabellen

redovisas också hur minimilönerna förhåller sig till medianlönerna.

Tabell 4.10 Minimilöner i Sverige och i ett urval OECD-länder

Kronor och procent

	Minimilöner, 2007	Andel av medianlön, 2006
Sverige	13 800–16 160	61–71
Norge	18 230–21 060	63–73
Finland	11 960–12 090	56–57
Irland	12 740	48
Storbritannien	12 540	45
Nederländerna	11 810	45
Belgien	11 430	52
Frankrike	11 390	61
Kanada	7 800	41
USA	6 240	31
Spanien	6 050	34

Källa: Skedinger, 2008.

Som framgår av tabell 4.10 så är minimilönerna höga i Sverige i förhållande till medianlönerna. En minimilöneandel på mellan 61 och 71 procent innebär att en nyanställd person ska ha en förmåga motsvarande 61–71 procent av den typiske anställda i branschen för att kunna motivera sin lön. Det är en hög tröskel att ta sig över.

Forskning ger belägg för att höga minimilöner minskar sysselsättningen. De negativa effekterna på sysselsättningen tycks vara koncentrerade till de lågutbildade. En viktig slutsats är att arbetsgivare tycks kompensera för höjda minimilöner genom att ersätta personer med låg produktivitet med personer med högre produktivitet. Det betyder att höjda minimilöner framför allt drabbar marginalgrupper på arbetsmarknaden som ungdomar och utrikes födda med låg utbildning.⁹⁰

⁹⁰ Skedinger 2008.

En studie på svenska data för åren 1998–2007 visar att minimilönerna signifikant ökar sannolikheten att bli arbetslös och tiden i arbetslöshet för flyktinginvandrare och unga inrikes födda män.⁹¹

Det finns åldersgränser för den avtalade minimilönen som innebär att personer under 20 år har lägre löner. För ungdomar under 25 år är arbetsgivaravgifterna dessutom halverade för att göra det lättare för ungdomar att få arbete. Någon sådan generell kompensation finns inte för utrikes födda som försöker etablera sig på arbetsmarknaden.

Anställningsskyddet

Även reglerna för anställningsskydd kan missgynna utrikes födda eftersom de kan göra arbetsgivare mindre benägna att anställa människor vars förmåga de inte kan säkert bedöma. Forskning visar att ett strikt anställningsskydd inte behöver leda till en låg total sysselsättning; sysselsättningen i Sverige tillhör de högsta i hela OECD. Ett starkt anställningsskydd missgynnar dock svagare grupper på arbetsmarknaden som ungdomar och utrikes födda.⁹²

Det finns delade meningar om hur strikt det svenska anställningsskyddet är. Lagen om anställningsskydd (LAS) ger ett starkt skydd mot uppsägningar av fast anställd personal om det inte råder arbetsbrist. Möjligheterna att anställa personer på tillfällig basis och att hyra in personal från bemanningsföretag är däremot mycket goda i Sverige.

I ett sammanfattande index över anställningsskyddet i samtliga OECD-länder för 2008 hamnar Sverige strax under genomsnittet just på grund av den relativt stora frihet som svenska arbetsgivare har att använda tillfälliga anställningar. Enligt detta index har länderna i Sydeuropa det striktaste

⁹¹ Lundborg 2012.

⁹² Cahuc 2010; Skedinger 2008.

anställningsskyddet och de engelsktalande länderna de mest liberala reglerna.⁹³

Den svenska arbetsmarknaden är i någon mån tudelad. Majoriteten av de anställda har fasta anställningar med relativt stor trygghet. Däremot finns det en växande grupp med tidsbegränsade anställningar eller andra former av fria arrangemang utan samma trygghet. Det är den gruppen som i hög grad står för flexibiliteten på arbetsmarknaden. I denna grupp är nyanlända utrikes födda, unga och kvinnor överrepresenterade.

4.5 Framtida utmaningar för integrationen

4.5.1 Etablera fler lågutbildade på arbetsmarknaden

Sveriges befolkning blir allt äldre, och fram till 2030 beräknas den enda ökningen av befolkningen i arbetsför ålder komma från utrikes födda. En bättre integration av de utrikes födda i Sverige och av de invandrare som anländer till Sverige i framtiden kan ge ett viktigt bidrag till försörjningen av den åldrande befolkningen. Även om huvuddelen av framtidens invandrare, precis som hittills, förväntas vara förhållandevis välutbildad så kommer troligen andelen med låg utbildning att vara större än tidigare. Det innebär en extra utmaning att etablera dem på en arbetsmarknad där det finns få enkla arbeten och där ingångslönerna är höga.

4.5.2 Ge skolutbildning till barn med bristfälliga förkunskaper

En större andel invandrare med låg utbildning innebär även en utmaning för skolan i framtiden. Barn till föräldrar med låg utbildning har svårare i skolan. Om barnen dessutom har anlänt efter åldern för skolstart utan skolutbildning ökar utmaningen ytterligare.

⁹³ Se OECD:s statistikdatabas.

4.5.3 Öka arbetskraftsdeltagandet bland utrikes födda kvinnor

En stor del av sysselsättningsgapet mellan inrikes och utrikes födda förklaras av den stora skillnaden i sysselsättning mellan utrikes och inrikes födda kvinnor. Att hjälpa ut fler utrikes födda kvinnor på arbetsmarknaden är en mycket viktig framtidsutmaning.

Vinsterna av ett större deltagande på arbetsmarknaden för utrikes födda kvinnor är stora inte minst för de berörda familjerna. Arbete är en väg till egen trygghet för de invandrande kvinnorna. Det är också en väg in i det svenska samhället som underlättar deras möjligheter att lära sig det svenska språket, något som kommer att hjälpa barnens skolgång och stärka deras möjligheter att integrera sig fullt ut i det svenska samhället.

4.5.4 Utveckla de socialt utsatta områdena

En tydlig symbol för hur integrationspolitiken delvis misslyckats är de stora socialt utsatta bostadsområden i utkanterna av de tre storstäderna och andra mellanstora städer. I dessa områden är andelen utrikes födda nära 90 procent. Trots att bostadsområdena ligger i regioner där det finns gott om arbetstillfällen är sysselsättningen låg, arbetslösheten hög och bidragsberoendet stort. I dessa områden samlas nyanlända invandrare medan de utrikes födda som lyckats få fotfäste på arbetsmarknaden i stor utsträckning väljer att flytta till blandade bostadsområden. Att hitta vägar att utveckla dessa socialt utsatta områden så att de inte hindrar de boende från att etablera sig i det svenska samhället är en stor utmaning för framtiden.

4.5.5 Bekämpa diskriminering och öka delaktigheten

Det är väl belagt att diskriminering hindrar utrikes födda att komma in på den svenska arbetsmarknaden. Diskriminering beror på främlingsfientliga attityder men också på osäkerhet om utrikes föddas kunskaper och förmåga. Att fortsätta att bekämpa diskriminering via lagstiftning och upplysning och att bekämpa främlingsfientliga attityder är en viktig utmaning för att skapa den delaktighet och samhörighet som krävs för en bättre fungerande integration i framtiden.

Referenser

- Albrecht, James, Björklund, Anders & Vroman, Susan (2003). Is there a glass ceiling in Sweden? *Journal of Labour Economics* 2003, Vol. 21, no. 1.
- Andersson Joona, Pernilla & Wadensjö, Eskil (2008). *A gender perspective on self-employment entry and performance as self-employed*. IZA Discussion Paper No. 3581. Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit.
- Andersson, Staffan (2012). Korruption i Sverige. I Andersson, Staffan (red.) *Motståndskraft, oberoende, integritet – kan det svenska samhället stå emot korruption?* *National Integrity System Assessment Sweden 2011*. Transparency International Sverige.
- Andrén, Thomas (2011). *Frånvaroeffekter på lönen för kvinnor och män*. Specialstudier nr. 27, juni 2011. Konjunkturinstitutet.
- Angelov, Nikolay, Johansson, Per, Lindahl, Erica & Lindström, Elly-Ann (2011). *Kvinnors och mäns sjukfrånvaro*. Rapport 2011:2. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- Arbetsmiljöverket (2008). *Arbetsorsakade besvär*. Arbetsmiljöstatistisk rapport 2008:5. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Arbetsmiljöverket (2010a). *Arbetsmiljön 2009*. Arbetsmiljöstatistisk rapport 2010:3. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

- Arbetsmiljöverket (2010b). *Våld i arbetslivet – en kriminologisk kunskapsöversikt*. Rapport 2010:4. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Arbetsmiljöverket (2011a). *Arbets-skador 2010*. Arbetsmiljöstatistisk rapport 2011:1. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Arbetsmiljöverket (2011b). *Våld och genus i arbetslivet*. Rapport 2011:3. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Arbetsmiljöverket (2012). *Arbets-skador 2011*. Arbetsmiljöstatistisk rapport 2012:2. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Back, Per-Erik & Berglund, Sten (1978). *Det svenska partiväsendet*. Stockholm: AWE/Gebers.
- Bennulf, Martin & Hedberg, Per (1999). Utanför demokratin. Om det minskade valdeltagandets sociala och politiska rötter. I SOU 1999:132 *Valdeltagande i förändring*. Stockholm: Fritzes.
- Berthelsmann Stiftung (2011). *Sustainable Governance Indicators 2011*. www.sgi-network.org
- Bevelander, Pieter & Lundh, Christer (2006) Flyktingars jobbchanser. Vad betyder lokala erfarenheter av tidigare arbetskraftsinvandring? *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 12 (2).
- Bevelander, Pieter (2011). Valdeltagande, medborgarskap och inkludering. I Hellström, Anders (red.) *Vägar till medborgarskap*. Lund: Arkiv Förlag.
- Björklund, Anders (2007). *Does a family-friendly policy raise fertility levels?* Rapport 2007:3. Swedish Institute for European Policy Studies (SIEPS).
- Boguslaw, Julia (2012). *Svensk invandringspolitik under 500 år: 1512–2012*. Lund: Studentlitteratur.

- Boschini, Anne, Håkansson, Christina, Rosén, Åsa & Anna Sjögren (2011). *Måste man välja? Barn och inkomst mitt i karriären för kvinnor och män födda 1945–1962*. Rapport 2011:16. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- BRÅ (2007). *Korruptionens struktur i Sverige*. Rapport 2007:21. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- BRÅ (2009). *Våldsam politisk extremism. Antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten*. Rapport 2009:15. Stockholm: Brottsförebyggande rådet och Säkerhetspolisen.
- BRÅ (2012). *Politikernas trygghetsundersökning 2012. Förtroendevaldas utsatthet och oro för hot, våld och trakasserier*. Rapport 2012:14. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Cahuc, Pierre (2010). Employment legislation in Sweden. *Bilaga 6 till Långtidsutredningen 2011*. SOU 2010:93. Stockholm: Fritzes.
- Carlson, Benny (2011). *Företagarnas flykt*. Stockholm: Fores.
- Carlson, Benny, Magnusson, Karin & Rönqvist, Sofia (2012). *Somalier på arbetsmarknaden – har Sverige något att lära?* Underlagsrapport 2 till Framtidskommissionen. Stockholm: Fritzes.
- Carter, Sara & Cannon, T (1992) *Women as entrepreneurs: A study of female business owners, their motivations, experiences and strategies for success*. New York: Academic Press.
- Chapala, Daniel Charles (2011). Invandring i Kanada och Frankrike – diskrimineringens betydelse. I Hojem, Petter & Ådahl, Martin (red.) *Kanadamodellen. Hur invandring leder till jobb*. Stockholm: Fores.

- Chiodo, Abigail & Owyang, Michael (2002). For love or money. Why married men make more. *The Regional Economist*, April 2002.
- Dahlberg, Matz, Mörk, Eva & Ågren, Hanna (2005). *Do politicians' preferences correspond to those of the voters? An investigation of political representation*. Uppsala: Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Datta Gupta, Nabanita, Smith, Nina & Verner, Mette (2008). The impact of Nordic countries family friendly policies on employment, wages and children. *Review of Economics of the Household* Vol. 6. Nr 1 2008 65–89.
- Davidsson, Lars (2007). Valsystem och representationseffekter. En jämförande studie av 25 länder. *Bilaga 1 till SOU 2007:40 Grundlagsutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- Dimitrova, Daniela V., Shehata, Adam, Strömbäck, Jesper & Nord, Lars W. (2011). *The effects of digital media on political knowledge and participation in election campaigns: Evidence from panel data*. www.sagepublications.com.
- Du Rietz, Anita & Henrekson, Magnus (2000). Testing the female underperformance hypothesis. *Small Business Economics* 14:1–10, 2000.
- EGGE (2009). *Gender segregation in the labour market. Root causes, implications and policy responses in the EU*. European Commission's Expert Group on Gender and Employment (EGGE). European Commission.
- Eklund, Stina & Vejsiu, Altin (2009). Drivkrafter att starta företag: ett genusperspektiv. *Ekonomisk Debatt* nr 3/2009, årgång 37.
- Ekman, Joakim (2012). *Framtidens och samhällets grundläggande värden*. Underlagsrapport 7 för Framtidskommissionen. Stockholm: Fritzes.

- Entreprenörskapsforum (2012). *Entreprenörskap i Sverige – nationell rapport 2012*. Entreprenörskapsforum.
- Eriksson, Stefan (2010). Utrikes födda på den svenska arbetsmarknaden. *Bilaga 4 till Långtidsutredningen 2011. SOU 2010:88*. Stockholm: Fritzes.
- Erlingsson, Gissur & Linde, Jonas (2011). Det svenska korruptionsproblemet. *Ekonomisk Debatt nr 8/2011, årgång 39*.
- Erlingsson, Gissur, Bergh, Andreas & Sjölin, Mats (2012). Public Corruption in Swedish Municipalities – Trouble Looming on the Horizon? Under publicering i: *Local Government Studies*.
- Ersson, Svante & Wide, Jessica (2001). Valdeltagandet i Sverige: Variation i tid och rum. I Jönsson, Christer (red.) *Rösträtten 80 år*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Eurofund (2007). *Fourth European Working Conditions Survey*. European Foundation for the improvement of living and working conditions.
- Franklin, Mark N. (2004). *Voter turnout and the dynamics of electoral competition in established democracies since 1945*. Cambridge University Press.
- Företagarna (2007). *Kvinnors företagande – så kan det ta fart*. Företagarna.
- Företagarna (2012a). *Fakta om kvinnors företagande*. Företagarna.
- Företagarna (2012b). *Jämställt företagsindex 2012. Var är företagandet mest (och minst) jämställt?* Företagarna.
- Försäkringskassan (2011). *Sjukskrivningsdiagnoser i olika yrken. Socialförsäkringsrapport 2011:17*. Stockholm: Försäkringskassan.

- Försäkringskassan (2012). *Sjukskrivningsdiagnoser i olika yrken under 2000-talet. Socialförsäkringsrapport 2012:14*. Stockholm: Försäkringskassan.
- Gilljam, Mikael, Karlsson, David & Sundell, Anders (2010). *Politik på hemmaplan – Tiotusen fullmäktigeledamöter tycker om politik och demokrati*. Stockholm: Kommentus.
- Grilo, Isabel & Irigoyen, Jesús Maria (2005). *Entrepreneurship in the EU: To wish and not to be*. Discussion Papers on Entrepreneurship, Growth and Public Policy. Jena: Max Planck Gesellschaft.
- Gurley-Calvez, Tami, Biehl, Amelia & Harper, Katherine (2008). *Time use patterns and women entrepreneurs*. A paper for the January 2009 American Economic Association meetings.
- Hatziegerorgiou, Andreas (2010). Migrationens handelsfrämjande potential. I *Möjligheternas marknad. En antologi om företagare med utländsk bakgrund*. Stockholm: Tillväxtverket.
- Hatzigeorgiou, Andreas & Lodefalk, Magnus (2012). Utlandsfödda främjar företagens utrikeshandel. *Ekonomisk Debatt nr 5/2012, årgång 40*.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2011). Förtroendekurvorna pekar uppåt. I Holmberg, Sören & Oscarsson, Henrik (red.) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- ISF (2012). *Ett jämställt uttag? Reformen inom föräldraförsäkringen*. Rapport 2012:4. Inspektionen för socialförsäkringen.
- Johansson, Mats & Katz, Katarina (2007). *Underutnyttjad utbildning och lönegapet mellan kvinnor och män*. Rapport 2007:11. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.

- JämO (2008). *Miljongranskningen – Resultat av etapp 2 och slutrapport*. Stockholm: Jämställdhetsombudsmannen.
- Karlsson, Martin & Lundberg, Erik (2011). *Mot medlemslösa partier*. Stockholm: Sektor 3.
- Katz, Richard S. & Mair, Peter (1992). The membership of political parties in European democracies 1960–1990. *European Journal of Political Research* 22: 329–345, 1992.
- Kennerberg, Louise (2007). *Hur förändras kvinnors och mäns arbetssituation när de får barn?* Rapport 2007:9. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- Klinthall, Martin & Urban, Susanne (2010). Kartläggning av företagande bland personer med utländsk bakgrund i Sverige. I *Möjligheternas marknad. En antologi om företagare med utländsk bakgrund*. Stockholm: Tillväxtverket.
- Konjunkturinstitutet (2012a). *En analytisk jämställdhetsbilaga – och en analytisk jämställdhetspolitik*. Dnr 31-13-11. Stockholm: Konjunkturinstitutet.
- Konjunkturinstitutet (2012b) *Kollektivavtal och arbetsmarknad: Minimilöner och flyktinginvandrades arbetsmarknads-situation*. Specialstudier nr 17. Stockholm: Konjunkturinstitutet.
- Kontula, Osmo & Hannele Palosuo (1993). Yksieläjien sukupuolielämä (Singlars sexualvanor), sid. 209-237. I Kontula, Osmo & Haavio-Mannila (red.) *Suomalainen seksi: Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. WSOY. Juva 1993.
- Larsson (2010). *Arbetstider 2009 – Heltids och deltidarbete, vanligen arbetad tid och arbetstidens förläggning efter klass och kön 1990–2009*. Stockholm: LO.

- Lindahl, Erica (2007). *Systematiska avvikelser mellan slutbetyg och provresultat – spelar elevens kön och etniska bakgrund roll?* Rapport 2007:22. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- Lohmann, Henning (2001). *Self-employed or employee, full-time or part-time? Gender differences in the determinants and conditions for self-employment in Europe and the US.* Arbeitspapiere – Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung Nr 38, 2001.
- Lundborg, Per (2012). *En ekonometrisk analys av minimilönernas effekter på flyktinginvandrares arbetslöshet.* Underlagsrapport till Konjunkturinstitutet, november 2012.
- Löfström, Åsa (2012). *Betygsgapet mellan flickor och pojkar – konsekvenser för framtidens arbetsmarknad.* Underlagsrapport 11 till Framtidskommissionen. Stockholm: Fritzes.
- Mandel, Hadas (2011). Rethinking the paradox: tradeoffs in work-family policy and patterns of gender inequality. *Community, Work and Family*, Vol. 14, No. 2, May 2011:159–176.
- Martinsson, Johan (2007). *Värdet av valdeltagande.* Bilaga 7 till SOU 2007:84 Grundlagsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- Medlingsinstitutet (2011). *Vad säger den officiella lönestatistiken om löneskillnaden mellan kvinnor och män 2010?* Stockholm: Medlingsinstitutet.
- Medlingsinstitutet (2012). *Vad säger den officiella lönestatistiken om löneskillnaden mellan kvinnor och män 2011?* Stockholm: Medlingsinstitutet.
- Meinander, Henrik (2010). *Finlands historia.* Stockholm: Atlantis.
- Nakosteen, Robert & Zimmer, Michael (2001). Spouse selection and earnings: Evidence of marital sorting. *Economic Inquiry* Vol. 39, No. 2, April 2001, 201-213.

- Norberg-Schönfeldt, Magdalena (2007). *The Phase-Out of the Nuclear Family? Empirical Studies on the Economics and Structure of Modern Swedish Families*. Umeå Economic Studies No. 708. Umeå: Umeå universitet.
- Nordström Skans, Oskar & Åslund, Olof (2009). *Segregationen i storstäderna*. SNS Velfärdsrapport 2009. Stockholm: SNS Förlag.
- OECD (2004). *Employment Outlook 2004*. Paris: OECD.
- OECD (2009). *International Migration Outlook 2009*. SOPEMI. Paris: OECD.
- OECD (2010). *Trends in international migration*. SOPEMI. Paris: OECD.
- OECD (2011a). *Recruiting Immigrant Workers – Sweden*. Paris: OECD.
- OECD (2011b). *International Migration Outlook 2011*. SOPEMI. Paris: OECD.
- OECD (2012). *International Migration Outlook 2012*. Paris: OECD.
- Olli Segendorf, Åsa & Teljosou, Tommy (2011). *Sysselsättning för invandrare – en ESO-rapport om arbetsmarknadsintegration*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2011:5. Stockholm: Fritzes.
- Pettersson, Olof (2005). *De politiska partiernas medlemsutveckling*. Rapport till SNS Demokratiråd 2005. Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.
- Picot, Garnett & Sweetman, Arthur (2011). *Sysselsättningsgapet mellan Kanada och Sverige*. I Hojem, Petter & Ådahl, Martin (red.) *Kanadamodellen – hur invandring leder till jobb*. Stockholm: Fores.

- Price Waterhouse Coopers (2008). *Kvinnligt och manligt företagande 2008*. Öhrlings Price Waterhouse Coopers.
- Regeringen (2011a). *Proposition 2011/12:1 Budgetpropositionen för 2012*. Utgiftsområde 14. Arbetsmarknad och arbetsliv.
- Regeringen (2011b). *Proposition 2011/12:1 Budgetpropositionen för 2012*. Bilaga 3 Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män.
- Regeringen (2011c). *Regeringens skrivelse 2011/12:44 Handlingsplan för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism*.
- Regeringen (2012a). *Proposition 2012/13:1 Budgetpropositionen för 2013*. Bilaga 4 Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män.
- Regeringen (2012b). *Proposition 2012/13:1 Budgetpropositionen för 2013*. Utgiftsområde 13.
- Regeringen (2012c). En jämställd sjukförsäkring? Kvartalsanalys från Socialdepartementet mars 2012.
- Regeringen (2012d). *Uppdrag om kvinnors sjukfrånvaro*. Dnr S2012/7441/SF.
- Regnér, Håkan & Isacson, Gunnar (2008). *Inkomstskillnader mellan par och singlar. Är mönstren desamma för kvinnor och män?* Stockholm: Saco.
- Riksförsäkringsverket (2004). *Socialförsäkringsboken 2004*. Årets tema: kvinnor, män och sjukfrånvaron. Stockholm: Riksförsäkringsverket.
- Rooth, Dan-Olof & Åslund, Olof (2006). *Utbildning och kunskaper i svenska. Framgångsfaktorer för invandrare*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rooth, Dan-Olof & Strömblad, Per (2008). *Språk, krav och medborgarskap*. Underlagsrapport 14 till Globaliseringsrådet.

- Rothstein, Bo (2012). The reproduction of gender inequality in Sweden: A casual mechanism approach. *Gender, Work and Organization*. Vol. 19, No. 3, May 2012.
- Rothstein, Bo (2013). Att inte ha, att inte älska, att inte vara. I Strömbäck, Jesper (red.) *Framtidsutmaningar. Det nya Sverige*. Stockholm: Volante.
- SCB (2008a). Demografiska rapporter 2008:2. *Barnafödande bland inrikes och utrikes födda*. Örebro: SCB.
- SCB (2008b). Demokratistatistisk rapport 7. *Förtroendevalda i kommuner och landsting 2007 – En rapport om politikerantal och representativitet*. Örebro: SCB-tryck.
- SCB (2009). *Integration – utrikes födda på arbetsmarknaden*. Örebro: SCB.
- SCB (2010). Lägst fruktsamhet hos döttrar till utlandsfödda. *Välfärd nr 2/1010*. Stockholm: SCB.
- SCB (2011a). Bakgrundsmaterial om demografi, barn och familj 2011:1. *Återutvandring efter tid i Sverige*. Stockholm: SCB.
- SCB (2011b). *Olika generationers barnafödande*. Demografiska rapporter 2011:3. Stockholm: SCB.
- SCB (2011c). *Medborgerliga aktiviteter 2008–2009*. Levnadsförhållanden. Rapport 120. Stockholm: SCB.
- SCB (2012a). Demokratistatistisk rapport 12. *Förtroendevalda i kommuner och landsting 2011*. Örebro: SCB-tryck.
- SCB (2012b). *Det svenska valdeltagandet*. Stockholm: SCB.
- SCB (2012c). *Nu för tiden. En undersökning om svenska folkets tidsanvändning år 2010/11*. Levnadsförhållanden. Rapport 123. Statistiska Centralbyrån.
- SCB (2012d). *Sveriges framtida befolkning 2012–2060*. Demografiska rapporter 2012:2. Stockholm: SCB.

- SCB (2012e). *Fokus på näringsliv och arbetsmarknad hösten 2012*. Information om utbildning och arbetsmarknad 2012:1. Örebro: SCB.
- SCB (2012f). *Ung i demokratin*. Örebro: SCB.
- Sheffer, Paul (2011). *Immigrant nations*. Cambridge: Polity Press.
- Shehata, Adam & Wadbring, Ingela (2012). Allt fler står utanför nyhetsvärlden. I Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red.) *I framtidens skugga* (sid. 373–385). Göteborg: SOM-institutet.
- Skedinger, Per (2008). *En exkluderande arbetsmarknadsmodell? Den svenska arbetsmarknadens trösklar i ett globalt perspektiv*. Underlagsrapport 24 till Globaliseringsrådet. Stockholm: Fritzes.
- SKL (2012). *Motverka studieavbrott. Gymnasieskolans utmaning att få alla elever att fullfölja sin utbildning*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Skolverket (2012). *En beskrivning av slutbetyget i grundskolan våren 2012*. PM november 2012. Skolverket.
- SOU 1999:27. *DELTA-utredningen*. Utredningen angående arbetslöshetsersättning och deltidsarbete. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:43. *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*. Betänkande av Utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:46. *Jakten på makten*. Betänkande av Kommittén om hot och våld mot förtroendevalda. Stockholm: Fritzes
- SOU 2009:64. *Flickor och pojkar i skolan. Hur jämställt är det?* Delbetänkande av Delegationen för jämställdhet i skolan. Stockholm: Fritzes.

- SOU 2010:51. *Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker*. Rapport 5 från Delegationen för jämställdhet i skolan. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:99. *Flickor, pojkar, individer. Om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan*. Slutbetänkande av Delegationen för jämställdhet i skolan. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2011:1. *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien*. Betänkande av Delegationen för jämställdhet i högskolan. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2012:28. *Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre*. Delbetänkande av Pensionsåldersutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2012:30. *Vital kommunal demokrati*. Betänkande av Kommittén för förstärkning av den kommunala demokratins funktionssätt. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2012:50. *Nystartszoner*. Betänkande från Utredningen om nystartszoner. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2012:69. *Med rätt att delta. Nyanlända kvinnor och anhöriginvandrare på arbetsmarknaden*. Slutbetänkande av Utredningen om ökat arbetskraftsdeltagande bland nyanlända utrikes födda kvinnor och anhöriginvandrare (AKKA-utredningen). Stockholm: Fritzes.
- Statskontoret (2012). *Köpta relationer. Om korruption i det kommunala Sverige*. Rapport 2012:20. Stockholm: Statskontoret.
- Svaleryd, Helena (2007). *Women's representation and public spending*. IFN Working paper 701, 2007. Stockholm: Institutet för näringslivsforskning.
- Svenskt Näringsliv (2010). *Arbetsmarknad och integration januari 2010*. Stockholm: Svenskt Näringsliv och SACO.

- Svenskt Näringsliv (2012). *Kampen om kompetens lyfter jämställdheten*. Stockholm: Svenskt Näringsliv.
- Szebehely, Marta & Ulmanen, Petra (2009). *Att ge omsorg till gamla föräldrar och andra anhöriga: påverkar det relationen till arbetsmarknaden?* Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Säkerhetspolisen (2008). *Hot mot förtroendevalda*. Stockholm: Säkerhetspolisen.
- Säkerhetspolisen (2010). *Våldsbejakande islamisk extremism i Sverige*. Stockholm: Säkerhetspolisen.
- Tillväxtverket (2010). *Utlandsföddas företagande i Sverige*. Fakta och statistik 2010. Stockholm: Tillväxtverket.
- Tillväxtverket (2012a). *Kvinnors och mäns företagande*. Företagens villkor och verklighet. Fakta och statistik. Stockholm: Tillväxtverket.
- Tillväxtverket (2012b). *Företagare med utländsk bakgrund*. Fakta och statistik 2012. Stockholm: Tillväxtverket.
- Transparency International (2011). *Corruption Perceptions Index 2011*.
- Tyrefors Hinnerich, Björn, Höglén, Erik & Johannesson, Magnus (2010). *Diskrimineras pojkar i skolan?* Rapport 2010:23. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- Ungdomsstyrelsen (2010). Fokus 10. *En analys av ungas inflytande*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:10.
- Van Biezen, Ingrid, Mair, Peter & Poguntke, Thomas (2012). Going, going ... gone? The decline of party membership in contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 51:24–56, 2012.

- Vinterek, Monika (2006). *Individualisering i ett skolsammanhang*. Forskning i fokus nr 31. Myndigheten för skolutveckling.
- Wadensjö, Eskil (2012). *Den framtida invandringen till Sverige*. Underlagsrapport 5 till Framtidskommissionen. Stockholm: Fritzes.
- Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (2012). I framtidens skugga. I Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red.), *I framtidens skugga* (sid. 11–40). Göteborg: SOM-institutet.
- Wohlgemuth, Daniel (2006). Leder social representativitet till åsiktsrepresentativitet? I Bäck, Hanna & Gilljam, Mikael (red.) *Valets mekanismer*. Malmö: Liber.
- World Economic Forum (2011). *Global gender gap report 2011*. World Economic Forum.
- World Bank (2011). *Global Development Horizons*. Washington: World Bank.
- Wängnerud, Lena (2000). Testing the Politics of Presence. Women's Representation in the Swedish Riksdag. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 23 (1):67–91, 2000.
- Wängnerud, Lena (2010). Minskade könsskillnader i Sveriges riksdag. I Brothén, Martin & Holmberg, Sören (red.) *Folkets representanter*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Öhrvall, Richard (2006). Invandrare och valdeltagande. I Bäck, Hanna & Gilljam, Mikael (red.) *Valets Mekanismer*. Malmö: Liber.
- Öhrvall, Richard (2012). *Valdeltagande bland förstagångsväljare*. Beredningen för demokratifrågor. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.

Presentation av Framtidskommissionen

Framtidskommissionen utsågs av regeringen i november 2011. Syftet med Framtidskommissionen är att identifiera de viktiga samhällsutmaningar som Sverige står inför på längre sikt och att bidra till en mer framtidsinriktad debatt. Kommissionens slutsatser kommer att presenteras i en rapport våren 2013.

Inom ramen för Framtidskommissionen ska fyra särskilda framtidsutredningar genomföras, vilka ska fokusera på (1) den demografiska utvecklingen, (2) integration, jämställdhet, demokrati och delaktighet och (3) rättvisa och sammanhållning, samt (4) hållbar tillväxt i globaliseringens tid. Den här utredningen behandlar området integration, jämställdhet, demokrati och delaktighet.

Som ett led i Framtidskommissionens arbete har också ett antal rapporter beställts som ska belysa olika frågor med relevans för Sveriges framtida samhällsutmaningar.

Ordförande för Framtidskommissionen är statsminister *Fredrik Reinfeldt* och huvudsekreterare och kanslichef är professor *Jesper Strömbäck*. Övriga ledamöter är:

- *Jan Björklund*, utbildningsminister
- *Göran Hägglund*, socialminister
- *Annie Lööf*, näringsminister
- *Viveca Ax:son Johnson*, styrelseordförande i Nordstjernan
- *Klas Eklund*, seniorekonom på SEB och adjungerad professor

- *Helena Jonsson*, ordförande i LRF
- *Eva Nordmark*, ordförande i TCO
- *Mernosh Saatchi*, vd för Humblestorm
- *Johan Rockström*, professor i naturresurshushållning
- *Lars Trägårdh*, professor i historia
- *Pekka Møllergård*, högskolerektor och docent
- *Stina Westerberg*, generaldirektör vid Statens musikverk.

Departementsserien 2013

Kronologisk förteckning

1. På vägen till en grönare framtid – utmaningar och möjligheter.
Delutredning från Framtidskommissionen. SB.
2. Delaktighet i framtiden – utmaningar för jämställdhet, demokrati och integration.
Delutredning från Framtidskommissionen. SB.

Departementsserien 2013

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

På vägen till en grönare framtid – utmaningar och möjligheter.

Delutredning från Framtidskommissionen. [1]

Delaktighet i framtiden – utmaningar för jämställdhet, demokrati och integration.

Delutredning från Framtidskommissionen. [2]

Justitiedepartementet

Utrikesdepartementet

Försvarsdepartementet

Socialdepartementet

Finansdepartementet

Utbildningsdepartementet

Landsbygdsdepartementet

Miljödepartementet

Näringsdepartementet

Kulturdepartementet

Arbetsmarknadsdepartementet

Delaktighet i framtiden – utmaningar för jämställdhet, demokrati och integration

PATRICK JOYCE

Sverige är ett bra land att leva i. Men historiska framgångar är ingen garanti inför framtiden. Det finns flera stora framtidsutmaningar för vårt land.

Fortfarande har inte kvinnor och män samma inflytande eller ekonomiska självständighet, och att kvinnor och män får samma möjligheter inom arbetslivet är därtill en av framtidens utmaningar. Demokratin är djupt rotad i

Sverige men kan inte tas för given i framtiden. Det är därför viktigt att vara vaksam mot företeelser som kan försvaga eller hota demokratin. Invandringen har tjänat Sverige väl och kan ge ett viktigt bidrag till framtidens välfärd om Sverige förblir ett tolerant land där integrationen fungerar bättre än i dag.

*Utredningen har skrivits av Patrick Joyce,
Filosofie licentiat i nationalekonomi och
ämnessakkunnig inom Framtidskommissionen.*

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-598 191 90 Fax 08-598 191 91 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-38-23877-6